

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAHUDİ KUTSAL METİNLERİNDE HAVVA

Ayşe ÇETİN

Danışman
Prof.Dr. Hakkı Şah YASDIMAN

İZMİR-2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAHUDİ KUTSAL METİNLERİNDE HAVVA

Ayşe ÇETİN

Danışman
Prof.Dr. Hakkı Şah YASDIMAN

İZMİR-2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Yahudi Kutsal Metinlerinde Havva” adlı çalışmamın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım

...../...../2022

Ayşe ÇETİN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Yahudi Kutsal Metinlerinde Havva
Ayşe ÇETİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmanın amacı “Yaratılış ve ilk günah” hadiseleri çerçevesinde Havva’nın hayatını ve Yahudi perspektifindeki konumunu ortaya koymaktır. İnsanın yaratılış hikâyesi ve ilk günah Yahudilik’te ve Eski Ahit’te önemli bir yer tutar. Yaratılış ve ilk günahla ilgili temel argümanlar erkek ve kadının toplumsal cinsiyet rollerini anlamalarında temel rol oynar. Bu sebeple kadının toplumsal hayattaki yerini daha iyi anlayabilmek için Havva’nın hayatı Kanonik ve Apokrif metinlerden yola çıkarak ele alınmıştır.

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, kaynakları ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş ve çalışmada kullandığımız yöntem ortaya konularak karşılaşılan zorluklara değinilmiştir.

Birinci bölümde, Tora’ya göre insanın yaratılma sebebine kısaca değinilmiştir. Daha sonra ise Adem kelimesinin içerisinde hem erillik hem de dişilik bulunduğu için erkeğin yaratılışından bahsedilmiştir. Devamında ise Tekvin’deki ilgili bölümlerden yola çıkarak kadının yaratılışı dair iki farklı yaratılış hikâyesi ele alınmıştır. Ardından Midraşik literatürdeki kadının yaratılışı incelenmiştir. Daha sonra bazı Apokrif ve Pseudepigrafik kitaplardan hareketle kadının yaratılışı Tekvin’deki ilgili pasajlarla karşılaştırılarak ele alınmıştır.

İkinci Bölümde, Havva ve Adem’in Aden’de yasak ağaçtan yemesi, Aden’den kovulmaları gibi olaylar ele alınmıştır. Bu çerçevede hayat ağacı, iyiliği ve kötülüğü bilme ağacı üzerinde durulmuş, ardından yasak ağaçtan yenilmesiyle

birlikte işlenen ilk günah ele alınmıştır. Daha sonra da verilen cezalar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Havva ve Adem'in Aden'den kovuluşlarının ardından dünyada nerede yaşadıkları ve dünya hayatına alışma sürecine değinilmiştir. Ardından Havva'nın Adem'den dünyaya gelen çocuklarından bahsedilmiştir. Daha sonra ise ilk günahın işlenmesiyle bağlantılı bir şekilde bazı mistik anlatımlara dayandırılarak Havva'nın Samuel'den dünyaya gelen çocuklarına değinilmiştir. Adem hastalandığında ve vefat ettiğinde Havva'nın yaşadıkları ve hissettiklerine değinilmiş ardından da Havva'nın vefatı ve defniyle bu bölüm sonlandırılmıştır.

Sonuç kısmında Yahudilik'te "Yaratılış, ilk günah ve dünyada yaşanan" olaylar çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Havva, Adem, Lilith, Yaratılış, Aden, İyiliği ve Kötülüğü Bilme Ağacı, ilk Günah, Kain ve Abel.

ABSTRACT
Master's Thesis
Eve in the Jewish Scriptures
Ayşe ÇETİN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Philosophy and Religious Sciences

The aim of this study is to reveal the life of Eve and her position in the Jewish perspective within the framework of the events of "Creation and original sin". The story of man's creation and original sin have an important place in Judaism and the Old Testament. Fundamental arguments about creation and original sin play a fundamental role in understanding the gender roles of men and women. For this reason, in order to better understand the place of women in social life, Eve's life is discussed based on Canonical and Apocrypha texts.

The study consists of introduction, three chapters and conclusion. In the introduction part, information about the subject, purpose, sources and scope of the research was given, and the difficulties encountered were mentioned by presenting the method we used in the study.

In the first chapter, the reason for the creation of man according to the Torah is briefly mentioned. Later on, the creation of man was mentioned because the word Adam contains both masculinity and femininity. In the continuation, two different creation stories about the creation of woman are discussed based on the relevant chapters in Genesis. Then, the creation of woman in the Midrash literature was examined. Then, the creation of woman is discussed by comparing it with the relevant passages in Genesis, based on some Apocrypha and Pseudepigraphic books.

In the Second Chapter, events such as Eve and Adam's eating of the forbidden tree in Eden and their expulsion from Eden are discussed. In this context, the tree of life, the tree of knowledge of good and evil, was emphasized,

and then the original sin, which was committed after being eaten from the forbidden tree, was discussed. Then, the penalties given are discussed.

In the third chapter, after the expulsion of Eve and Adam from Eden, where they lived in the world and the process of getting used to the worldly life were mentioned. Then, the children of Eve born from Adam are mentioned. Then, based on some mystical accounts in connection with the original sin, the children of Eve born from Samuel are mentioned. When Adam got sick and died, the experiences and feelings of Eve were mentioned, and then this chapter was concluded with the death and burial of Eve.

In the conclusion part, an evaluation was made within the framework of "creation, original sin and the events in the world" in Judaism.

Keywords: Eve, Adam, Lilith, Creation, Eden, Tree of Knowledge of Good and Evil, original Sin, Cain and Abel.

YAHUDİ KUTSAL METİNLERİNDE HAVVA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LISTESİ	xiii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM HAVVA’NIN YARATILMASI

1.1. ADEM’İN YARATILMASI	5
1.1.1. Adem’in Yaratılma Sebebi	5
1.1.2. Yahvist ve Ruhban Metinlere Göre Adem’in Yaratılması	7
1.1.3. Adem’in Toprakdan Yaratılması	9
1.1.4. Adem’in Burnuna Yaşam Soluğu Üflenmesi	10
1.2. HAVVA’NIN YARATILMASI	12
1.2.1. Tora’da Havva’nın Yaratılması	12
1.2.1.1. Yahvist ve Ruhban Metinlere Göre Havva’nın Yaratılması	12
1.2.1.1.1. Ruhban Metne Göre Havva’nın Adem’le Birlikte Yaratılması	13
1.2.1.1.2. Yahvist Metne Göre Havva’nın Adem’in Kemiğinden Yaratılması	13
1.2.2. Rabbinik Literatüre Göre Kadının Yaratılması	17
1.2.2.1. Mişna ve Talmud’da Kadının Yaratılması	17
1.2.2.2. Midraş ve Diğer Eserlerde Kadının Yaratılması	21

1.2.2.2.1. Havva'nın Erkek Ve Dişi Olarak Yaratılan Adem'den Ayrılması	21
1.2.2.2.2. Havva'nın Adem'in Kaburgasından Yaratılması	23
1.2.2.2.3. İnsanın (Erkek-Kadın) Tanrı Sureti ve Benzeyişinde Yaratılması	27
1.2.2.2.4. İnsanın Çoğalmak, Yeryüzünü Denetim Altına Almak İçin Yaratılması	32
1.2.2.2.5. Havva'ya Daha Fazla Anlayış Verilmesi	33
1.2.2.2.6. Havva'nın Adem'in Yalnızlığını Gidermek ve Ona Yardımcı Olmak İçin Yaratılması	34
1.2.2.2.7. Tanrının Havva'yı Süsleyip Adem'e Getirmesi	36
1.2.2.2.7.1. Adem ve Havva'nın Evlenmesi (Düğünü)	38
1.2.3. Apokrif ve Pseudepigrafik Metinlerde Kadının Yaratılması	39
1.2.4. Erken Dönem Yahudi Edebiyatında Kadının Yaratılması	39
1.2.4.1. Tobit Kitabında Kadının Yaratılması	40
1.2.4.2. Jübiler Kitabında Kadının Yaratılması	42
1.2.4.3. Sibylline Oracles'ın Birinci Kitabında Kadın'ın Yaratılması	47
1.2.4.4. Hanok (Enoch)'un ikinci Kitap'ında Kadının Yaratılması	51
1.2.5. Havva-Lilith İlişkisi	55

İKİNCİ BÖLÜM

HAVVA'NIN ADEN'E YERLEŞTİRİLMESİ, CEZALANDIRILMASI VE KOVULMASI

2.1. YASAK AĞAÇ	58
2.1.1. Hayat Ağacı	59
2.1.2. İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı	60
2.1.3. İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı Arasındaki İlişki	61
2.2. YILAN, ŞEYTAN, KADIN İLİŞKİSİ	62
2.2.1. Yılan ile Şeytan İlişkisi	62
2.2.2. Yılan ile Kadın İlişkisi	64
2.3. YASAK AĞAÇTAN YENİLMESİ	65

2.3.1. Yılanın Havva'yı Kandırması	65
2.3.2. Havva'nın Adem'i Kandırması	66
2.4. YASAK AĞAÇTAN YENİLDİKTEN SONRA CEZALAR	67
2.4.1. Yılan, Havva ve Adem'e Verilen Cezalar	68
2.4.1.1. Yılana Verilen Ceza	68
2.4.1.2. Havva'ya Verilen Ceza	69
2.4.1.3. Adem'e Verilen Ceza	71
2.5. ADEN'DEN ÇIKARILMA/KOVULMA	73
2.5.1. Aden'den Çıkarılma Sebebi	74
2.5.2. Aden'den Çıkarılma Zamanı	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAVVA'NIN ADEN'DEN SONRAKİ YAŞAMI

3.1. ADEN'DEN ÇIKARILMANIN ARKASINDAN YAŞANANLAR	77
3.1.1. Aden Sonrası Yerleşim Yeri	77
3.1.1.1. Hazineleler Mağarası	79
3.1.2. Susuzluk	80
3.1.3. Karanlık	81
3.1.4. Korku, Pişmanlık ve Tövbe	82
3.1.5. Şeytanla İmtihan	85
3.2. HAVVA'NIN ÇOCUKLARI VE ONLARLA İMTİHANI	87
3.2.1. Havva'nın Çocukları	87
3.2.1.1. Kain ve Abel	88
3.2.1.1.1. Kain ile Abel Arasındaki Anlaşmazlık	90
3.2.1.1.2. Kain ve Abel'in Takdimeleri	91
3.2.1.1.3. Kain'in Abel'i Öldürmesi	92
3.2.1.2. Seth (Şet)	95
3.2.1.3. İkiz Kız Kardeşler	96
3.2.1.4. Havva'nın Samuel'den Çocukları	97
3.3. ADEM'İN HASTALANMASI VE ÖLÜMÜNDE HAVVA	98
3.3.1. Adem'in Hastalığında Havva	98

3.3.2. Adem'in Ölümünde Havva	100
3.4. HAVVA'NIN ÖLÜMÜ VE DEFNİ	101
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	107

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
ed. By	Editör
vb.	ve benzeri
ÇÜİFD	Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DDD	Dictionary of Deities and Demons in the Bible
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
EJ	Encyclopedia Judaica
ER	Encyclopedia of Religion
ERE	Encyclopaedia of Religion and Ethics
JE	The Jewish Encyclopedia
MÖ.	Milattan Önce
MR	Midrah Rabbah
OTE	Old Testamant Essays
PRE	Pirke De Rabbi Eliezer
SBJT	Southern Baptist Journal Of Theology
TB	Talmud Bavli
USA	United States of America

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: “Ruhban “ ve “Yahvist” metinde Geçen İki farklı Yaratılış Öyküsü	s.15
Tablo 2: Tekvin ve Tobit'teki Kadın ve Erkeği Yaratılışına Dair Benzerlikler	s.42
Tablo 3: Tekvin, 1:26-28 ile Jübiler 2:14 ‘deki Kadın ve Erkeği Yaratılışına Dair Benzerlikler ve Farklılıklar	s.43
Tablo 4: Tekvin, 2:18 -24 İle Jübiler, 3:1-7 ‘deki Kadın Ve Erkeği Yaratılışına Dair Benzerlikler	s.45
Tablo 5: Tekvin, 2:4b-25 ile Sibylline Oracles, 1:22-37 Pasajlarındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	s.48
Tablo 6: Tekvin, 2:7-23 ve, Sibylline Oracles, 1:22-34 Pasajlarındaki Kadın ve Erkeğin Yaratılışına Dair	s.49

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, KAYNAKLARI VE KAPSAMI

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yahudilik “*Monoteist din*” ailesinin üç halkasından biri ve en eskisidir. Monoteist din ailesine mensup diğer iki din ise kronolojik olarak Hristiyanlık ve İslamiyet’tir. Bu üç dinin menşei Ortadoğu’ya dayanmaktadır. Ortak tarihi geçmişlerinin olması sebebiyle bu üç dini gelenek arasında teolojik, etik, tek tanrıcılık, yaratılış, ilk günah gibi konular bakımından karşılıklı etkileşimler olmuştur. Bu üç dinin “*Yaratılış, İlk günah ve Adem ile Havva’nın bu dünyada yaşadıkları*” hakkında ayrıldığı noktalar bulunmakla birlikte benzer yönlerinin daha ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Üç semavi dine mensup toplumların temel özelliklerinde biri “*Ataerkil*” özelliğe sahip olmasıdır. Ataerkil kelimesi patria (baba) manasına gelmektedir. Bu kavram ailede erkeğin egemenliğini tanımlamak için kullanılmıştır. Yani evde babanın, toplumda ise erkeğin egemenliğini savunan bir anlayışı ifade etmektedir. Ataerkillik kadının toplumsal ve kültürel hayatta erkekten geri plandaki bir statüde olduğunu bildirmektedir.

Yahudilik ’teki Havva’nın yani Adam/Adem’in eşinin toplumsal ve kültürel hayattaki yerini anlayabilmek için ilk önce kadının yaratılışı konusunu ele almak gerekir. Yahudiliğe göre ilk önce erkek yaratılır. Daha sonra ise erkeğin yalnız kalmasını istemeyen Tanrı “*Kadını erkeğin kaburga kemiğinden*” yaratır. Yaratılmadan önce dahi dünyaya gelmesi erkeğin iradesine bırakılan kadın, erkeğin bir parçası olarak görülür. Buradan hareketle erkek kadından üstündür ve onun efendisi konumundadır. Bu durum erkeğin toplumsal ve kültürel yaşamın her alanında nasıl başat konumda olduğunu gösterir. Kadının toplumsal hayatta ötelenmesinin temelinde ise biyolojik yapısındaki eksiklik yatmaktadır.

Erkeğin üstün kadının da zayıf fitrata sahip olduğunu gösteren diğer bir ifade ise Tanrı’nın yasakladığı ağaçtan yılanın vesvesesiyle ilk önce kadının yemesidir. Kadın o kadar zayıf karakterdedir ki yılan dahi bu farkındalık ile ilk önce kadını

kandırmak üzere harekete geçmiştir. Yahudilik'te Aden'de kadın ile yılan arasında ontolojik olarak yakınlık gösterilmesinin arka planında “*Kadın yılandır ya da şeytandır*” iması yatmaktadır. Hatta Kadın ile şeytan arasında kurulan bağ nedeniyle Havva'nın oğlu olan Kain'in Samuel'den dünyaya geldiğini ileri sürenler dahi bulunmaktadır.

İlk günahın müsebbibi Havva'nın olduğunun düşünülmesinden dolayı bu hata sadece Havva değil bütün kadın ırkına yüklenmiştir. Öte yandan erkek bir hata yaptığına bireysel olarak cezalandırılmıştır. “*Yaratılış ve İlk günah*” ile ilgili anlatımlardan hareketle Yahudi geleneğinde erkek egemenliği söz konusu olmuştur. Bu egemenlik neredeyse sosyal, kültürel hayatın ve dini yükümlülüklerin her alanında görülmektedir.

Biz bu çalışmada Dinler Tarihi bakış açısıyla başta Tora olmak üzere Yahudi Dini Literatürünün temel eserleri bağlamında Havva'yı tanıtarak onun kronolojik hayatı üzerinde durduk. Böylece Yahudilikteki Havva'yı anlamaya, tanımaya ve tanıtmaya çalıştık. Bunu yaparken temel Yahudi kaynakları arasında benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmeyi amaçladık. Yine ileride ataerkil bir yapıya dönüşecek olan Yahudiliğin arka planını kavramayı amaçladık.

Yahudilik'teki kadın anlayışının daha ziyade olumsuz bir mahiyete sahip olmasının incelenmesi önemlidir. Çünkü böyle bir inceleme Yahudi kutsal metinlerinde kadınlarla ilgili müspet söylemlerin de bulunmasına rağmen, Yahudilik'teki kadın karşıtı tutumun ortaya çıkmasının sebeplerini anlamaya yardımcı olacaktır. Aynı zamanda Yahudiliğin etkisinde kalmış diğer kültürlerin kadın anlayışlarını anlamaya da katkı sağlayacaktır.

2. Araştırmanın Kapsamı, Metodu ve Kaynağı

Araştırmamızda Havva konusunda Yahudi dini literatüründe yer alan bilgilere odaklanılmış, bu çerçevede özellikle temel kaynaklara bakılmıştır. Havva'nın yaratılışından ölümünü ve gömülmesine kadar geçen süreçte başından geçenler incelenmiştir. Bu çalışmada Dinler Tarihi'nin araştırma metotları esas alınmış, bu meyanda fenomonolojik, deskriptif metot ışığında objektif bir çalışma yapılmıştır. Zaman zaman da karşılaştırma metodundan yararlanılmıştır.

En temel kaynağımız Tora'nın Yaratılış kitabıdır. Bu kitapta Havva ile alakalı bilgiler kitabın 1. ile 5. pasukları arasında geçmektedir. Bu sebeple çalışmada en fazla Tora kitabından yararlandık. Özellikle Yahudi Kutsal Metinlerinde Havva'yı anlattığımız üç bölümün gerek konteksi gerekse pasukların tercümesi konusunda Gözlem Gazetecilik basım yayının hazırladığı açıklamalı Tora tercümesinden faydalandık. Bu eseri tercih etmemizin sebebi Yahudi dini terminolojisine ve algısına en uygun Türkçe metin olmasıdır. Ayrıca araştırma içinde kullandığımız Tora pasuklarının çevirisinin de yine bu kaynaktan alıntılar yaptık. Tora dışında kalan metinlerin çevirisini Kitabı Mukaddes şirketinin bastığı *Kutsal Kitap Çevirisi' den* aldık.

Tora'ya ek olarak konumuz kapsamında Tora'yı açıklayan birincil ve ikincil kaynaklara da başvurduk. Bunlar arasında *Talmud*'un Havva'dan bahsettiği Eiruvın, Niddah, Shabbath gibi bölümleri bulunmaktadır. Aynı şekilde Mişna'nın Havva hakkında bahsettiği Mishnah Yevamot, Mishnah Niddah, Mishnah Sanhedrin gibi ilgili bölümleri inceledik. Bunlara ek olarak Tora tefsirleri bağlamında Midraş Rabbah, (Genesis I, Deuteronomy – Lamentations, Leviticus, Numbers I-II), Pirke De Rabbi Elezar, Sefer Ha Yashar gibi Midraşik eserleri de çalışmamızda kullandık. Ayrıca “*The Book of Jubilees*”, “*The Book of Tobit*” gibi Apokrif ve “*The life of Adam and Eve (Vita)*”, “*The life of Adam and Eve(Apocalypse)*”, “*Sibylline Oracles*” ve “*Enoch*” gibi Pseudepigrafik eserlerden de yararlandık. Ayrıca çalışmamızda *Encyclopedia Judaica*, *The Jewish Encyclopedia*, *Encyclopedia of Religion*, *Encyclopaedia of Religion and Ethics* ve *Dictionary of Deities and Demons in the Bible* gibi ansiklopedik eserlerden de istifade ettik. Bunların yanı sıra editörlüğünü Gerard P. Luttikhuisen'in yaptığı “*The Creation of Man and Woman*” başta olmak üzere Havva hakkında yapılmış birçok çağdaş yayın, tez ve makaleden de faydalandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAVVA'NIN YARATILMASI

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın¹ Tora² bölümünün birinci kitabı Tekvin 'de³ hem evrenin hem de insanın yaratılışı anlatılmaktadır. Adam/Adem⁴ kelimesi İbranice 'de insan demektir.⁵ Dolayısıyla Adem kelimesinin içerisinde hem erillik hem de dişilik vardır. Adem tek cins gibi yaratılmıştır, fakat iki cinsi temsil etmektedir; yani Adem kelimesi Havva'yı da içermektedir. Bu yüzden biz de çalışmamızın bu bölümünde öncelikle Adem'in/ilk insanın üzerinde duracak bu çerçevede insanın yaratılış sebebini ele alacağız. Arkasından da kadının erkekten nasıl ve ne şekilde yaratıldığını inceleyeceğiz.

¹ Tanah Eski Ahit için kullanılan terimdir. Bu terim Tora(Pentatök), Neviim(Peygamberler), Ketuvim(Kutsal Yazılar) kelimelerinin baş harflerinden oluşur. Tanah hakkında daha detaylı bilgi için bkz; "Tanakh", **Encyclopaedia Judaica**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IInd edt, Jerusalem, 2007, C.XIX, s.499. Bundan sonra Enclopedia Judaica'nın kısaltılmış hali olan "EJ" kullanılacaktır. Ayrıca bkz; Hakkı Şah Yasdıman, **Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), TC. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000, ss.19-31.

² Tora; Tanah'ın ilk bölümü olup bu bölüm dünyanın yaratılışıyla başlar ve Mısır'dan çıkışa kadar uzanır. Tora yazılı ve sözlü metinler olmak üzere ikiye ayrılır. Yazılı kısmını oluşturan kısma "Tanah" adı verilir. Tora beş kitaptan oluşur: Tekvin (Bereşit), Çıkış (Şemot), Levililer (Vayikra), Sayılar (Bamidbar) ve Tesniye (Devarim). Tora hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 2001, C. III, s.738. "Tora" Yahudilik'te Musa'ya verilen kitap için kullanılmaktadır. Fakat bu kelimenin anlamı bununla sınırlı kalmayıp daha geniş anlamlara sahiptir. ToRaH; "atmak" ve "ateş etmek" anlamındaki "YaRaH" illetli sülasi fiilinin "Hif'il" kalıbından olan "HoRaH" dan türetilmiş bir müennes isimdir. Torah'ın lügatteki anlamı ise "eğitim", "öğretim" ve "doktrin"dir. Yahudi kültüründe geniş anlamalara sahip olan Torah dini sahada dört boyutlu içeriğe sahiptir. Bu boyutlardan birincisi Musa'ya Sina'da verildiğine inanılan Tevrat, ikincisi Eski Ahid'in tümünü kapsayan "Yazılı Tevrat"(Torah Şebihtav), üçüncüsü Mişna ve Talmud'dan oluşan "Sözlü Tevrat"(Torah Şebealpeh) ve dördüncüsü Sina'daki vahiyden bugüne kadar Yahudi dininde olup biten her şey. Daha detaylı bilgi için bkz; Baki Adam, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat (Mahiyeti, Tahrifi ve Yahudi Hayatındaki Yeri)**, Seba Yayınları, Ankara, 1997, ss.33-34.

³ Tekvin Tora'nın ilk kitabıdır. Kitap adını ilk pasuğun başında "*Başlangıçta*" anlamındaki "*Bereşit*" kelimesinden alır. Evrenin kökeninde ve insanın yaratılışından bahseder. Tekvin hakkında daha detaylı bilgi için bakınız; Nahum M. Sarna ve S.David Sperling, "Genesis, book of", **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IInd edt, Jerusalem, 2007, C.VII, s.440.

⁴ Metinde Adam şeklinde geçmektedir.

⁵ John H.Walton, **The Lost World of Adam and Eve: Genesis 2-3 and the Human Origins Debate**, IVP Academic, 2015, s.58.

1.1. ADEM'İN YARATILMASI

1.1.1. Adem'in Yaratılma Sebebi

Tanah'ta “*Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun*”⁶ ifadesi geçmektedir. Burada Adam/Adem'in yani ilk insanın yaratılış sebebinin yeryüzüne hâkim olmak olduğuna işaret edilmektedir.⁷ Daha önce yaratılan varlıkların hepsi insanoğlunun kullanımı ve rahatlığı için Tanrı tarafından var edilmiştir.⁸ Diğer varlıkların yaratılışının tamamlanmasının arkasından da insan yaratılmıştır. İşte Tekvin, 1:26 pasuğunda geçen “*Egemen olsun*” ibaresi diğer tüm canlılar üzerine insanın hâkimiyetini ortaya koymaktadır.⁹ Burada insanın kolektif yönüne gönderme yapılarak “*Egemenlik kursunlar*” denilmek suretiyle çoğul ifade kullanılmıştır.¹⁰ Bu yüzden Midraşik¹¹ eser olan Genesis Rabbah'ta insanın her şeyden sonra her şeye hükmedebilmesi için yaratıldığından bahsedilmektedir.¹² Yani ilk insan Adem (ve Havva) tüm canlıları yönetebilmesi ve yaratılan her şeyi kontrolünde tutabilmesi amacıyla en son olarak yaratılmıştır. Diğer taraftan önceden yaratılanların da ona boyun eğmesi emredilmiştir.¹³ Denilmiştir ki; Tanrı her şeyi insanoğlu için hazırlar en son insanın ziyafet salonuna teşrif etmesini bekler. Tıpkı bir kralın ilk önce saray inşa etmesi, arkasından ziyafet hazırlaması ve en son olarak da misafirlerini davet etmesi gibi.¹⁴ Buradan hareketle, kralın sarayı ve ziyafeti misafirler için hazırladığı gibi, Tanrı'nın

⁶ Tekvin, 1:26.

⁷ Asife Ünal, “Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi”, **Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.17, S.2, 2017, s.103.

⁸ John Barton ve John Muddiman, **The Oxford Bible Commentary**, Oxford University Press, USA, 2007, s.42.

⁹ W.H. Bennett, “Adam”, **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, T&T.Clark, Newyork, 1908, C.I, s.85. Bundan sonra Encyclopaedia of Religion and Ethics'in kısaltılmış hali olan “ERE” kullanılacaktır.

¹⁰ Umberto Cassuto, **A Commentary on The Book of Genesis**, Varda Books, 2005, C.I, s.56.

¹¹ Midraş başta Tora olmak üzere Tanah'ın önemli bölümleri hakkında Talmud'da isimleri geçen Rabbilerin yaptığı yorumları içerir. Midraş hakkında daha fazla bilgi için bkz; Moshe David Herr, “Midrash”, **Encyclopaedia Judaica**, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jerusalem 2007, C.XIV, ss. 182-185. Bundan sonra Encyclopaedia Judaica'nın kısaltılmış hali olan “EJ” kullanılacaktır.

¹² Midrash Rabbah: Genesis (Bersith), çev. H. Freedman and Maurice Simon, The Sancio Press, London, 1961, C.I, 19:4, ss.150-151. Bundan sonra Midrash Rabbah'ın kısaltılmış hali olan “MR” kullanılacaktır.

¹³ Elimelech Epstein Halevy, “Adam”, **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IInd ed, Jerusalem, 2007, C.I, s.372.

¹⁴ Halevy, C.I, s.372.

da evreni insan için hazırlamış olduğunu söylenmektedir. Keza Tekvin, 1:26'da da bu durumun “*Balıklar, kuşlar, evcil hayvanlar yeryüzünün hepsi insanın hizmetine sunulmuştur*” şeklinde bildirilmiştir.

Tekvin’de insanın yaratılışı anlatıldıktan sonra “*Rab Tanrı Aden’e¹⁵ bakması, onu işlemesi için Adem’i oraya koydu.*”¹⁶ ifadesine yer verilmektedir. Burada Adem’in topraktan yaratıldıktan sonra Aden’e hizmet etmesi, dahası onun sadık bir kâhya olarak yeryüzünde insan olmayan yaratıkları yönetmesi için görevlendirilmesi anlatılır.¹⁷ Genesis Rabbah’a göre, Tekvin, 2:5 pasuğunda geçen “*Yeryüzünde yabancı ot bitmemesinin*” sebebi olarak Tanrı’ya hizmet edecek kimsenin bulunmaması gösterilir.¹⁸ Bu metin insanın Tanrı’ya hizmet etmek için yaratıldığını ortaya koyar.

Arkeologlar Mezopotamya bölgesindeki kazılarında buldukları eski kütüphanelerde Tekvin’dekine benzer hikâyelerle karşılaşmışlardır. Tekvin’deki Adem’in yaratılışını anlatan pasajlarda olduğu gibi, ilk insanın kilden yaratılıp hayata getirildiğine dair anlatılar bulmuşlardır.¹⁹ Örneğin Mezopotamya’daki Babil yaratılış mitosunda Marduk, Kingu’yu öldürür ve ardından muzaffer tanrıların hizmetinde bulunması, tapınak ritüelleriyle ilgili işleri yapması ve tanrılara yiyecek sağlaması için Kingu’nun kanından ve çamurdan insanı yaratır.²⁰ Bu anlatı Tekvin, 2:15’teki insanın bahçeye bakmak ve korumak amacıyla yaratılmasını çağrıştırır.²¹ İnsanın Tanrılara

¹⁵ Aden, Adem ve Havva’nın günah işlemekten önce yerleştikleri “Dünyevi cennete” denir. Aden kelimesinin kökü anlamı ve hangi coğrafi bölgenin adı olduğu tartışma konusudur. Tekvin, 2:8’de “Rab Tanrı doğuda Aden’de bir bahçe dikti” diyerek Aden’in yeryüzünde olduğunu tanımlamaktadır. Aden kelimesinin Asur’dan alıntı olabileceği söylenir. Asur dilindeki “Edinu” ile aynı kökten gelir. Akadcadaki edinu kelimesinin İbranice “Eden” ile bağlantılı olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır, Akadcadaki edinu kelimesinin “Bozkır” anlamına gelen Sümer “E-di-in” kelimesinin Semitik bir biçimi olduğu da öne sürülür. Aden hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz; Marry M. Montgomery, “Eden, Of Garden”, **The Jewish Encyclopedia**, (Ed.Isidore Singer), Ktav Publishing House, USA, C.V, s.36. Bundan sonra The Jewish Encyclopedia’nın kısaltılmış hali olan “JE” kullanılacaktır; Ziony Zevit, **What Really Happened in the Garden of Eden**, Yale University Press, New Haven-London, 2013, ss.86-87.

¹⁶ Tekvin, 2:15.

¹⁷ Michael Fishbane, “Adam”, **Encyclopaedia of Religions**, (by Lindsay Jones), IIND edition, USA, 1987, C.I, s.29. Bundan sonra Encyclopaedia of Religion’ın kısaltılmış şekli olan “ER” kullanılacaktır.

¹⁸ MR, Genesis I, 13:7, s.103.

¹⁹ Margaret Barker, **Creation: A Biblical Vision For The Environment**, T&T Clark International, 2010, s.34.

²⁰ Samuel Hooke, **Ortadoğu Mitolojisi**, çev. Aladdin Şenel, İmge Kitapevi, Ankara, 1991, s.46.

²¹ Joseph Campbell, **Tanrı’nın Maskeleri III-Batı Mitolojisi**, çev. Kudret Emiroğlu, Işık Yayınları, İstanbul 2016, s.109.

hizmet etmesi için yaratıldığına dair bir başka mit de Sümer Yaratılış mitosunda yer almaktadır ve şu şekildedir.²²

*O günlerde, tanruların yaratış odasında,
Onların Dulkug evinde Lahar'a ve Aşnan'a biçimleri verildi;
Lahar ve Aşnan'ın yapılışında,
Dulkug Anunnaki'si yediler ama doymadılar;
Katkısız koyun sütlerini ve iyi şeyleri,
Dulkug Anunnaki'si içtiler, ama kanmadılar;
Katkısız koyun sürülerinin sağlayacağı iyi şeyler hatırına
İnsana nefes verildi.*

Sümer yaratılış mitine göre Babilonyalı bilgelik Tanrısı Ea'nın önerisiyle Tanrı Enlil, iki küçük tanrı olan sığır tanrısı Lahar'ı ve tahıl tanrıçası Aşnan'ı tanrılara yiyecek ve giyecek sağlaması gayesiyle yaratmıştır.²³ Bu metinlerden hareketle Tekvin, 2:15 pasajındaki “*Tanrının insanı işlemesi ve bakması için bahçeye yerleştirmesi*” ifadesinin Mezopotamya yaratılış hikâyelerini yansıttığı ileri sürülmektedir.²⁴

Benzerlikler bir tarafa, Yahudilik'te Adem'in yani ilk insanın yaratılma sebebinin Tanrı'ya hizmet etmek, Aden'e bakmak, işlemek, diğer varlıkları yönetmek ve ileride de ele alacağımız gibi çoğalarak yeryüzünü doldurmak olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2. Yahvist ve Ruhban Metinlere Göre Adem'in Yaratılması

Adem'in Tekvin kitabının ilk iki bölümünde iki farklı yaratılış öyküsü bulunmaktadır. Birinci yaratılış öyküsü Tekvin, 1:1 ile 2:4a arasında geçmektedir. İkincisi ise 2:4b ile 2:25 arasında yer almaktadır. Bu yaratılış öyküsünün birincisi olan “Ruhban²⁵” (P) metin sürgünden (MÖ yaklaşık 400) sonra rahip kökenli derleyiciler tarafından toplanıp bir araya getirilmiştir. Yaratılışın ikinci öyküsü ise sürgünden önce “Yehovacı” ve “Elohimci” adı verilen iki okul tarafından yapılan çalışmaların ürünü

²² Samuel Noah Kramer, **Sümer Mitolojisi**, çev. Hamide Koyukan, Kabalacı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.132.

²³ Hooke, s.27.

²⁴ Jeffery Howard Tigay, “Paradise-Literary and Folkloristic Affinities”, **EJ**,(Ed. F. Skolnik -M. Berenbaum), IIND Second, Jerusalem, C.XV, s.627.

²⁵ Bu metin Babil esareti ve sonrasında yazılmıştır. Bu dönemde karşılaşılan dini bazı sorunların aşılması için bu metinlerle oluşturulmuştur. Bu konuda bkz; Ömer Faruk Harman, “**Metin Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**”, İstanbul, 1988, s.217.

olup “Yahvist²⁶” metin (J) olarak adlandırılmıştır. Kronolojik olarak ilk önce “J” metni, daha sonra ise “P” metni yazıya geçirilmiştir.²⁷ “P” metni birden fazla kişinin ürünü olarak görülürken “J” metni ise bir tek kişinin ürünü olarak kabul edilmektedir.²⁸ Adem’in yaratılışı Tekvin, 1:26-27 ile Tekvin, 2:7-8 pasajlarında geçmektedir. Biz de konumuz gereği Tekvin, 1:26:27 ile Tekvin, 2: 4-8 pasajlarını bu iki farklı metin üzerinden ele alacağız.

Birinci yaratılış öyküsü “*Ruhban*” metne göre yaratılış, aşamalı olarak altı günde gerçekleşen bir hadisedir. Rab ilk olarak ışığı yaratmakla işe başlar. Ardından sırayla gündüzü ve geceyi yaratarak birinci günü tamamlar. İkinci gün göğü; üçüncü gün ise karayı, denizi ve bitkileri; dördüncü gün güneşi ve yıldızları; beşinci gün büyük deniz canavarlarını, balıkları ve kuşları yaratır. Son gün olan altıncı günde yabanıl ve evcil hayvanları, sürüngenleri yaratır ve ardından sıra insanın yaratılışına gelir. Tanrı “*Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yapalım mı?*” der.²⁹ Devamında ise “*Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrının suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı.*” şeklinde durum bildirilir.³⁰ Bu konuda yani Tanrı erkek ve kadını birlikte hermafrodit (çift cinsiyetli) olarak yaratmış ve bunlara “*Adem*” demiştir yorumu yapılır.³¹ Adem’in yani erkek ve kadının birlikte yaratılışıyla ilgili Tevrat’ta bir diğer ifade ise “*Onları erkek ve dişi olarak yarattı ve kutsadı. Yaratıldıkları gün onlara insan*” adını verdi.”³² (Tevrat, 5:2) şeklinde geçmektedir.

İkinci yaratılış öyküsü “Yahvist” metinde ise “*Ruhban*” metnindeki gibi Adem’in yaratılışı anlatılır fakat dünyanın yaratılışından bahsedilmez.³³ Yahvist metindeki anlatıma göre yeryüzünde bitki dahi yoktur, yeryüzü bomboş ve kırıç haldedir. Sebebi ise Rab Tanrı’nın henüz yeryüzüne yağmur göndermemesidir. Aynı zamanda toprağı işleyecek insan da yoktur. Daha sonra Rab Tanrı yerden yükselen buhar ile toprağı sular ve sulanmış olan bu toprak ile Adem’i yaratır.³⁴

²⁶ Yahvist metin en eski metin olarak bilinir, bu bölümde yaratılış ve Mısırdan çıkıştan bahsedilir.

²⁷ Hooke, ss.124-130.

²⁸ Barbara C. Sproul, **Yaratılış Mitleri**, Hil yayınları, İstanbul, 2018, s.166.

²⁹ Tekvin, 1:1-27.

³⁰ Yitshak Haleva, **Tora ve Aftara**, çev. Moşe Farsi, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2010, C.I, s.10.

³¹ MR, Genesis I, 8:1, s.54.

³² Tekvin, 5:2.

³³ Cengiz Batuk, “Adem ve Havva’nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva’nın Hayatı”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, S.10, 2006, s.54.

³⁴ Tekvin, 2:5-6-7.

1.1.3. Adem'in Topraktan Yarattılması

Yahudi dini literatüründe Adem'in yaratıldığı toprağın nereden alındığı konusunda şu şekilde rivayetler bulunmaktadır. Yehova insanı yaratmak için Cebrail'den³⁵ dünyanın dört bir tarafına veya Kudüs'te bulunan Moriya Dağı'na³⁶ gidip toz getirmesini ister ve onunla insan yaratacağını söyler. Cebrail yeryüzüne gittiğinde yeryüzü toprak vermeyi reddeder. Bunun üzerine Cebrail *"Destekleri ve sütunları olmayan suların üzerinde seni kuran Rabbinin sözünü niye dinlemiyorsun?"* der. Dünya *"Tanrı'nın kendisinden başka hiç kimse gelip benden toprak alamaz"* demesi üzerine Rab Tanrı elini uzatır ve toprağın tozunu alır.³⁷ Tanrı dünyanın dört bir tarafından ve Moriya dağı üzerinde bulunan Süleyman Mabedi'nden aldığı kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil gibi çeşitli renklerden oluşan toza dünyanın tüm sularını karıştırır. Çeşitli renklerden oluşan tozdaki kırmızı renk kan, siyah renk bağırsaklar, yeşil renk soluk ten, beyaz renk ise kemikler ve damarlar içindir.³⁸ Yehova'ya dünyanın dört bir yanından tozun neden alındığı sorulduğunda ise şu şekilde cevap verir: *"Bir adam Doğudan Batıya veya Batıdan Doğuya gelirse ve dünyadan göçme zamanı gelirse o zaman yeryüzü 'Vücudunuzun tozu benim değil yaratıldığın yere dön' demesin"* şeklinde cevap vermiştir. Yani insan topraktan gelmeli ki toprağa gidebilsin³⁹ diye dünyanın dört bir köşesinden toprak alınmıştır.⁴⁰ Hanok'un ikinci kitabında⁴¹ toprağın dünyanın dört bir köşesinden alındığından yola çıkılarak Adem'in kozmopolit doğası,

³⁵ Cebrail Daniel kitabında Mikael ile birlikte Gebrail olarak anılır ve burada Daniel'e vizyonunu açıklar (Daniel, 8:16-26). Zekeriya'ya görünür ve Meryem'e Tanrı'nın tahtını koruyacak ve adı "İsa" olacak bir oğlu olacağını müjdelir. Cebrail hakkında detaylı bilgi için bkz; Ludwig Blau, "Gabriel", **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.V, ss. 540-541.

³⁶ Moriya Filistin'de birkaç dağın bulunduğu bölgedir. Tanrı'nın Abraham'a oğlu İshak'ı Tanrı'ya Kurban sunmasını emrettiği yer. Aynı zaman da Süleyman'ın tapınağını inşa ettiği bir dağdır. Moriya hakkında daha fazla bilgi için bkz; M. Seligsohn, "Moriah" **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.IX, s.17.

³⁷ Louis Ginzberg, **Legends of the Jews**, (trs. Henrietta Szold), The Jewish Publication Society, USA, 2003, C.1, (Legends)s.53.

³⁸ **Pirke De Rabbi Eliezer**, (Trans. Gerald Friedlander and Kegan Paul), T.T.&Co. Ltd, London, 1916, 11/12B, s.76. Bundan sonra Pirke De Rabbi Eliezer'in kısaltılmış hali olan "PRE" kullanılacaktır; Ginzberg, (Legends), s.53; J. Frederic McCurdy, "Adam", **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA C.I, s.174.

³⁹ **MR**, Genesis I, 20:10, s.169.

⁴⁰ **PRE**, 11/12B, s.76; Ginzberg, (Legends) s.53.

⁴¹ Hanok'un ikinci kitabı hakkında detaylı bilgi için bkz Shlomo Pines "Enoch, Slavonic Book of", **EJ**, Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum, IIND Second, Jerusalem, C.VI, s.444

adının dört harfiyle Anotole (Doğu), Dysis (Batı), Arktos (Kuzey), Mesembria (Güney) şeklinde ifade edilmiştir.⁴²

Tanrı insanı yaratmadan önce yeryüzünün derinliklerinden buhar gibi bir şeyi yükseltir. Yükselen bu buharla (Tevrat'ta “ed” kavramı sis veya buğu şeklinde geçmektedir) bulutlar nemlenir ve ardından yağmur olarak yeryüzüne tekrar iner. Burada anlatılmak istenen suya iyice doymuş olan toprağın Adem'in yaratılışı için hazır hale gelmesidir. Tıpkı fırıncının unun içine su koyup yoğurması gibi Tanrı da ilk önce toprağın yüzeyini sulamış sonra da Adem'i toprağın tozundan şekillendirmiştir.⁴³

“Yapmak” sözcüğü hem “Ruhban” metin olan Tekvin, 1:27'de “Suretimize ve benzeişimize göre insan yapalım”, hem de “Yahvist” metin olan Tekvin, 2:7'de “Tanrı yerin toprağından adamı yaptı” şeklinde kullanılmıştır. Fakat “Yahvist” metin Tekvin, 2:7'de geçen “Yapmak” sözcüğü “Ruhban” metin Tekvin, 1:27'de kullanılan sözcük olmayıp, çömlekçinin işlemleri için her zaman kullanılan bir sözcüktür.⁴⁴ Bu iki yaratılış öyküsünü bağdaştırmak mümkün değildir,⁴⁵ çünkü iki yaratılış öyküsü aynı kitapta peş peşe gelmesine rağmen aralarında farklılıklar bulunmaktadır denilmiştir. Bu yüzden birçok araştırmacı iki farklı yaratılış öyküsünün İsrail dininin gelişmesinin farklı aşamalarını temsil ettiğini ve Tevrat'ın farklı kaynaklar tarafından derlendiğini düşünmelerine sebep olmuştur.⁴⁶

1.1.4. Adem'in Burnuna Yaşam Soluğu Üflenmesi

Toprağın aldığı yer konusundaki tartışmaların yanı sıra “*Rab Tanrı insanı afar (toz)'dan yarattı.*” (Tekvin, 2:7) pasajında geçen “afar” kelimesi de bazı düşünürler tarafından farklı anlaşılmıştır. Buna göre, “afar” toz değil de “*genç bir adam*” şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre Adem ve Havva yirmili yaşlarında genç bir adam ve kadın

⁴² Ginzberg, (Legends), s.54; Robert Graves ve Raphael Patai, **İbrani mitleri(Tekvin-Yaratılış Kitabı)**, Say yayını, İstanbul, 2009, s.98.

⁴³ Tora ve Aftara, C.I, s.14; Sa'adyo Gaon, Tefsirü't Tevrat Bi'l Arabiyye, İmak Ofset Basın Yayın, İstanbul, 2018 C.I, s.271; Hooke, s.97; Sir James George Frazer, **Folklore in The Old Testament: Studies in Comparative Religion Legend and Law**, London, 1918, s.5.

⁴⁴ Hooke, s.132; Bob Becking, “**Once in a garden: Some remarks on the construction of the identity of woman and in Genesis2-3**”, **Out of paradise: Eve and Adam and their interpreters**, edit; (Ed.Bob Becking and Susanne Hennecke) , Sheffield Phoenix Press, 2011, s.6.

⁴⁵ C. John Collins, “Adam and Eve in the Old Testament”, **SBJT**, C.15, S.1, 2011, s.5.

⁴⁶ Batuk, s.52.

olarak yaratılmışlardır.⁴⁷ Adem Tanrı'nın huzuruna geldiğinde düşüncelerini ifade edemeyen, dünyanın bir ucundan diğerine uzanan “*Golem*” şeklindedir.⁴⁸ Yani insanın ilk önce maddi olarak yaratıldığı, daha sonra ise Tanrının burun deliklerine yaşam soluğu üflemesiyle yaşayan bir canlı haline geldiğinden bahsedilmektedir. Buradan hareketle insan, vücudunu topraktan, ruhunu ise Tanrı'dan almıştır denilmiştir.⁴⁹ Onkelos⁵⁰ “*Yaşayan canlı*” kelimesini “*Ruah memallela*” olarak tercüme etmiştir. Sa'adyo Gaon⁵¹ ise Onkelos'un yolundan giderek “*Yaşayan canlı*” ifadesini “*Nefsi natika*” olarak tercüme etmiştir. Nefsi natika akıllı ve konuşma yeteneği olan canlı demektir.⁵² O, bu varlık ise “*Yaşayan canlı oldu*” ifadesi yerine “*Yaşayan hayvan oldu*” şeklinde bir tercüme yaparak, aslında insanın önce hayvan gibi kuyruk salladığını, sonra insan onuruna yakışır şekilde kuyruğunun koparıldığını ifade eder.⁵³

Rabbani Yahudiliğe göre de Tanrı'nın Adem'in burnuna yaşam soluğu üflemesiyle insan tanrısal bir nitelik kazanmıştır. Tanrı'nın bağışlamış olduğu bu ruh ile insan adeta Tanrı'ya benzemiş ve diğer varlıklardan üstün bir canlı olmuştur. Rabbinik kaynaklara göre insan ruhunu gökyüzünden, bedenini yeryüzünden almıştır. Dolayısıyla insan çift yönlü bir doğaya sahiptir.⁵⁴

Tekvin'de yaşam soluğu ile ilgili şu ifade geçmektedir: “Rab Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu”.⁵⁵ Aslında Tevrat, 2:5-7 pasajları arasında geçen bu öykü ile Mezopotamya mitleri arasında paralellikler vardır.⁵⁶ Mezopotamya mitlerinden olan Babilonya yaratılış mitosunda Tanrı Marduk, Tiamat'ı yendikten sonra insan yaratmaya karar verir ve insanın biçimlenmesi için de Kingu'nun öldürülmesi gerektiği kararını

⁴⁷ MR, Genesis I, 14:7, s.114; Hayyim Nahman Bialik ve Yehoshua Hana Ravnitzky, **The Book of Legends Sefer Ha-Aggadah**, Schocken Books, 1992, s.15; Halevy, C.I, s.372.

⁴⁸ Bialik ve diğerleri, s.15.

⁴⁹ Tora ve Aftara, C.I, s.14; Gaon, C.I, s.272

⁵⁰ Onkelos Ben Kolonimos: Yahudi dinine sonradan girip Babil Talmudu'na göre Tora'yı Aramice'ye çeviren kişidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz; Besalel, C.II, s.458.

⁵¹ Geonim döneminin önemli din âlimidir. Sa'adya Gaon hakkında detaylı bilgi için bkz; Abraham Solomon Halkin, “Saadia Gaon”, EJ, (Ed. F. Skolnik -M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, C.XVII, ss.606-608.

⁵² Gaon, C.I, s.272.

⁵³ Bialik ve diğerleri, s.15.

⁵⁴ Duygu Mete, **Kutsal Kitaplar Bağlamında İlahi Dinlerde İnsan Kavramı** (Yüksek Lisans Tezi), TC. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzincan, 2019, s.42.

⁵⁵ Tekvin, 2:7.

⁵⁶ Collins, s.5.

aldıktan sonra Kingu'yu öldürür. Tanrı'lara hizmet etmesi için Kingu'nun kanından insanı yaratır.⁵⁷ Ayrıca Yunan mitlerinde de Prometheus'un ilk adamları çamurdan şekillendirdiği de söylenir.⁵⁸ Babilonya mitosunda yaratılışta yaşam verici kaynak Tanrının kanı iken “Yahvist” metinde Tanrı'nın kanının yerini Tanrı'nın ruhu almıştır. Buradan yola çıkarak “Yahvist” metindeki yaratılış öyküsünün Mezopotamya kaynaklı olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁹

1.2. HAVVA'NIN YARATILMASI

1.2.1. Tora'da Havva'nın Yaratılması

Tora'da Havva'nın iki metin grubunda ele alındığı görülmektedir. Bu iki metin de Havva'nın yaratılışı ile ilgili verilen bilgilerde farklılıklar görülmektedir. Şimdi bu farklı metinlerde Havva'nın yaratılmasının ne şekilde ele alındığı üzerinde duracağız.

1.2.1.1. Yahvist ve Ruhban Metinlere Göre Havva'nın Yaratılması

Adem'in ve eşinin yaratılışı Tanah'ın birinci kitabı Tekvin'in ilgili bölümlerinde aynı pasajda veya farklı pasajlarda birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alınmıştır. Adem'in yaratılış konusunda olduğu gibi kadının yaratılışıyla da ilgili iki farklı yaratılış öyküsü bulunmaktadır. “Ruhban” metin denilen birinci yaratılış öyküsü Tekvin, 1:26-27 pasajlarında geçmektedir. Kadının yaratılışı ile ilgili ikinci yaratılış öyküsü ise “Yahvist” metin denilen Tekvin, 2:21-23 pasajlarında yer almaktadır. Birinci yaratılış öyküsünün bulunduğu “Ruhban” metinde kadın ve erkek birlikte yaratılmıştır ve yaratılış bakımından da aynıdır.⁶⁰ “Yahvist” metinde bulunan yaratılış öyküsüne göre ise ilk önce erkek daha sonra ise erkeğin kaburga kemiğinden kadın yaratılmıştır. Tekvin kitabının birinci ve ikinci bölümlerinde insanın yaratılışıyla ilgili iki öykü arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır.⁶¹ İki anlatım arasındaki çelişkidir.

⁵⁷ Sproul, s.132.

⁵⁸ Frazer, s.6.

⁵⁹ Sproul, s.132.

⁶⁰ Batuk, s. 54.

⁶¹ Frazer, s.3.

dolayı kutsal kitap olan Tevrat'ın farklı derleyiciler tarafından yazıldığı düşünülmüştür.⁶²

1.2.1.1.1. Ruhban Metne Göre Havva'nın Adem'le Birlikte Yaratılması

Bu bölümde Tekvin kitabının birinci ve ikinci bölümündeki çelişkiyi daha iyi anlayabilmek için kadın ve evrenin yaratılışı detaylandırılmıştır.

“*Ruhban*” metne göre yaratılış, Tanrı'nın evreni yaratmasıyla başlar. Bu yaratılış öyküsü aşamalı olarak altı günde gerçekleşir. Tanrı kâinatı yaratmadan önce her şey karanlıktır ve sular da bir kaosu içinde. İşe ilk olarak gökyüzünü ve dünyayı yaratmakla başlar. Ardından ışık olsun der ve ışık olur. Daha sonra ise ışık ve karanlığı birbirinden ayırır. Bu şekilde birinci gün bitmiş olur. Ertesi gün suları ikiye ayırır ve bir kubbe yapıp “*Gök*” adını verir. Üçüncü gün ise suları bir bölgede toplayarak suların çıkmasını sağlar ve bu suları bir yerde topladıktan sonra “*Deniz*” adını verir. Bitkileri çıkarması için de yeryüzüne emreder. Dördüncü gün olduğunda ise günlerin, ayların, gece ve gündüzün oluşması için güneşi ve yıldızları yaratır. Beşinci gün suda ve karada yaşayan canlıları yaratır. Altıncı gün geldiğinde Tanrı ilk olarak çeşit çeşit hayvanları yarattıktan sonra “*Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yapalım. Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun*” der. İnsanı kendi suretinde kadın ve erkek olarak yaratır ve sonra onları kutsayarak “*Verimli olun, çoğalın*” emrini verir.⁶³

1.2.1.1.2. Yahvist Metne Göre Havva'nın Adem'in Kemiğinden Yaratılması

Yahvist metne göre Tanrı yedinci gün dinlenir ve sonra Adem'i yaratır. Ancak bu süre zarfında kadının yaratılışından bahsetmez. Rab Tanrı Adem'i yarattıktan sonra

⁶² Musa'nın beş kitabının farklı kişilerce derlendiğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Mukaddes kitaba baktığımızda “*Dört farklı belge*” tek bir kaynakmış gibi bir araya getirilmiştir. Yahweh/Yehova ilahi adıyla ilişkilendirilen belgeye Yahvist belge adı verilmiştir ve “*J*” ismi verilmiştir. İkinci belgeye Elohim olarak Tanrıya atıfta bulunulduğu belge “*E*”, üçüncü belgeye rahiplerle ilgisi olduğu için “*P*” ve en son olarak dördüncü belge Tesniye metni ise “*D*” olarak adlandırılmıştır. Dört kaynak belge hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz; Richard Elliott Friedman, **Who Wrote The Bible?**, Harper Collin Publishers, USA, 1997, s.24.

⁶³ Tekvin, 1:1-26.

tek başına kalmasını istemez bundan dolayı Adem’e yardımcı yaratmaya karar verir. Rab Tanrı yerdeki hayvanları gökteki kuşları yaratır ve ardından onlara ne isim vereceğini görmek için Adem’e getirir. Adem bütün evcil ve yabani hayvanlara isim verdikten sonra kendisine bir yardımcı bulamaz. Rab Tanrı Adem’e derin bir uyku verir. Adem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kaplar. Adem’den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem’e getirir. Adem “*İşte bu benim kemiklerimden alınmış bir kemik, etimden alınmış bir ettir. Ona kadın denilecek. Çünkü o adamdan alındı*” der.⁶⁴

Yaratılış ile ilgili iki farklı öyküyü incelediğimizde birinci öyküde Tanrı yaratılışın beşinci gününde suda ve havada yaşayan canlıları, altıncı gününde ise karada yaşayan hayvanları ve kendi suretinde insanı erkek ve kadın olarak nasıl yarattığından bahseder. Birinci yaratış öyküsünü incelediğimizde insanın yeryüzündeki tüm canlılar arasında yaratılan en son varlık olduğu sonucuna varırız. Ama ikinci yaratılış öyküsünde, aynı önemli işlemin tamamen farklı bir açıklamasıyla karşı karşıya kalırız. İkinci yaratılış öyküsünde Tanrı ilk önce Adem’i yaratır. Ardından hayvanları ve en sonunda erkeğin kaburga kemiğinden kadını yaratır. İki yaratılış öyküsündeki sıralama açıkça tersine çevrilmiştir. Ayrıca ikinci yaratılış öyküsünde kadın ve erkeğin Tanrı’nın suretinde yaratıldığına dair hiçbir emare yoktur.⁶⁵ Bunlara ek olarak yaratılışın birinci öyküsünde yaratıcıdan “*Tanrı*” diye bahsedilirken, ikinci öyküde “*Yahve*” olarak bahsedilir.⁶⁶

İki öykü arasındaki farkı Hooke’dan⁶⁷ faydalanarak aşağıdaki Tablo 1’de gösterebiliriz.

⁶⁴ Tekvin, 2:7-23.

⁶⁵ Frazer, s.4.

⁶⁶ Friedman, s.51.

⁶⁷ 1874’te İngiltere’nin Gloucester bölgesinde Cirencester kasabasında doğdu. Middle Eastern Mythology(Ortadoğu mitolojisi) kitabının yazarıdır.

Tablo 1: “Ruhban” ve “Yahvist” Metinlerde Geçen İki farklı Yaratılış Öyküsü

Bölüm 1.1-Bölüm 2:4a “Ruhban” metni	Bölüm 2:4b- Bölüm 2:25 “Yahvist” metni
Evrenin ilk durumu kaos halindedir.	Evrenin ilk durumu bitkilerin olmadığı susuz boş topraklardır.
Yaratılış işi Elohim’e yüklenmiş ve altı günde tamamlanmıştır.	Yaratılış işi Elohim’e yüklenmiş ne kadar sürdüğü açıklanmamıştır.
Yaratılış sırası şöyledir	Yaratılış sırası şöyledir
Işık	Topraktan yaratılan insan
Kubbe-gök	Doğu’daki Aden (cennet)
Kuru toprak- yeryüzü	İçlerinde Hayat Ağacı’nın ve İyi ve Kötüyü Bilme Ağacı’nın bulunduğu her türden ağaçlar
Bitkiler-üç aşaması (otlar, sebzeler, ağaçlar)	Evcil ve yabanıl hayvanlar ve kuşlar (Balıklardan bahsedilmez)
Gök cisimleri, güneş, ay, yıldızlar	Adem’den yaratılan kadın
Kuşlar ve bitkiler	
Hayvanlar, erkek ve kadın olarak birlikte yaratılan insan	

Tablo 1’de görüldüğü üzere kadının yaratılışı ile ilgili iki farklı anlatım bulunmaktadır. Genel olarak kabul edilen teori ilk erkeğin daha sonra ise kadının yaratıldığıdır. Bu görüş kabul edildiği takdirde üremenin nasıl meydana geldiği cevabı bilinmeyen bir sorudur.⁶⁸ İkinci teori ise kadın ve erkeğin birlikte yaratılmasıdır. Bu teori kabul edildiği takdirde merak edilen soru Havva’dan önce erkeğin başka bir eşi olup olmadığıdır.⁶⁹ Yahudi bilginleri bu iki farklı anlatımdaki çelişkiyi nasıl

⁶⁸ Steve Preston, **The Creation of Adam and Eve**, USA, 2018, (Creation), s.21

⁶⁹ Ünal, s.103.

gidereceğini bilemedikleri için çareyi “*Lilith*’i” Tora tefsirlerine eklemekte bulmuşlardır.⁷⁰

Cennet mitosu olarak nitelenen Sümer Enki ile Ninhursag mitosu, Havva’nın Adem’in kaburga kemiğinden yaratılması ile benzerlikler teşkil etmektedir.⁷¹ Mitos temiz, saf aydınlık, hayvanların birbirine zarar vermediği, hastalık ve yaşlılığın bulunmadığı Dilmun cennet ülkesinde geçmektedir. Dilmun’da eksik olan tek şey tatlı sudur. Ninhursag eşi Enki’den bu tatlı suyu talep eder. Tatlı su Sümer su tanrısı Enki’nin emriyle güneş tanrısı Utu tarafından sağlanır. Dilmun böylelikle meyve ağaçları, yenilebilir bitkiler ve yeşil çayırlarla dolu bir bahçeye dönüşür.⁷² Ninhursag cennet bahçesinde sekiz bitkinin yetişmesini sağlar. Enki ise bu bitkileri yemek ister ve yardımcısı İsimud’u sekiz bitkiyi alıp getirmesi için gönderir. Enki’nin bu bitkileri yemesinin ardından Ninhursag çılgına döner ve Enki’nin üzerine ölüm laneti okur. Lanet sonrası Enki’nin vücudunun sekiz organı hastalığa yakalanır ve Enki ölme noktasına gelir. Tanrılar Enki’nin derdine درمان olamaz ve Ninhursag’ı geri dönmesi için ikna ederler. Ninhursag geri döner ve sekiz organı için sekiz tanrı yaratır. Enki’nin hastalanan organların birisi de kaburgasıdır. Kaburga ile uğraşması için yaratılan tanrıçanın adı ise “*Kaburgaların tanrıçası*”⁷³ anlamına gelen “*Nin-ti*”dir.⁷⁴ Sümerce’de “*Ti*” sözcüğü “*Kaburga ve Yaşam*” anlamına gelir. Ninti ise hem “*Kaburgaların Tanrıçası*” hem de “*Yaşamın Tanrıçası*” anlamına gelir. İbrani cennet mitosunda da erkeğin kaburgasından yaratılan kadına Adem tarafından “*Yaşayanların annesi*” anlamında “*Havva*” ismi verilmiştir. Buradan yola çıkarak Mezopotamya “*Kaburgaların hanımefendisi*” mitinin İbrani cennet mitosuna kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.⁷⁵

⁷⁰ Aynur Çınar, “Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça’nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni”, **Bilimname Dergisi**, C.XXXV, S.I, 2018, ss.382-383; Havva dışında başka kadının olduğu konusunda daha detaylı bilgi için bkz; Wojciech Kosior, “A Tale of the Sisters: The Image of Eve in Early Rabbinic Literature and Its Influence on The Portrayal of Lilith in The Alphabet of Ben Sira”, **Nashim: A Journal of Jewish Women’s Studies & Gender Issues**, Jerusalem, S.32, 2018, s.10.

⁷¹ Marvin H. Pope ve S. David Sperling, “Eve”, **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.VI, s.573.

⁷² Harry B. Partin, “Paradise”, **ER**, (Ed. Lindsay Jones), IIND Edition, USA, 1987 (2005), C.X, s.6981; Hooke, s. 34.

⁷³ İngilizcesi “*Lady of the rib*” (Kaburgaların hanım efendisi). Daha ayrıntılı bilgi için bkz; Pope ve Sperling, C.VI, s.573.

⁷⁴ Hooke, ss. 136-137.

⁷⁵ Pope ve Sperling, C.VI, s.573.

Özetle, Tekvin kitabında evrenin yaratılışı ve insanın yaratılışıyla ilgili iki farklı metin (Ruhban ve Yahvist) olduğu görülmektedir. Bu iki metin arasında birtakım farklılıklar vardır. Yeryüzü; “Ruhban” metinde sular ile kaplıyken, “Yahvist” metinde adeta kupkuru çöl durumundadır. En temel farklılık ise “Ruhban” metinde kadın ve erkek birlikte yaratılırken “Yahvist” metinde ilk önce erkek ardından kadın yaratılır.

1.2.2. Rabbinik Literatüre Göre Kadının Yaratılması

1.2.2.1. Mişna ve Talmud’da Kadının Yaratılması

Havva’nın yaratılış amacı Babil Talmudu’nda şu şekilde izah edilmektedir: R. Tanhum, R. Hanilai adına şunları söyledi: Karısı olmayan her erkek neşesiz, bereketsiz ve hayırsız yaşar. İnsanın yalnız olması iyi değildir yazılmıştır.⁷⁶ R. Elazar dedi ki: Karısı olmayan herhangi bir erkek, uygun bir erkek değildir; Çünkü “Onları erkek ve dişi yarattı ve adlarını Âdem olarak adlandırdı” yazılmıştır. R. Eleazar ayrıca şunları söyledi: Toprağı olmayan herhangi bir adam uygun bir adam değildir; çünkü denilir ki, gökler Rab’bin gökleridir; ama yeryüzünü insan çocuklarına verdi.⁷⁷ Burada bir eşe sahip olmak toprakla özdeşleştirilmiştir.⁷⁸ Yevomoth, 63a’da, kadının yaratılış amacına ilişkin ilginç bir detaylandırma yapılmıştır. Kadının yaratılışının başlı başına olumlu bir olay olmadığı anlaşılabılır.⁷⁹

Havva’nın Adem ile birlikte yaratılmadığı Mişna’da⁸⁰ şu şekilde geçmektedir: Mişna ilk insan Adem’in tek başına yaratılmasının başka bir sebebini aktarır. Ve bu insanlar arasında barışı korumak önemiyle yapıldı. Böylece bir kişi diğerine Benim babam yani ata babandan daha büyüktür **Ve** aynı zamanda birden fazla tanrıya inanan sapkınların Cennette pek çok makam vardır ve her biri farklı bir insan yaratmıştır demeyecektir. Ve bu, Kutsal Olan’ın büyüklüğünü anlatmaya hizmet eder, O, kutsansın, bir kişi bir mühürle birkaç madeni para bastığında, hepsi birbirine benzer.

⁷⁶ TB, Yevomoth, 62b

⁷⁷ TB, Yevomoth, 63a.

⁷⁸ Katja Von Schöneman, **Evolution of Rabbinic Discourse on the Creation of woman in Late Antiquity** (Master’s Thesis), University of Helsinki, Master’s Program in Theology and Religious Studies, 2019, s.58.

⁷⁹ Schöneman, s.59.

⁸⁰ Tora’nın yorumlarından oluşan büyük esere denir. Dinsel yasaların tümünü kapsar. Mişna hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.II, s.412.

Ama kralların yüce Kralı, Kutsal Olan, Kutsansın, tüm insanları ilk insan Adem'in mührü ile damgaladı, çünkü hepsi onun soyundan geliyor ve hiçbirisi diğere benzemiyor. Dolayısıyla bütün insanlık bir kişiden geldiğine göre, her insan şunu söylemek zorundadır: Dünya benim için yaratıldı, çünkü bir kişi tüm insanlığın kaynağı olabilir ve eylemlerinin önemini kabul edebilir.⁸¹ Burada da görüldüğü gibi Mişna'ya göre Havva ile Adem birlikte yaratılmamıştır.⁸²

Tekvin 2:22'deki Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı ifadesi Sanhedrin, 39a'da şu şekilde açıklanmıştır: İmparator bir keresinde Raban Gamalile'e şöyle dedi: Tanrınız hırsızdır, Çünkü şöyle yazılmıştır: Tanrı Adem'i derin uykuya daldırdı ve uyudu kaburgalarından birini aldı. Bunun üzerine imparatorun kızı ona dedi ki: Onu bana bırak ona cevap vereyim ve imparatora dönerek dedi ki. Bana bir komutan verin. 'Neden ona ihtiyacın var diye sordu?' 'Hırsızlar dün gece bizi ziyaret ettiler ve gümüş testi çaldılar ve yerine altın bir testi bıraktılar.' 'Keşke bizi her gün böyle ziyaret etseydi!' diye haykırdı. 'Ah!' diye karşılık verdi. 'Adem'in kaburga kemiğinden yoksun kalması ve ona hizmet etmesi için bir eş olması, Adem'in kazancına değil mi?' diye cevap verdi. 'Demek istediğim şu: Onu ondan açıkça almalıydı.' Kadın ona, 'Bir parça çiğ et alayım' dedi. Kadın'a verildi. Koltuğunun altına koyuldu(Kızgın küllerin altına yerleştirdi ve kavurduktan sonra) sonra çıkardı ve yemesi için ona teklif etti. 'İğrenç buluyorum' diye haykırdı. 'O halde [Havva] Adem'den açıkça alınmış olsaydı, o da olurdu' diye karşılık verdi.⁸³ Adem'in kaburga kemiğinin çıkarılmasından haberdar olduğuna veya bunu onayladığına dair bir belirti bulunmadığından Havva çalıntı maldan yaratılıp yaratılmadığı tartışılmıştır.⁸⁴

⁸¹ Mishnah Sanhedrin 4:5.

⁸² Denilmiştir ki, Tekvin'in başlangıcından Havva'nın yaratılmasına kadarki bölümde (Yaratılış 2:21'e kadar) samekh harfinin görünmediği gözlemlenir. Bu durum Midraş'ta tamamen farklı bir yaklaşımla ifade edilir: "ve eti [va-yisgor] kapattı. o noktada." Bu, Havva yaratıldığında, Şeytan'ın da onunla birlikte yaratıldığını öğretir (aynıh veya sin harfinin ima ettiği gibi). Rabbi, aynıh harfinin bundan önce Tevrat'ta, Yaratılış 2:11, 13'te geçtiğine dikkat çekerek itiraz eder: "[ha-sovev] içinden geçen"; verilen cevap, 11. ve 13. cümlelerinin insan ırkından değil, nehirlerin yaratılışından bahsettiğidir (Gen. Rabbah 17:6). Bu yaklaşım Havva'nın yaratılışını olumsuz olarak tasvir eder; erkeğin şeytani dürtüsünü temsil eder ve onu günaha sürükler. Samekh harfinin bu metinden önce ortaya çıkması, sadece bu öğretinin olumsuz eğilimini vurgulamaktadır. Bkz. Tamar Kadavi, "Eve : Midrash and Aggadah", s.5.

⁸³ TB, Sanhedrin, 39a.

⁸⁴ Kristen E. Kwam ve Linda S.Scheuring, H.Valarie, **Eve and Adam: Jewish, Christian, and Muslim Readings On Genesis and Gender**, Indiana University Press, 1999, s.80.

Babil Talmudu Berachoth, 61'da Tekvin, 2:22'deki "*Havva'yı inşa etti*" ifadesinden hareketle Tanrı'nın Havva'yı bir depo gibi yarattığı belirtilmiştir. Tıpkı bir ambarın mahsulü çökmeden tutmak için altı geniş, üstü dar olması gibi kadın da cenini tutmak için üstü dar, altı geniş yaratılmıştır.⁸⁵

Havva'nın Adem'den sonraki zaman zarfında yaratıldığı ise Sanhedrin 38b'de işaret edilmektedir. R. Johanan b. Hanina dedi ki: "Gün on iki saattir. İlk bir saat içinde tozu toplandı; ikincisinde biçimsiz bir kütleye (golem) dönüştürüldü; üçüncüsünde uzuvları uzadı; dördüncüsünde, içine bir ruh atıldı; beşincide bacaklarının üzerinde durdu; altıncıda isimler verdi; yedinci Havva ona bir eş olarak verildi; sekizincisinde yatakta iki kişi olarak çıktılar ve dört kişi olarak indiler; dokuzunda ağaçtan yememesi emredildi; onda o günahlı; on birincisinde mahkûm edildi; on ikincisinde kovuldu ve ayrıldı.⁸⁶

İlk insanın erkek ve kadın olarak çift cinsiyet yaratıldığı ise Babil Talmudun'da şu şekilde geçmektedir: Veya yine R. Jeremiah b. Eleazar R. Yeremya b. Eleazar için dedi ki: Tanrı ilk insanda iki çehre yarattı, dediği gibi, Arkamda ve önümde sen beni yarattın.⁸⁷ Kadının ve erkeğin aynı anda yaratıldığı fikri Eruvin, 18a ve Ketuvot, 8a'da da tartışılmaktadır. R. Yeremya b. Eleazar dedi ki: İlk adamın iki yüzü tamdı, çünkü Kutsal Kitap'ta şöyle deniyor: Beni arkadan ve önceden şekillendirdin.⁸⁸ Bazı hahamlara göre ise Havva'nın yaratılmasından önce sadece iyi eğilim bulunmaktadır. Havva'nın yaratılmasıyla birlikte kötü eğilim orataya çıkmıştır.⁸⁹ R. Nahman b. R. Hisda açıkladı. "O zaman Rab Tanrı insanı [wa-yizer] yarattı" metninden ne anlıyoruz? [W-Yizer] kelimesi, Tanrı'nın biri iyi, diğeri kötü olmak üzere iki eğilimle yarattığını göstermek için iki yod yazılmıştır⁹⁰ Berachoth, 61 a'da biri Adem için diğeri Havva için olmak üzere iki yaratma eylemini temsil eden iki yod fikri sunulmuştur.⁹¹ Babil Talmudu'nda kadının erkeğe yardımcı olarak yaratıldığı şu

⁸⁵ **TB**, Berachoth, 61a.

⁸⁶ **BT**, Sanhedrin, 38b.

⁸⁷ **TB**, Berachoth 61a;

⁸⁸ **TB**, Eiruvim, 18a.

⁸⁹ Kwam ve diğerleri, ss.71-80.

⁹⁰ **TB**, Berachoth 61a;

⁹¹ Schöneman, s.57.

şekilde geçmektedir: “Onun için bir yardım buluşması yapacağım. Layıksa ona yardım eder, layık değilse ona karşıdır.”⁹²

Gemara’da⁹³ Havva’nın yaratılışı ile ilgili iki farklı anlatım tahlil edilmeye çalışılmıştır. Tekvin’deki birinci görüşe göre Tanrı insanı kendi suretinde yaratmıştır. İkinci görüşe göre ise Tanrı onları erkek ve dişi olarak yaratmıştır. Bilgelerden biri, insanın yaratıldığı tek bir yaratma eylemi olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, başka bir bilge, iki oluşumun olduğunu savunmaktadır. Tek bir yaratılış eylemi olduğuna dair ilk görüş, insanın bir erkek ve bir dişi olmak üzere iki tarafı ile yaratıldığı fikrine dayanmaktadır. Buna göre ek bir yaratma yoktur. Erkek ve kadın daha sonra iki bağımsız varlığa ayrılmıştır. O halde iki nimete gerek yoktur. İnsanın Tanrı’nın suretinde yaratıldığına dair ikinci görüşe göre ise aslında iki yaratma eylemi vardır. Bu nedenle insanın yaratılışı ile ilgili olarak iki nimeti okumak uygundur.⁹⁴ Berachoth 61a’da ise iki anlatım arasındaki çelişkiyi şu şekilde gidermeye çalışmaktadır: “İlk başta Tanrı’nın zihnine iki yaratma düşüncesi girdi ve nihayetinde sadece bir tane yarattı.”⁹⁵

Babil Talmudu’nda ise kadınların davranışları ile Havva’nın yaratıldığı madde arasında bağlantı kurulmuştur:

R. Jannai’nin oğlu R.Dostai’ye müritleri sormuş: Evlilikte hiçbir kadın bir erkek aramaya gitmezken neden bir erkek kadın armaya gider? Bu bir şeyini kaybeden adamın durumuna benzer. Kim neyin peşinde? Bir şeyini kaybeden, kaybettiğini aramaya gider. (Havva’nın yapıldığı kaburga, Adem’dan alındı) Ve neden erkek yüzü aşağıya dönük kadın yüzü yukarıya dönük? Erkek yaratıldığı elemanlarla yüzleşir. Ve kadın kendisinden yaratıldığı adamla yüzleşir. Ve neden bir erkek kolayca sakinleşir ve bir kadın kolayca sakinleştirilemez? Erkek doğasını yaratıldığı yerden (topraktan) alır ve kadın da doğasını yaratıldığı yerden (bir kaburganın bükülmez kemiğinden) alır. Neden bir kadının sesi tatlıdır ve bir erkeğin sesi tatlı değildir? Adam kendini yaratıldığı yerden alır (Yeryüzündeki bir vuruş bir nota üretmez), kadında da kendini bulunduğu yerden alır (Kemik belirli notaları oluşturabilir)⁹⁶.

⁹² TB, Yevamoth, 63a.

⁹³ Babil’de Aramice isim “gemar”(vurgulu durum) fiilinden türetilmiş olup” öğrenmek” anlamına gelir. Buna göre bu öz, Mişna’nın geleneksel açıklamasını ifade etmek için daha sınırlı bir anlamda kullanılmasına rağmen, öğrenileni ve gelenek tarafından bilginlere aktarılan öğrenmeyi belirtir. Bu nedenle Talmudu’n bir tanımı olarak geçerlilik kazanmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz; Wilhelm Bacher, “Talmud-Gemara” JE, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.XII, s.3.

⁹⁴ TB, Kethuboth, 8a.

⁹⁵ TB, Berachoth 61a.

⁹⁶ TB, Niddah 31b.

Tekvin kitabında Havva'nın fiziksel görünümü tanımlanmasa da Rabbinik literatür onu güzel olarak tasvir etmiştir. Ancak Havva'nın güzelliği Adem'in güzelliğine tabiyken Adem'in ki ise Şehina'ya (Tanrı'nın ilahi varlığı) bağlıdır.⁹⁷ Bu durum Babil Talmudu'nda şu şekilde ifade edilmektedir: R. Bana'ah dedi ki: Adem'in iki topuğunun farkına vardım ve onlar güneşin iki küresi gibiydi. Sara ile karşılaştırıldığında diğer tüm insanlar maymun gibidir. Havva ile karşılaştırıldığında Sara bir maymun gibiydi. Adem'e kıyasla Havva maymun gibiydi.⁹⁸

1.2.2.2. Midraş ve Diğer Eserlerde Kadının Yaratılması

1.2.2.2.1. Havva'nın Erkek Ve Dişi Olarak Yaratılan Adem'den Ayrılması

Tevrat'ın açıklanması ve yorumlanması gereken çelişkilerle ve boşluklarla dolu bir kitap olduğu söylenmektedir. Bu çelişkileri ve boşlukları gösteren en güzel örneğe de insanın yaratılışıyla ilgili iki farklı anlatımın bulunması gösterilmektedir.⁹⁹ Tekvin, 1:27 ve Tekvin, 2:7-23'de bulunan iki farklı yaratılış öyküsü Rabbilerin¹⁰⁰ de dikkatinden kaçmamıştır ve bu pasajları yorumlama yoluna gitmişlerdir.¹⁰¹ Talmud'larda ve Midraşik derlemelerin çoğunda Tekvin, 1-3 bölümlerinin sistematik bir açıklaması yoktur. Bu yüzden Havva'nın tek bir "*İmajını*" oluşturabilmek için Haham yorumlarını toplayıp sonra da birleştirmemiz gerekmektedir.¹⁰²

"Tanrı Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yapalım der. Ve Tanrı 'insanı kendi suretinde yaratır'. 'Onları erkek ve dişi olarak' yaratır.'¹⁰³

⁹⁷ Kwam ve diğerleri, s.85.

⁹⁸ TB, Baba Bathra 58a.

⁹⁹ L. Teugels, "The Creation Of The Human in Rabbinic Interpretation", **The Creation of Man and Woman: Interpretations of the Biblical Narratives in Jewish and Christian traditions**, ed. Gerard P. Luttikhuisen, Brill, Boston, 2000, C.III, (Creation), s.107.

¹⁰⁰ Yahudilik'te bir din yetkilisi ve öğretmenidir. Rabbi hakkında daha fazla bilgi için bkz; Besalel, C.II, s.515.

¹⁰¹ Louis Ginzberg, "Adam" JE, (Ed. Isidore Singer), Funk and Wagnalls Company, NewYork-London, 1901, C.I, s.181.

¹⁰² Kwam ve diğerleri, s.69

¹⁰³ Tekvin, 1:26-27. Rabbinik literatürde insanın yaratılışıyla ilgili iki farklı öykü arasındaki çelişki farklı dillerde de aynen karşımıza çıkmaktadır. Örneğin metnin İngilizce tercümesinde şöyle denilmektedir: "And God Said, 'Let us make a human in our image, after our likeness(...) And created the human in His image, in the image of God He created him, male and female He created them.'" (Tekvin 1:27) Görüldüğü gibi pasukta tekilden çoğula çifte geçiş bulunmaktadır. Birincisi "Biz yapalım" ibaresindeki "us" zamirinden "O yarattı" ifadesindeki "He" zamirine, ikincisi "Onu

Midraş'ta Yahudi din adamların yapmış olduğu bir açıklamada metinde geçen insan kavramı için öncesinde tekil, sonrasında çoğul kullanılmıştır.¹⁰⁴ Bundan dolayı Yahudi din adamları var olan çelişkiyi şu şekilde gidermeye çalışmışlardır. Birinci anlatımdaki tekil dil, hermafrodit (bi seksüel) insanı; ikinci anlatımdaki, çoğul dil ise bölünmeden sonraki durumu ifade etmektedir.¹⁰⁵ Genesis Rabbah'ta şu şekilde geçmektedir: R.Yeremya b.Leazar "*Kutsal olan Ademi hermafrodit, yani erkek ve dişi olarak yarattı ve onları Adem olarak isimlendirdi.*". R. Samuel b. Nahmman ise "*Rab Adem'i yarattığında o erkek ve kadın yüzlerine aynı anda sahipti. Daha sonra onu ikiye böldü. Biri bu tarafta diğeri de diğer tarafta olmak üzere iki sırttan yarattı*" der.¹⁰⁶ Leviticus Rabbah'ta bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: R. Levi dedi ki: İnsan yaratıldığında iki cesetle yaratıldı. Onu ikiye böldüğünde biri erkek ve biri kadın olmak üzere iki sırt meydana geldi¹⁰⁷

Bazı hahamlar Tekvin, 1:27'deki "*Erkek ve dişi olarak*" ifadesini iki ayrı birey olarak (bir erkek ve bir dişi) olarak anlarken bazıları da hem erkeklik hem dişilik özelliği olan bir varlığı yani androjen varlığı tasavvur ettiler. Adem'i androjen olarak gören hahamlar birbirlerinden ayrılmaya ihtiyaç duyan siyam ikizleri gibi Adem'in de erkek ve dişi kısmının birbirine bağlı olduğunu öne sürdüler.¹⁰⁸

Hahamlar androjeni biri ileriye (erkek) bakan, diğeri geriye (kadın) bakan iki yüze sahip olarak tasvir etmişlerdir. Havva'nın ileriye bakan değil de geriye bakan yüzden yaratıldığı söylenmiştir.¹⁰⁹ Kadının ileriye değil de geriye bakan yüzden yaratılmasının kadına verilen değeri orataya koyduğu yorumları yapılmıştır.

Tanrı insana diğer canlılar üzerinde egemenlik verdikten sonra "*Ruhban*" metne göre Tanrı Adem'i "*Erkek ve dişi olarak*" yani hermafrodit (çift cinsiyetli) olarak yaratmıştır. "*Androgynos*" normalde hem erkek hem de dişi organı olan demektir, ancak burada, erkek ve dişi olmak üzere iki bedenin birbirine bağlanmış

yarattı" ibaresindeki "*Him*" zamirinden "*Onları yarattı*" ifadesindeki "*Them*" zamirine geçiş vardır. Bu konuda bkz; Teugels, (**Creation**), s.110.

¹⁰⁴ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten Düşüşü", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.9, 2003, s.20.

¹⁰⁵ Teugels, (**Creation**), s.111.

¹⁰⁶ **MR**, Genesis I, 8:1, s54.

¹⁰⁷ **MR**, Leviticus I, çev. H. Freedman and Maurice Simon, The Sancio Press, London, 1939, C.I, 14:1, s.177.

¹⁰⁸ Kwam ve diğerleri, s.77.

¹⁰⁹ Kwam ve diğerleri, s.71.

şeklinde kullanılmıştır. Çünkü Tekvin, 5:2’ de “*Onları erkek ve dişi olarak yarattı ve yarattıkları gün insan ismini verdi*” geçmektedir. Dolayısıyla Adem hem erkek hem de kadındır. Midraşik literatürdeki diğer bir görüşe göre Tanrı Adem’i çift yüzlü yarattıktan sonra onu ikiye böldü ve biri bu tarafta diğeri diğer tarafta olmak üzere iki sırt yaptı. Yani bir yüzüyle Adem’i diğeri yüzüyle ise kadını yarattı.¹¹⁰ Tekvin, 2:21’deki “*Kaburga kemiklerinden (Mi-tzalotav) birini aldı*” ifadesinden yola çıkarak bu görüşe itiraz edilmiştir. “*Ve Tapınağın ikinci yüzü (tzela) için*” (Çıkış, 26:20) pasajından hareketle hareketle, “*Kendi tarafları*” anlamına da gelebileceği söylenmiştir.¹¹¹ Bazı yorumlarda Tekvin, 2:22’deki pasukta geçen “*Mitsal otav*” ifadesini “*Vücudun bir tarafı (kenarı)*” şeklinde tercüme edilmiştir.¹¹² Buna göre Adem’den alınan kısmın kaburga kemiği olmayıp vücudun diğer tarafıdır. Rab Tanrı Adem’in vücudunun bir cephesini alarak Havva’yı yaratmıştır. Midraş’a göre Tanrı Adem’i tek vücutta iki farklı cephe olarak yaratmıştır. Daha sonra ise erkeğin bir cephesini almış ve bu aldığı cepheden kadını inşa etmiştir. Bu şekilde tek vücutta iki insan oluşmuştur.¹¹³

1.2.2.2.2.Havva’nın Adem’in Kaburgasından Yaratılması

Bazı hahamlara göre ise Havva’nın yaratılmasından önce sadece iyi eğilim bulunmaktadır. Havva’nın yaratılmasıyla birlikte kötü eğilim orataya çıkmıştır.¹¹⁴ R.Nahman b. R. Hisda açıkladı. “O zaman Rab Tanrı insanı[wa-yizer] yarattı” metninden ne anlıyoruz?[W-Yizer] kelimesi, Tanrı’nın biri iyi, diğeri kötü olmak üzere iki eğilimle yarattığını göstermek için iki yod yazılmıştır.¹¹⁵ Genesis Rabbah’ta kötü eğilimin kadının yaratılışıyla ortaya çıktığı şu şekilde anlatılmaktadır: R.Hanan adına R.Berekiah’ın görüşü, sadece Adem var olduğu sürece tek olduğu, ancak kaburga kemiğinin alınmasıyla iyiyi kötüyü bildi. .(Yani Adem Tanrı’ya itaatinde tüm

¹¹⁰ MR, Genesis, I, 8:1, s.54.

¹¹¹ MR, Genesis, I, 8:1, s.54; Bialık ve diğerleri, s.15; Cassuto, C.I, s.57.

¹¹² Gaon, C.I, s.277.

¹¹³ Tora ve Aftara, C.I, s.18.

¹¹⁴ Kwam ve diğerleri, ss.71-80.

¹¹⁵ TB, Berachoth 61a.

kalbiyle tek gibiydi. Ama şimdi (Havva'ya sahip olduğu için) iyiyi ve kötüyü bilmesine izin verildi)¹¹⁶

Adem'in kaburga kemiğinin çıkarılmasından haberdar olduğuna veya bunu onayladığına dair bir belirti bulunmadığından Havva çalıntı maldan yaratılıp yaratılmadığı tartışılmıştır.¹¹⁷

Sanhedrin, 39a'da bu durum şu şekilde açıklanmıştır: İmparator bir keresinde Raban Gamalile'e şöyle dedi: Tanrınız hırsızdır, Çünkü şöyle yazılmıştır: Tanrı Adem'i derin uykuya daldırdı ve uyudu kaburgalarından birini aldı. Bunun üzerine imparatorun kızı ona dedi ki: Onu bana bırak ona cevap vereyim ve imparatora dönerek dedi ki. Bana bir komutan verin. 'Neden ona ihtiyacın var diye sordu?' 'Hırsızlar dün gece bizi ziyaret ettiler ve gümüş testi çaldılar ve yerine altın bir testi bıraktılar.' 'Keşke bizi her gün böyle ziyaret etseydi!' diye haykırdı. 'Ah!' diye karşılık verdi. 'Adem'in kaburga kemiğinden yoksun kalması ve ona hizmet etmesi için bir eş olması, Adem'in kazancına değil mi?' diye cevap verdi. 'Demek istediğim şu: Onu ondan açıkça almalıydı.' Kadın ona, 'Bir parça çiğ et alayım' dedi. Kadın'a verildi. Koltuğunun altına koyuldu (Kızgın küllerin altına yerleştirdi), sonra çıkardı ve yemesi için ona teklif etti. 'İğrenç buluyorum' diye haykırdı. 'O halde [Havva] Adem'den açıkça alınmış olsaydı, o da olurdu' diye karşılık verdi.¹¹⁸ Genesis Rabbah'ta ise bu duruma şu şekilde açıklık getirilmiştir: [Romalı] bir bayan R. Jose'ye sordu. 'Neden bir hırsızlıkla [kadın] yaratıldı?' 'Bir adamın bir ons gümüşü size gizlice emanet ettiğini ve ona bir litre [12 ons] gümüşü açıkça iade ettiğinizi hayal edin; bu hırsızlık mı!'. Önce onu kendisi için yarattı ve onu akıntı ve kan içinde gördü. Bunun üzerine onu kendinden uzaklaştırdı ve ikinci kez yarattı. Ona ikinci kez /sözlerini doğrulayabilirim/ O gözlemlendi.' Annemin erkek kardeşiyle evlenmem ayarlanmıştı ama ben onunla aynı evde büyüdüğüm için onun gözlerinde ben sade oldum gitti ve benim kadar güzel olmayan başka bir kadınla evlendi.¹¹⁹

Tekvin, 2:21'de "Bilinçsizlik durumu (tardeme)" şeklinde geçen kelimeyi Onkelos "Uyku" anlamında "Şinta" şeklinde tercüme etmiştir. Onkelos'u takip eden Ga'on ise bu ifadeyi "Sübat" olarak tercüme etmiştir. İbni Ezra¹²⁰ ise "Tardema"nın, "Şena"dan "Şena"nın ise "Tenuma"dan daha "Derin uyku" ya da "Bilinçsizlik hali" olduğunu söylemiştir. Buradan yola çıkarak Rab Tanrı şefkat duyarak Adem'i hiç bir acı çekmemesi için¹²¹ uyku çeşitlerinden en derin uykuya daldırmıştır¹²²

¹¹⁶ MR, Genesis I, 21:5, s.175.

¹¹⁷ Kwam ve diğerleri, s.80.

¹¹⁸ TB, Sanhedrin, 39a.

¹¹⁹ MR, Genesis I, 17:7, ss.137-138.

¹²⁰ İbni Ezra Yahudi filozofu ve Ortaçağın en çok tanınan Yahudi âlimlerindendir. Bu konuda bkz; Richard Gotthril, "İbn Ezra", ERE, T&Clark, Newyork,1915, C.VII, ss.67-68.

¹²¹ PRE, 12:14A, s.87.

¹²² Gaon, C.I, ss.276-277.

Midraş'a göre “*Erkek uyurken kadının kaburga kemiğinden yaratılması*” ifadesinden hareketle uykunun Tevrat çalışmasına engel olduğu gibi kadının da erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması insanın mahf olmasına sebep olmuştur.¹²³ Tanrı’nın Havva’yı yaratmak için Adem’in vücudunun başka bölümünden değil de kaburga kemiğinden yaratılması sebebi Genesis Rabbah’ta şu şekilde açıklanmıştır: Sikninli R.Joshua, R.Levi’nin adına şöyle demiştir. WAYYIBEN yazılıdır, onu hangi parçadan yaratacağını iyi düşündüğünü (hithbonnen) ifade eder. Dedi ki: Onu [Adem’in] başından yaratmayacağım, yoksa sersem olur. Ne de gözünden yaratmayacağım fettan (erkeklere bakan) kadın olur. Kulak misafiri olmasın diye Adem’in kulağından, dedikodu yapmasından diye ağzından, kıskanç olmasın diye kalbinden, elin uzun olmasın diye elinden, gezenti olmasın diye ayağından yaratılmadı. Fakat alçak gönüllü kısmından çünkü çıplak durduğunda bile o kısım örtülüdür.’ Ve her uzvunu örterken mütevazi ol emrini verdi. Yine de bütün bunlara rağmen öğütlerimi boşa çıkardınız. Onu başından yaratmadım fakat kibirlidir. İşaya, 3:16’da “Ve başları geriye atılarak yürürler” yazıldığı gibi; Gözünden yaratmadım yine fettandır: Ve şehvetli gözler (Yeşaya, 3:16) kulağından yaratmadım yine de o bir kulak misafiridir: Şimdi Sarah çadırın kapısını dinledi (Tekvin, 18:10); kıskanç yaratmadım yine de kıskançlığa meyilli: Rachel kız kardeşini kıskandı (Tekvin, 30:1);elinden yaratmadım yine de eli uzun: Rachel kız kardeşini kıskandı (Tekvin, 30:1); ayağından yaratmadı yine gezenti: Ve Dinah dışarı çıktı (Tekvin. 34:1.)¹²⁴ Geleneksel kabule göre Adem derin uykudayken Rab Tanrı Adem’in sağ tarafındaki on üçüncü kaburga kemiğinden¹²⁵ ve kalbinin etinden alarak Havva’yı yaratır.¹²⁶ Tanrı Havva’yı yarattıktan sonra yukarıda bahsedilen olumsuz özelliklere sahip olmasını istemez. Fakat Tanrı’nın bu endişelerine rağmen kadın bütün olumsuz özellikleri üzerinde toplamıştır.¹²⁷

Bazı hahamlar kadının kadınların davranışları ile Havva’nın yaratıldığı madde arasında bağlantı kurmuşlardır.¹²⁸ Genesis Rabbah’ta şu şekilde ortaya konulmaktadır.

¹²³ MR, Genesis I, 17:5, s.136.

¹²⁴ MR, Genesis I, 18:2, ss.141-142.

¹²⁵ Haïm Z’ew Hirschberg, “Eve- In the Aggadah”, EJ, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum, IIND Second, Jerusalem, 2007, C.VI, s. 573.

¹²⁶ PRE,12:14A, s.87; Gaon, C.I, s.277.

¹²⁷ Gürkan, s.27.

¹²⁸ Kwam ve diğerleri, s.81.

R. Joshua'ya soruldu: 'Bir kadının doğumda yüzü yukarı dönük olarak çıkarken neden bir erkeğin doğumda yüzü aşağı dönük olarak çıkıyor?' 'Adem yaratıldığı yere (yeryüzüne) bakar, Havva ise yaratıldığı yere yani (kaburgaya)' diye yanıtladı. 'Ve bir erkek parfüme ihtiyaç duymazken neden bir kadın parfüm kullansın?' 'Adem topraktan yaratıldı toprak asla çürümez ama Havva kaburga kemiğinden yaratıldı. Örneğin eti üç gün tuzsuz bırakırsanız hemen çürür.' diye yanıtladı. 'Ve neden bir kadının etkileyici bir tiz sesi var ama erkeğin yok?' 'Sana bir örnek vereceğim' diye yanıtladı. 'Bir tencereyi etle doldurursan ses çıkarmaz ama içine bir kemik koyarsan hemen hemen ses(cızırtı) yayılır.' 'Ve neden bir adam kolayca yatıştırılır da kadın değil?' 'İnsan topraktan yaratıldı' diye cevap verir. 'Adem topraktan yaratıldı. Üzerine bir damla su döktüğümüzde hemen onu emer; ama Havva bir kemikten yaratılmıştır ki günlerce suda benzetseniz bile doymaz' diye cevap verdi.¹²⁹ Babail Talmudu'nda ise bu durum şu şekilde izah edilmektedir: R. Jannai'nin oğlu R.Dostai'ye müritleri sormuş: Evlilikte hiçbir kadın bir erkek aramaya gitmezken neden bir erkek kadın armaya gider? Bu bir şeyini kaybeden adamın durumuna benzer. Kim neyin peşinde? Bir şeyini kaybeden, kaybettiğini aramaya gider.(Havva'nın yapıldığı kaburga, Adem'den alındı) Ve neden erkek yüzü aşağıya dönük kadın yüzü yukarıya dönük? Erkek yaratıldığı elemanlarla yüzleşir. Ve kadın kendisinden yaratıldığı adamla yüzleşir. Ve neden bir erkek kolayca sakinleşir ve bir kadın kolayca sakinleştirilemez? Erkek doğasını yaratıldığı yerden (topraktan) alır ve kadın da doğasını yaratıldığı yerden(bir kaburganın bükülmez kemiğinden) alır. Neden bir kadının sesi tatlıdır ve bir erkeğin sesi tatlı değildir? Adam kendini yaratıldığı yerden alır(Yeryüzündeki bir vuruş bir nota üretmez), kadında da kendini bulunduğu yerden alır (Kemik belirli notaları oluşturabilir)¹³⁰.

Midraş, Tanrı'nın Havva'yı önceleri salgı ve kanla dolu olarak yarattığını, Adem'in onu görünce onu kendinden uzaklaştırdığı için kendisinden uzaklaştırdığını anlatır. Tanrı daha sonra Havva'yı ikinci kez yarattı ve böylece Adem'in şu haykırmasına neden oldu (Tekvin, 2:23): "Bu, sonunda benim kemiklerimin kemiği" [şimdi, ikinci kez, o benim kemiklerimden, salgılardan ve kan] (Gen. Rabbah 18:4). Havva'nın ilk yaratılışı, annesinin rahminden salgı ve kanla dolu bir ceninin doğumu gibi sunulur.

Adem Havva'yı gördüğünde şöyle dedi (Yaratılış 2:23): "Sonunda bu [ha-pa'am] benim kemiklerimin kemiğidir." Hahamlar ha-pa'am kelimesini pa'amon, bell'den türetmişlerdir. Adem dedi ki: "Bu, beni bir çan gibi dövecek" [dil zili çalarken sallamak veya hafifçe vurmak]. Başka bir yorum, ha-pa'am'ı hitpa'amut'tan (heyecan) türetir: bu, beni bütün gece heyecanlandıracak kadındır (Gen. Rabbah 18:4). Başka bir anlatımda Adem bunu söylediğinde, Havva'yı diğer tüm yaratıklarla karşılaştırdı,

¹²⁹ MR, Genesis I, 17:8, ss.138-139.

¹³⁰ TB, Niddah, 31b.

Çünkü yaratılmadan önce Adem her hayvan ve vahşı hayvanla cinsel ilişkiye girmişti, ancak Havva ile cinsel ilişkiye girene kadar tatmin olmamıştır (BT Yevamot 63a).)¹³¹

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerde insanın yaratılma sebebinden bahsedilmiştir. Ardından erkeğin yaratılışı ele alınmıştır. Daha sonra ise kadının yaratılışı Tekvin ve Midraş literatüründen faydalanılarak ele alınmıştır. Tekvin’de kadının yaratılışı ile ilgili iki öykü vardır. Birinci yk Tekvin, 1:26’da geçen kadın ile erkeğin hermafrodit olarak yaratılmasıdır. İkinci yk ise Tekvin, 2:18-23’te geçen ilk önce erkeğin yaratılması, ardından kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmasıdır. Bu anlatılar ileride kadının toplumsal hayattaki rolünü belirlenmesinde temel kaynak olacaklardır.

1.2.2.2.3.İnsanın (Erkek-Kadın) Tanrı Sureti ve Benzeyişinde Yaratılması

Tekvin, 1:26’da geçen “*Tanrı’nın sureti ve benzerliği*” ibaresine gelince bu ifade her zaman tartişma konusu olmuřtur¹³² ve antropomorfizmi¹³³ en aza indirebilmek amacıyla Tanrı’nın imgesi ve benzerliğini yorumlama yoluna gidilmiştir.¹³⁴

“*Suret* ”ifadesi Tanrı’nın insanı yaratmadan önce planlamış olduğu bir prototiptir. “*Benzeyiş*” ise Tanrı’nın insana vermiş olduğu zekâdır. Kabala terminolojisinde bu prototip “*Adam Kadmon*”¹³⁵ olarak adlandırılmaktadır.¹³⁶ “*Adam Kadmon*” kavramı Adem’in Tanrı’nın imgesinde yaratıldığına dair mistik bir yorumdur.¹³⁷

¹³¹ Tamar Kadavi, “Eve: Midrash and Aggadah”, **The Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Woman**, ss.11-12.

¹³² Barton ve Muddiman, s.43.

¹³³ Antropomorfizm Yunanca bir kelime olup “insan biçimcilik” anlamına gelir İnsana ait zelliklerin Tanrı’ya affedilmesidir. Örneğin “Tanrı’nın eli, Tanrı’nın suretinde”. Daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.I, s.66.

¹³⁴ Bennett, C.I, s.85.

¹³⁵ Orjinal Adam veya Göksel Adam ifadesini ilk dile getiren kişi Philo’dur

¹³⁶ **Tora ve Aftara**, C.I, s.11.

¹³⁷ Besalel, C.I, s.35.

Ortaçağ filozoflarından olan Philo¹³⁸ insanın yaratılışıyla ilgili bulunan iki farklı öykü arasındaki çelişkiyi izah etmeye çalışmıştır. Buna göre Tekvin, 1:27'deki Tanrı'nın imgesinden kastedilen “*Göksel adam(insan)*”, toprağın tozundan yaratılan ise “*Dünyevi adam(insan)*”dır. Philo'ya göre “*Göksel adam*” cisimsizdir. “*Dünyevi Adam*” ise bedensel ve cisimsiz unsurların yani beden ve zihnin bir bileşimidir.¹³⁹ Bu durumda Adem bedensel olarak yaratılmadan önce prototipi yaratılmıştır ve buna da “*Adam Kadmon*” denilmektedir. “*Adam Kadmon*” ne erkek ne de kadındır sadece dünyevi bir fikirdir.¹⁴⁰ Tevrat'ta “*Kadını ve erkeği*” ifadesi yerine “*Kadın ve erkek olarak*” açıklanması hermafrodit olan Adem'in bedeni üzerinde bir takım işlemlerden sonra cinsiyetlerinin kadın ve erkek olarak ayrıldığını gösterir. Aslında bu Philo'nun “*Göksel adam*”ın ne erkek ne de kadın olduğu ifadesini açıklar.¹⁴¹ Midraş'ta “*Beni önceden ve arkadan oluşturdu*” şeklinde bir ifade geçmektedir.¹⁴² Rabbiler Midraştaki bu ifadeye dayanarak Adem, Philo'nun tabiriyle “*Adam Kadmon*” olarak tüm yaratılanlardan önce hatta “*Dünyevi insan*”dan da önce yaratılmıştır. İnsanın Tanrı imajında yapıldığı fikri muhtemelen Babil mitosundan gelmektedir.¹⁴³ Çünkü Tanrıça Aruru “*Ea Banini*”nin yaratılmasına geçmeden önce Ami'nin zihinsel görüntüsünü oluşturur.¹⁴⁴

Tanrının cisimsizliği beşinci yüzyıldaki bir İsraili için fazlasıyla soyut bir kavramdır. Dolayısıyla o dönemdeki insanlar “*Kendi suretinde*” ifadesini de somut bir şekilde düşünmüşlerdir. Tanrının imgesinden kasıt, ruhsal, düşünce ve konuşma olarak ona benzemektir.¹⁴⁵ İnsanın “*Tanrının suretinde*” yapıldığı ifadesi maddi olarak anlaşılmaması gerekmektedir. Burada beden yaratılmasından ziyade ilahi zekâ kastedilmektedir. İnsan Tanrı ile iletişimini aklın gelişmesiyle sağlayabileceği için

¹³⁸ Philo (İskendiryeli Philo), Yahudi tefsircisi, Yahudi Helenizmi ve erken Hristiyanlık için öneme sahip bir filozoftur. Philo hakkında detaylı bilgi için bkz; Yehoyada Amir ve Maren Niehoff, “Philo Judaeus(Philo of Alexandria)”, *EJ*, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, C.XVI, s.59.

¹³⁹ David Kadosh ve Adole Wolfe, “Adam-Medieval Jewish Philosophy”, *EJ*, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Second, Jerusalem, C.I, s.373.

¹⁴⁰ Ginzberg, “Adam”, C.I, s.182.

¹⁴¹ Ginzberg, “Adam” C.I, s.181.

¹⁴² *MR*, Genesis I, 8:1, s.54.

¹⁴³ Ginzberg, “Adam”, C.I, s.181

¹⁴⁴ Cuthbert A. Simpson, “The Book of Genesis,” *The Interpreter's Bible*, (Ed. Nolan B. Harmon), Newyork Abingdon-Cogesbury Press, USA, 1984, C.I, s.484.

¹⁴⁵ *The Interpreter's Bible*, C.I, ss.484-485.

özel bir kabiliyete gerek yoktur. Bu nedenle insan diğer varlıklardan farklı olarak mükemmel ve benzersiz bir şekilde yaratılmıştır.¹⁴⁶ Tanrı, Adem'in yaratılışına kadar olan varlıkları sözle yaratmışken, Adem'i kendi elleriyle özenle yaratmıştır. İnsanın Tanrı'nın suretinde ve benzerliğinde yaratılmasından kasıt insanın yaratılanlar içerisinde düşünme, karar verme, çözümüleme gibi yeteneklere sahip olması bakımından Tanrı'ya benzetilmesidir.¹⁴⁷

Midraş Tekvin, 1:27'de "*Tanrı'nın suretinde yaratılması*" ifadesini, insanın hem semavi varlıkların hem de dünyevi varlıkların bazı özelliklerine göre yaratılmış olduğunu belirtir. R. Joshua insanın semavi varlıkların dört özelliğine göre yaratıldığını söyler. Semavi varlıklarına göre yaratıldığı dört özellik ise melekler gibi dik durur, konuşur, anlar ve görür. Dünyevi yaratıklara göre yaratıldığı dört özellik ise hayvanlar gibi yer içer, ürer, dışkılar, ölür. Rab "*Eğer onu semavi varlıkların özelliklerine göre yaratırsam sonsuza kadar yaşar. Bu yüzden ben insanı hem semavi varlıkların özelliklerine göre hem de dünyevi varlıkların özelliklerine göre yaratacağım*" der.¹⁴⁸ Dolayısıyla onun bedeni yeryüzündendir ruhu ise göktendir yani ruhunu Tanrı'dan almıştır.¹⁴⁹ Bundan hareketle insanın iyi davranışlarda bulunması semavi varlıkların, kötü davranışlarda bulunması ise dünyevi varlıkların özelliklerine göre yaratılmasına bağlanmıştır.¹⁵⁰

Tekvin, 1:27'deki "*Hadi insan yapalım*" ifadesinin çoğul olarak kullanılması kafalarda soru işareti bırakmıştır. Antik İbranice'de kral veya kraliçe tarafından ben yerine biz kullanımı görülmemektedir. Bu kullanım Babil ya da Roma dinindeki Tanrılardan olan Marduk ve Zeus'un sık sık yaptığı gibi Yahve'nin de diğer tanrılarla konuştuğunu düşündürmektedir. Fakat ruhban döneminde Yahve'nin diğer Tanrılarla konuştuğu fikrini söyleyen bir kişinin sapkın olarak nitelendirileceğinden dolayı bu durum olası bir görüş gibi görülmemektedir.¹⁵¹

Midraş'ta Musa'nın "*İnsan yapalım*" ifadesinden rahatsız olduğu belirtilir. R. Samuel b. Nahman "*Musa Tevrat'ı yazmakla meşgulken birden fazla yaratıcının*

¹⁴⁶ Bennett, C.I, s.86.

¹⁴⁷ **Tora ve Aftara**, C.I, s.10.

¹⁴⁸ **MR**, Genesis I, 14:3, s.112.

¹⁴⁹ **MR**, Genesis I, 8:11, s.62.

¹⁵⁰ Gürkan, I, s.21.

¹⁵¹ Stephen Greenblatt, "The Life of Adam and Eve", **The Rise and Fall of Adam and Eve**, London, 2017, s.15.

olduğu kanısına varılmasından dolayı ‘insan yapalım’ ifadesine geldiğinde çoğul ifade kullanılmasından rahatsız olur. Musa Tanrı’ya ‘Evrenin hükümdarı! Neden kâfirlere fırsat tanıyorsun?’ diye sorduğunda Tanrı ‘Yaz’ diye cevap verir.

Kim hataya düşmek isterse düşecektir ve yarattığım bu insan ondan hem büyük insanların hem de küçük insanların çıkmasına sebep olmuyor mu? Eğer harika bir adam gelirse kendisinden daha az birinden izin alırsa, ‘Neden astımdan izin istemeliyim?’ diyebilir. Göğü ve yeri, her şeyi yaratan Yaratıcınızdan öğrenin, yine de insanı yaratmaya geldiğinde O, yardımcı meleklerden öğüt aldı” der.¹⁵²

“Haydi insan yapalım” ibaresinde çoğul kullanıma dair bir çok yorum yapılmıştır. Hahamların açıklamalarına göre Tanrı'nın birisine veya bir şeye öğüt verdiği ifade edilmektedir. Tanrı'nın kime veya neye danıştığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür:¹⁵³

Genesis Rabbah'ta “İnsan yapalım” ifadesindeki çoğul kullanımı ile ilgili şu açıklamalar bulunmaktadır: “R.Joshua b. Levi'ye göre iki danışmanın bilgisi olmadan hiçbir şey yapamayan kral gibi Tanrı da insan yapalım diyerek göğün ve yeryüzünün tavsiyesini almıştır.” Bu konuyu R. Ammi şu şekilde yorumlamıştır. “Tanrı saray yaptıran bir krala benzetilebilir. Kral sarayı gördüğünde beğenmezse nasıl mimara kızacaksa Tanrı da insan yapalım diyerek kalbine danışmıştır.” der.¹⁵⁴ Bir başka görüş öne süren R.Hanina ise “Tanrı hadi insan yapalım derken meleklerden oluşan bir konsüle/topluluğa danıştığını” söyler. Tanrı Adem'i yaratalım dediğinde meleklerin ise onun karakteri olacak mı diye Tanrı'ya sorduğundan ve Tanrı'nın da meleklerle ‘Doğru adamlar ondan gelir. Rab doğruların yolunu bilir ve Rab doğruların yollarını meleklerle bildirmiştir’ dediğinden bahseder.¹⁵⁵ Meleklerle danışıldığı ile ilgili görüşü destekleyen R. Simon ise “Tanrı insanı yaratmaya geldiğinde, yardımcı melekler gruplara ayrıldılar, bir kısmı ‘Yaratılsın’ bir kısmı da ‘Yaratılmasın’ dediler. Aşk ‘Yaratılsın, çünkü o sevgi eylemlerinden vazgeçecek’, Gerçek ‘Yaratılmasın, çünkü o yalandan bileşiktir’, Doğruluk, ‘Yaratılsın, çünkü salih amellerde bulunacak’, Barış ‘Yaratılmasın, çünkü çekişmelerle dolu’ der. Bunun üzerine Tanrı Gerçeği alır ve yere fırlattır” der.¹⁵⁶

¹⁵² Tora ve Aftara, C.I, s.11; MR, Genesis I, 8:8, ss.59-60; Bialık ve diğerleri, s.13.

¹⁵³ Cassuto, C.I, s.55.

¹⁵⁴ MR, Genesis I, 8:3, ss.56-57.

¹⁵⁵ MR, Genesis I, 8:4, s.57.

¹⁵⁶ MR, Genesis I, 8:5, s.58.

Ayrıca Yahudi âlimi Raşi'ye¹⁵⁷ göre de insan meleklerin suretinde ve benzeyişinde yaratıldığı için onlar gibi melekeye sahiptir. Tanrı melekler kıskanmasın diye onlara danışmıştır. Raşi'ye göre Tanrı'nın meleklerle danışması alçakgönüllü olduğunu gösterir. Alçakgönüllülük sahibi olmanın temel özelliği ise büyük kişinin küçük kişiye danışması ve ondan izin almasıdır.¹⁵⁸

Tanrı'nın insanı yaratırken kime danıştığı ile ilgili bir diğer görüş de Tanrı'nın Tora ile konuştuğudur. Tanrı, Tora'ya “*Bizim benzerliğimizden sonra kendi suretimizde insan yapalım mı?*” diye sorar. Tora da “*Tüm dünyaların hükümdarı! Yaratacağın adam günlerce sinirli ve öfkeli olacak ve günahın gücüne kavuşacak. Ondan pişman olacaksan, dünyaya gelmemiş olması daha iyi olur*” şeklinde cevap verir. Tanrı da bunun üzerine “*Öfkede yavaş ve aşta bolluk olarak adlandırılmam boşuna mı?*” der.¹⁵⁹

Tanrının kendisinden önce ilahi varlıklara danıştığını ileri süren bir yoruma göre Perslerde çoğul konuşan hükümdar geleneği olduğu için “*Hadi insan yapalım*” ifadesinin de majestelerin çoğulu olarak kabul edebileceği söylenir.¹⁶⁰

Tanrı “*Biz yapalım*” ifadesiyle daha önce yaratmış olduğu varlıklara seslenmiştir. İnsan dışında yaratılanların asıl amacı insanın yaratılışına katkı sağlamaktır. Pasuktaki biz zamiri ile Tanrı'nın eyleminin görkemine, ihtişamına ve aynı zamanda insanı yaratma eyleminin görkemine ve ihtişamına da vurgu yapılmıştır.¹⁶¹ Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere “*İnsan yapalım*” ibaresindeki çoğul ifade kullanılmasıyla alakalı birçok yorum yapılmıştır. Fakat bu konudaki ortak görüş Tanrı'nın insanı yaratırken istişarede bulunduğudur.¹⁶²

Babil Yaratılış mitinde de Marduk insanı yaratmadan önce Ea'ya danıştığı gibi İbrani dini düşüncesinde ise Tanrı gökteki bir ev sahibinden izin almıştır.¹⁶³ Böylece Mezopotamya'dan gelen bir geleneğin Yahudi dini literatüründe de devam ettirilmiş olduğu söylenebilir. Bütün bu tartışmalar insanın yaratılması öncesinde bir takım endişelerin ortaya çıktığını göstermektedir. İleride insanın (kadın ve erkek) olarak

¹⁵⁷ Raşi (Rabi Şelomo Yitshaki) Ortaçağ'da tanınmış Talmud ve Tevrat yorumcusudur. Raşi hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.II, s.519.

¹⁵⁸ Rashi's commentarry, Tekvin, 1:27.

¹⁵⁹ PRE, 11:12B, s.76.

¹⁶⁰ The Interpreter's Bible, C.I, s.482.

¹⁶¹ Gaon, C.I, s.267.

¹⁶² Gürkân, s.20.

¹⁶³ The Interpreter's Bible, C.I, 483.

karıştıkları olayların duyulan endişelerin ne kadar haklı olduğuyula ilgili yine pekçok yorum ve tartışmalara neden olacaktır.

1.2.2.2.4. İnsanın Çoğalmak, Yeryüzünü Denetim Altına Almak İçin Yarattılması

Tekvin, 1:28’de “*Tanrı onları mübarek kıldı ve verimli olun, çoğalın. Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun*” der.¹⁶⁴ Rabbiler buradaki “*Mübarek olma*” eylemi ile “*Çoğalın*” emri arasında bağlantı kurarak evlilik müessesinin kutsal olduğu kanatindedirler.¹⁶⁵ Ayrıca “*Yeryüzünü doldurun ve ona egemen olun*” ibaresinde geçen “*subdue=kibshah*” filinin tekil ve müzekker kullanılması ve “*earth=ha-arets*” sözcüğünün dişil ve müennes kullanılmasından hareketle aile kurumunda erkeğin kadına hâkim olması ve başıboş gezmemesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁶ Hatta adam karısına o derece hâkim olmalı ki kadının pazara bile çıkmaması gerekir. Eğer kadın kocasını dinlemeyip pazara çıkarsa sonunda hüsrana uğrar.¹⁶⁷ Buradan kadının ereksiz bir hiç olduğu ve yetersiz olduğu sonucuna ulaşılabilir. Buna bağlı olarak da “*Çoğalın*” ibaresi kadına değil efendi konumunda olan erkeğe emredilmiştir.¹⁶⁸ Mişna’ya göre de “çoğalın” emri kadına değil erkeğe verilmiştir. Gemara’ya göre ise egemen olmanın (boyun eğdirmenin) erkeğin doğasında bulunurken kadının doğasında bulunmadığı geçmektedir.¹⁶⁹ Tartışmalar bir tarafa, insanın yaratılma sebebinin çoğalarak yeryüzünü doldurması ve diğer varlıklara hakim olması başta Talmud olmak üzere Midraşik eserlerde ele alınan konulardandır.

Mişna’da kadın bir erkeğin Tekvin’in “verimli olması ve çoğalması” emrini yerine yerine getirmesi için bir araç olarak görülmüştür.¹⁷⁰ Bu durum Mişna (Mishnah Yevamot 6:6)’da şu şekilde geçmektedir: Bir erkek, zaten çocukları olmadıkça ,

¹⁶⁴ Tekvin, 1:28.

¹⁶⁵ Gürkan, s.22.

¹⁶⁶ **Rashi’s commentary**, Tekvin, 1:28, **MR**, Genesis I, 8:12, s.63.

¹⁶⁷ **MR**, Genesis I, 8:12, s.63.

¹⁶⁸ **MR**, Genesis, I, 8:12, s.63; Muhammed İsmail Hiçyılmaz ve İsmet Eşmeli, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı” **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 2020, s.81.

¹⁶⁹ **TB**, Yevamoth, 63a.

¹⁷⁰ Judith Romney Wegner, **Chattel or Person?: The Status of Women in the Mishnah**, Oxford University press, Newyork, 1988, s.41.

mitsva'nın verimli olmasını ve çoğalmasını ihmal edemez. Beit Shammai der ki: Kişi bu mitsvayı iki erkekle yerine getirir ve Beit Hillel der ki: Bir erkek ve bir dişi, denildiği gibi: “Onları erkek ve dişi O yarattı” (Yaratılış 5:2). Bir erkek bir kadınla evlenir ve on yıl onunla kalırsa ve kadın doğurmazsa, artık onun verimli olması ve çoğalması için mitsvayı ihmal etmesine izin verilmez . Sonuç olarak, ya onu boşayıp başka biriyle evlenmeli ya da onunla evliyken başka bir eş almalıdır. Eğerboşanmışsa, başka bir erkekle evlenmesine izin verilir , çünkü onun ve ilk kocasının çocukları olmaması zorunlu değildir ve ikinci kocanın on yıl onunla kalmasına izin verilir . Ve eğer düşük yaptıysa, düşükten itibaren on yılı sayar . Bir erkeğe mitsva konusunda verimli olması ve çoğalması emredilir, ancak bir kadın değil. Haham Yohanan ben Beroka , ayetin her ikisi için de belirttiği gibi, bir kadına da emredildiğini söylüyor : “Ve Tanrı onları kutsadı ve Tanrı onlara: Üretken olun ve çoğalın” dedi (Yaratılış 1:28).¹⁷¹

1.2.2.2.5. Havva’ya Daha Fazla Anlayış Verilmesi

Bir geleneğe göre Tanrı Havva’yı yarattığında Adem’e kıyasla daha fazla “*Anlayış*” eklemiştir. Babil Talmudu’nda bu durum şu şekilde geçmektedir: R. Hisda şöyle dedi: Haham’ın sebebi nedir? Çünkü kutsal yazılarda yazılmıştır. Ve Rab Tanrı, Kutsal Olan’ın, O’nun mübarek olduğunu öğreten kaburga kemiğini inşa etti. Kadına erkekten daha anlayış bahsetti¹⁷²

Tanrı’nın Havva’yı yaratırken daha fazla bilgelik verildiği Mişna’da şu şekilde açıklanmaktadır: On bir yaşında bir günlük olan kız çocuğunun, adağının anlamını bilip bilmediğini ve kimin adına adadığını tespit etmek için adakları incelenir. On iki yaşında ve bir günlük olduğunda ve iki kasık kılı çıktığında, yetişkinliğin bir işareti olan, muayene edilmese bile yeminleri geçerlidir. Ve on iki yıl boyunca on ikinci gününe kadar yeminlerini inceliyoruz. On iki yaşında bir günlük olan erkek çocuğunun, adağının anlamını bilip bilmediğini ve kimin adına adadığını tespit etmek için adakları incelenir. On üç yaşında ve bir günlükken ve muayene olmadan bile iki kasık büyüdüğünde yeminleri yürürlüktedir. Ve kişi on üçüncü yıl boyunca on üçüncü

¹⁷¹ Mishnah Yevamoth, 6:6.

¹⁷² TB, Niddah, 45b.

yaş gününe kadar yeminleri incelenir. Bundan önce, kız için on bir yıl bir gün, erkek için on iki yıl bir gün, "Biz kimin adıyla adak adadığımızı ve kimin adıyla adak adadığımızı biliyoruz, onların adaklarının geçerli bir adak olmadığını biliyoruz" deseler bile, onların kutsamaları geçerli bir kutsama değildir. Bundan sonra kıza on iki yıl bir gün, erkek çocuğa on üç yıl bir gün : "Kimin adına adak adadık, kimin adına adak adadık bilmiyoruz" deseler bile, onların adakları sahihtir. Adak ve onların takdisi geçerli bir takdistir.¹⁷³ Bu tarz metinlerden Mişnanın, kadının adağının önemini anlamada tam bir yıl önce geldiğini öğrettiği söylenir,¹⁷⁴ böylece kadının anlayış ve kavramada erkeğe göre daha önde olduğu söylenir.

1.2.2.2.6. Havva'nın Adem'in Yalnızlığını Gidermek ve Ona Yardımcı Olmak İçin Yaratılması

Tekvin, 1:28 pasajın devamındaki "*Tanrı yaptıklarına baktı*" ifadesinde Tanrı neye veya nereye baktığı konusunda Rabbiler fikir yürütmüşlerdir. Ölümlü bir kral bir saray inşa ettiğinde üst katları yalnızca bir bakışla alt katları ise başka bir bakışla alabilir. Kudretli Tanrı üst ve alt katları aynı anda görebildiği gibi gökyüzünü ve yeryüzünü de aynı anda bakıp iyi olduğunu görür. Diğer bir görüşe göre ise; Tanrı bu dünyayı ve gelecekteki dünyayı tek bakışla bakar ve iyi olduğunu görür.¹⁷⁵ İyi ifadesi sırf insan için değil genel olarak kullanılmıştır. Tanrı yaptığı her şeyi görür ve çok iyidir;¹⁷⁶ çünkü yaratılan her şey amacına uygun olarak yaratılmıştır. Bu pasajda sadece iyi olmakla kalmayıp aynı zamanda çok iyi olduğu vurgulanmaktadır. Sa'adyo Gaon "*Bir şey kendi başına iyi olsa bile başka şeylerle yan yana geldiğinde uyumsuzluk çıkabilir. Fakat Tanrı'nın yaptıkları başlı başına iyidir ve her şeyle uyumludur*" demiştir.¹⁷⁷

Yukarıda kadının yaratılışı ile ilgili kadının ve erkeğin birlikte yaratıldığına dair birinci öykü Tekvin, 1:26-27 pasajları Rabbinik literatüre göre ele alınmışken, kadının yaratılışının ikinci öyküsü olan kadının erkeğin kaburga kemiğinden

¹⁷³ Mishnah, Niddah 5:6.

¹⁷⁴ Kadavi, s.8.

¹⁷⁵ MR, Genesis I, 9:3, s.65.

¹⁷⁶ Bennett, C.I, s. 84.

¹⁷⁷ Tekvin, 2:18-19.

yaratıldığını anlatan Tekvin, 2:18-23 pasajları Rabbinik literatüre konu olmuştur.¹⁷⁸

Tekvin'deki metin şu şekildedir:

Sonra, "Adem'in yalnız kalması iyi değil" dedi, "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım."RAB Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların, tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem'e getirdi. Adem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı Adem bütün evcil ve yabani hayvanlara, gökteki kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı. Rab Tanrı Adem'e derin bir uyku verdi. Adem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi. Adem "İşte bu benim kemiklerimden alınmış bir kemik, Etimden alınmış bir ettir" dedi, "Ona Kadın denilecek, Çünkü o adamdan alındı."¹⁷⁹

İbranice metnin İngilizce ve Türkçe karşılıklarındaki *"I will make him a help (ezer) against him (ke-nogdo)" "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım"* kavramları lafzi olarak okunduğunda erkeğe karşı bir yardımcı anlamı taşır.¹⁸⁰ Lafzi anlamdan hareketle Rabbiler eğer erkek hak ederse kadının ona yardımcı olacağını, hak etmezse ona karşı olacağı şeklinde yorumlamıştır.¹⁸¹ Aynı zamanda Midraş'ta hayat arkadaşı olmayan bir erkeğin bereketsiz, yardımsız, neşesiz ve barışsız bir hayat yaşayacağı için *"Adem'in yalnız iyi olmadığı"* vurgulanır.¹⁸² Raşi insanların *"İki egemenlik: Tanrı ve Adem"* var dememesi bir başka deyişle diğer varlıkların Adem'i Tanrı zannetmemeleri için *"Adem'in yalnız olması iyi değildir"* demiştir.¹⁸³

Bazı Hahamlara göre Havva'nın yardımcı olup olmadığı Adem'in değerine ve şahsına bağlıdır.¹⁸⁴ Babil Talmudu'nda R.Eleazar şunları söyler: Kutsal Yazılar metninin anlamı nedir? Onun için bir yardım buluşması yapacağım. Layıkça ona

¹⁷⁸ Hahamlar kadının erkeğin hangi bölgesinden yaratıldığı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Yapılan yorumlar kaburga kemiğinden kuyruğuna, yüzüne ve yanına kadar farklı olmuştur. Bkz; Kwam ve diğerleri, s.69.

¹⁷⁹ Tekvin, 2:18-23.

¹⁸⁰ Metnin İngilizcesi şöyledir: Then he said, "It is not good for Adam to be alone," He said, "I will make a a help against him. The LORD God had created from dust all the beasts of the earth and the birds of the sky. He brought them all to Adam to see what he would call them. Whatever name Adam gave each of them, that creature was called by that name. Adam named all the domestic and wild animals, the birds of the sky. But no suitable helper was found for him. The LORD God gave Adam a deep sleep. While Adam was asleep, the LORD God took one of his ribs and replaced it with flesh. He created a woman from the rib he had taken from Adam and brought her to Adam. Adam,"Here, this is the bone taken from my bones, Meat taken from my flesh," he said, "She will be called 'Woman', Because was taken from that man."(Tekvin, 2:18-23).

¹⁸¹ MR, Genesis I, 17:3, s.133; Rashi's commentary, Tekvin, 2:18.

¹⁸² MR, Genesis I, 17:2, ss. 132-133.

¹⁸³ Rashi's commentary; Tekvin, 2:18.

¹⁸⁴ Kwam ve diğerleri, s.82.

yardım eder, layık değilse ona karşıdır.¹⁸⁵ Genesis Rabbah'ta ise “Ona karşı (Kenogdo) bir yardım (Ezer) yapacağım Şanslıysa o bir yardımcıdır. Değilse karşıdır” şeklinde geçmektedir.¹⁸⁶

“*Adem için bir yardımcı bulunamadı*” ibaresi Rabbiler tarafından ise şu şekilde anlaşılmıştır. Tanrı Adem'in hayvanları gördüğünde kendisine uygun bir eş olmadığını anlaması için bir nevi sahne hazırlamıştır. Böylece Adem hayvanların kendisine uygun bir eş olmadığını anlayacak ve Tanrı Adem'e eş olarak Havva'yı yarattığında Tanrı'ya bu konuda şikayette bulunmayacaktır.¹⁸⁷

Babil Talmudu'na göre ise Adem her hayvanla cinsel münasebette bulunur. Fakat Havva ile ilişkiye girinceye kadar tatmin olamaz.¹⁸⁸ Aynı zamanda Rabbani kültürde isim verme cinsel münasebette bulunma şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü bir şeye isim vermek için o şeyi bilmek gerekir. Bilmek manasına gelen İbranice fiili Tevrat'ta karı koca için “*Cinsel birleşme*” manasında kullanılmıştır.¹⁸⁹

1.2.2.2.7. Tanrının Havva'yı Süsleyip Adem'e Getirmesi

Rabbani literatürde Tanrı Havva'yı süsleyen, giydiren ve Adem'le tanışmasına hazırlık olarak saçını düzelten kişisel hizmetçisi olarak sunulur.¹⁹⁰ Rab Tanrı Havva'yı yaratmadan önce yirmi dört mücevherle gelin gibi süsler. Adem ile Havva için cennette sardius, topaz, elmas, beril, oniks, jasper, safir, zümrüt gibi kıymetli taşlardan oluşan, inciler ve altınla süslenmiş on tane düğün çadırı yapar.¹⁹¹ Melekler ise bu düğün çadırlarının etrafında ziller ile oynayıp dans edip düğün çadırlarını korurlar.¹⁹² Kadının yaratılışı ile ilgili R.Simeon için b. Menassia şu açıklamayı yaptı: Rab Tanrı Adem'den aldığı kaburga kemiği ile Havva'nın saçını (banah) örerek onu Adem'e getirdi.¹⁹³ Banah kelimesi Rab Tanrı'nın kadının saçını örüp süslenmiş bir şekilde

¹⁸⁵ TB, Yevamoth, 63a.

¹⁸⁶ MR, Genesis I, 17:3, s.133.

¹⁸⁷ MR, Genesis I, 17:4, s.136.

¹⁸⁸ TB, Yevamoth 63a.

¹⁸⁹ Gürkan, s.26.

¹⁹⁰ Kwam ve diğerleri, s.84.

¹⁹¹ MR, Genesis I, 18:1, s.140.

¹⁹² PRE, 12:14A, s.88; Emil G. Hirsch, “Eve”, JE, (Ed. Isidore Singer), Funk and Wagnalls Company, NewYork-London, 1901, C.V, s.275.

¹⁹³ TB, Eiruvim, 18a.

Adem'e getirdiğini gösterir. Bu sonuca denize kıyısı olan şehirlerde kadının kıvrımlı saçlarına binyata denilmesinden ulaşılabılır.¹⁹⁴ Rab Tanrı adeta oğlunu mutlu edecek ve oğlu tarafından değer verilecek bir hediyeği armağan etmek isteyen bir baba gibi Havva'yı mücevherlerle süsledikten sonra oğlunun karşısına çıkarır.¹⁹⁵ Adem Havva'yı görür görmez kucaklayıp öper¹⁹⁶ ve “*Kemiklerimden alınmış bir kemik, Etimden alınmış bir ettir*” der.¹⁹⁷

Tekvin kitabının Havva'nın fiziksel görünümü tanımlanmasa da Rabbani literatür onu güzel olarak tasvir etmiştir. Ancak Havva'nın güzelliği Adem'in güzelliğine tabiyken Adem'in ki ise Şehina'ya (Tanrı'nın ilahi varlığı) bağlıdır.¹⁹⁸ Bu durum Babil Talmudu'nda şu şekilde ifade edilmektedir: R. Bana'ah dedi ki: Adem'in iki topuğunun farkına vardım ve onlar güneşin iki küresi gibiydi. Sarah ile karşılaştırıldığında diğer tüm insanlar maymun gibidir. Havva ile karşılaştırıldığında Sarah bir maymun gibiydi. Adem'e kıyasla Havva maymun gibiydi.¹⁹⁹

Hahamlar, ilk kadın olan Havva'yı tüm kadınların ve genel olarak kadınlığın niteliklerini somutlaştıran biri olarak görürler. Havva Tanrı'nın eseri olarak, gelmiş geçmiş en güzel kadın olarak tasvir edilir fakat kocası Adem'den daha güzel bir yaratık yoktur.²⁰⁰

Kadının görüntüsü anlatılırken şu ifadelere de yer verilir: Hahamlar Tekvin 2:22'deki “Rab kaburga kemiğinden kadını biçimlendirdi” ifadesinden Tanrı'nın Havva'yı depo için biçimlendirdiğini düşündüler. Bu durum şöyle ifade edilmektedir: R. Hisda dedi ki: Nasıl ki ambar ürününü güvenli bir şekilde tutmak için üstte dar ve alttan genişse aynı şekilde kadında embriyoyu tutmak için Havva'nın yukarısı dar ve aşağısı geniştir.²⁰¹

¹⁹⁴ Bialık ve diğerleri, s.19

¹⁹⁵ Cassuto, C.I, s.135.

¹⁹⁶ PRE,12:14A, s.87; Hirschberg, C.VI, s.573; Hirsch, C.V, s.275.

¹⁹⁷ Tekvin, 2:23.

¹⁹⁸ Kwam ve diğerleri, s.85.

¹⁹⁹ TB, Baba Bathra, 58a.

²⁰⁰ Kadavi, s.3.

²⁰¹ TB, Berachoth, 61a.

1.2.2.2.7.1. Adem ve Havva'nın Evlenmesi (Düğünü)

Hahamlar, “*Ve onu Adem’e getirdi*”den²⁰² Tanrı'nın sağdıç olarak Havva'nın elini tuttuğunu ve onu Adem'e götürdüğünü çıkarırlar.²⁰³ Midraş, Havva'nın Adem'e getirilmesini, şenlikli bir düğün töreninde gerçekleştirilen ilahi bir çiftleşme eylemi olarak tasvir eder. Hahamlar *va-yiven* kelimesini “*Ve Rab kaburga kemiğini [va-yiven] biçimlendirdi*” cümlesinde, Tanrı'nın Havva'nın saçını başının etrafına bir örgüyle ördüğü, onu gelin olarak süslediği ve böylece onu Adem'e getirdiği anlamında anladılar; Bazı yerlerde saç örgüsüne “*binyan*” denir. Ek tefsirler, ilk düğün törenini büyük ölçüde yüceltir. Tanrı Havva'yı bir düğün gölgesine oturttu (Midrash Tehillim, 68:4) Onu yirmi dört mücevherle süsledi ve dediği gibi Adem'e getirdi (Hezekiel, 28:13): “*Sen Tanrı'nın bahçesi Aden'deydin; her değerli taş senin süsündü: carnelian, chrysolite ve ametist; beril, lapis lazuli ve jasper; safir, turkuaz ve zümrüt; ve senin için güzelce işlenmiş, senin için çıkarılmış, yaratılış gününde yaratılmış altın.*” Ancak başka bir açıklama, bu metni düğün gölgesiyle ilişkilendirir: Tanrı, Havva'yı Adem'e keçiboynuzu veya badem gibi herhangi bir ağacın altında getirmedir. Bilakis, onlar için Aden bahçesinde on düğün kanosu [başka görüşlere göre on bir veya on üç kanopi] yaptı. Bir görüş, bu kanopilerin altından duvarlara ve değerli taşlardan ve incilerden çatılara sahip olduğu yönündedir. Başka bir otorite, altın tokaları bile olduğunu ekler (Midraş Rabbah 18:1).²⁰⁴

²⁰² Tekvin, 2:22.

²⁰³ TB, Eiruvim, 18a.

²⁰⁴ MR, Genesis I, 18:1, ss.140-141.

1.2.3. Apokrif ve Pseudepigrafik Metinlerde Kadının Yaratılması

Buraya kadar Kanonik²⁰⁵ metinlerde kadının yaratılışından bahsedilmiştir. Bu bölümde ise kadının Yahudilerce kutsal kabul edilen Apokrif ve Pseudepigrafik²⁰⁶ metinlerden yola çıkarak kadının yaratılışına değinilecektir.

1.2.4. Erken Dönem Yahudi Edebiyatında Kadının Yaratılması

Erken dönem Yahudi edebiyatında insanın yaratılışına dair çok sayıda eser bulunmaktadır, fakat erkek ve kadının yaratılışındaki cinsel farklılaşmadan az sayıda metinde söz edilmektedir. Bu kitapların çoğu günahın işlenmesinden ve ölümün dünyaya girmesinden Havva'yı sorumlu tutsa da kadının yaratılışı hakkında konuşmayı pek fazla gerekli görmez.²⁰⁷ Bu kısımda örnek olarak apokriflerden The Book Of Tobit ve The Book of Jubilees; Pseudepigrafiklerden Sibylline Oracles ve Hanok 2'deki kadının yaratılışı ile ilgili kısımlar üzerinde durulacaktır.

²⁰⁵ Kanonik; Yunanca norm veya yasa anlamına gelen bir kelimedenden türetilmiş sözcüktür. “*Genel olarak kabul edilmiş*” ya da “*Otoritelerce kabul edilmiş*” anlamlarına gelir. Bu ifade ilk olarak Kilise Babaları tarafından Kutsal Yazılar koleksiyonuna ve öncelikle Eski Ahit olarak metinlerine uygulanmıştır. Ancak eski Yahudi literatüründe Kutsal Kitaplar için böyle ifadeler kullanılmamış olmasına rağmen “Kanonik Metinler” tanımıyla ifade edilen fikrin hem belirli kitapları içermesi hem de hariç tutma şeklinde Yahudi kökenli olduğu kesindir. Kanonik hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Ludwig Blau, “Bible Canon”, **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.III, s.140.

²⁰⁶ Apokrif ve pseudepigrafik metinler ikinci tapınak döneminden kalma iki ayrı eser grubuna aittir. Aynı zamanda Yahudi Kutsal kitabına dâhil edilmeyen ikincil metinlerdir. Bu eserler Sefarim Hizonim/Harici Kitaplar başlığı altında Talmud’da yer alır. Apokrif metinler çoğunlukla anonimdir ve estetik eserlerdir. Apokrif metinler hakkında daha fazla bilgi için bkz; Besalel, C.I, s.68; Yehoshua M. Grintz, “Apocrypha and Pseudepigrapha”, **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.II, s.258.

²⁰⁷ J.T.A.G.M. Van Ruiten, “The Creation of Man and Woman in Early Jewish Literature”, **The Creation of Man and Woman: Interpretations of the Biblical Narratives in Jewish and Christian traditions**, edt. Gerard P. Luttikhuisen, Brill, Boston, 2000, C.III, ss.34-35.

1.2.4.1. Tobit Kitabında Kadının Yaratılması

Tobit Yahudi edebiyatında kadın ve erkeğin yaratılışından bahseden ilk kitaptır. Bu kitabın MÖ ikinci yüzyılda önce aslen Sami dilinde ve Aramice yazıldığı düşünülmektedir. Tobit'in tam metni olarak sadece Yunancası vardır.²⁰⁸

Tobit'teki kadının ve erkeğin yaratılışı Tobias'ın duasını içeren Tobit, 8:4-9 bölümleri arasında yer alan Tobit, 8:6¹-6⁶'da geçmektedir.²⁰⁹ Burada şöyle denilmektedir:

4¹ Sonra gittiler

2 Ve odanın kapısını kapatın

3 Bunun üzerine Tobias yataktan kalktı

4 ve ona dedi ki

5 "Kardeş kalk

6 Dua edelim ve Tanrımıza yalvaralım

7 Bize rahmet ve kurtuluş bahşeder"

5¹ Bunun üzerine o ortaya çıktı

2 Dua etmeye başladılar

3 Kurtuluş onlara bahşedilebilir

4 diyerek başladılar

5 "Sen mübareksin atalarımızın Tanrısı

6¹ Adem'i sen yarattın

2 Havva'yı da yardımcı olarak eş yaptı ve onun için kaldın

3 İkisinden de insan tohumu geldi

4 ve sen dedin ki

5 Adem'in yalnız olması iyi değil

6 Onun gibi bir yardımcı yapalım

7¹ Kız kardeşimi şehvet olarak değil gerçekte kabul ediyorum

2 Ben ve onu merhamet bulmasını emredin

3 Ve birlikte yaşlandığımızı"

8¹ Ve birlikte cevap verdiler:

2 "Amin, Amin"

9¹ Sonra gece uyudular²¹⁰

Tobit kitabında yer alan Adem ve Havva'nın yaratılışına dair ifadeler alıntı ve göndermelerden ibarettir. Bu görüş iki argümanla desteklenebilir. Bu argümanlardan birincisi Tobit 8:6¹-6⁶ bölümündeki "*Adem'in yalnız olması iyi değil veya onun gibi bir yardımcı*" ibaresinin Tekvin, 2:18 pasajından bir alıntı olmasıdır. (Tekvin, 2:18

²⁰⁸ Naftali kabilesinden dürüst bir adam olan ve Shalmaneser tarafından Asur'a sürgün edilen Tobit'in hikâyesidir. Daha detaylı bilgi için bkz; Robert J.Littman, **Tobit: The Book of Tobit in Codex Sinaiticus**, Brill, Leiden Boston, 2008, s.36; Yehoshua M.Grintz, "Tobit", **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum) , IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XX, s.14.

²⁰⁹ Ruiten, s.36.

²¹⁰ **The Book of Tobit**, 8:4-9.

“Adem’in yalnız kalması iyi değil ona uygun yardımcı yaratacağım”). İkinci argüman ise Tobit 8:6¹⁻⁶’teki “Ademi yarattın ve Havva’yı yardımcı yaptın ve onun için kaldın; her ikisinden de insan tohumu geldi” ifadesidir. Bu ibare Tekvin 1-3 bölümlerindeki erkek ve kadının yaratılışını anlatan pasajlara dair bir göndermedir. Bu göndermelere gelince birincisi Tobit, 8:6¹’deki “Sen yarattın” ifadesi, insanın yaratılışından bahseden Tekvin, 1:26-27 ve Tekvin, 2:7 pasajlarına dair yapılan bir referanstır.²¹¹ Çünkü Tekvin, 1:27’de “Tanrı insanı kendi suretinde yarattı” ve Tekvin 2:7’de ise “Rab Tanrı Adem’i toraktan yarattı” şeklinde geçmektedir. Aynı zamanda hem Tekvin, 1:26’da hem de Tobit, 8:6⁶’da “to create” ifadesi “Yarattım” olarak değil de “Yaratatalım” şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır.²¹² Tobit 8:6¹’de Tekvin 1:27’deki gibi insanın *biseksüel* yani insanın *erkek ve dişi* olarak yaratılmasından bahsedilmez. Aksine bireysel Adem’den yani erkek olan Adem’den bahsedilir. Aynı zamanda Tobit 8:6¹’de İnsanın “Tanrı’nın suretinde ve benzerliğinde yaratılmasından ya da “İnsanın hayvanlar üzerindeki hâkimiyetinden” de bahsedilmez. Sonuç olarak Tobit 8:6¹’de insanın yaratılışına dair yapılan atfın erkeğin yaratılışına indirgendiğini söyleyebiliriz.²¹³ Bir diğer gönderme Tobit, 8:6²’deki “Sen Havva’yı da yardımcı olarak eş yaptın” ifadesi Tekvin, 2:18 den alıntılanmış gibi görünmektedir. Çünkü Tekvin, 2:18’de “Ona uygun bir yardımcı yaratacağım” ifadesi geçmektedir. Ancak Tobit, 8:6² ile Tekvin, 2:18 arasında benzerlik bulunmakla beraber bariz bir şekilde farklar da vardır. Çünkü Tobit, 8:6²’de “Havva” ve “Eşi” ifadeleri kullanılırken Tekvin, 2:18’de bu ifadeler kullanılmaz. “Havva” ve “Eşi” ifadeleri sadece Tekvin, 3:20’de “Adem karısına Havva adını verdi” şeklinde kullanılır.²¹⁴

Son olarak Tobit, 8:6³’deki “İkisinden de insan tohumu geldi” ibaresi tam olarak açık değildir. Çünkü Tekvin, 2:18-25 pasajlarında Adem ve Havva arasındaki ilişkiden ya da onların zürriyetinden bahsedilmez. Tekvin, 2:18 ile Tobit, 8:6⁴⁻⁶ arasındaki kadın ve erkeğin yaratılışına dair benzerlikler Tablo 2’de verilmiştir.²¹⁵

²¹¹ Ruiten, s.37.

²¹² Littman, s.126.

²¹³ Ruiten, s.38.

²¹⁴ Ruiten, s.39

²¹⁵ Ruiten, s.39

Tablo 2: Tekvin ve Tobit'teki Kadın ve Erkeği Yaratılışına Dair Benzerlikler

Tekvin, 2:18	Tobit, 8:6 ⁴ -6 ⁶
Tanrı diyor ki	Sen söyledin
Adem'in yalnız kalması iyi değil	Adem'in yalnız olması iyi değil
Ona uygun bir yardımcı yaratacağım	Onun gibi bir yardımcı yapalım

Kaynak: Ruiten, s.37.

1.2.4.2. Jübiler Kitabında Kadının Yaratılması

Jübiler²¹⁶ kitabı Ruhban metninin yaratılış hikâyesinin altı günlük çalışmasının temel düzenini alır ve ardından dinlenmenin olduğu yedinci güne gelir. Tekvin gibi Jübiler de günleri numaralandırır ve her birinde ne yaptığını ayrıntılı olarak ele alır.²¹⁷

MÖ 160'tan kısa süre önce yazılan Jübiler kitabı erkek ve kadının yaratılışından üç bölümde bahseder. İlki Tekvin, 1:26-28'in yeniden yazılması olarak kabul edilen Jübiler, 2:14'te bulunur. Jübiler kitabı altıncı günde kadın ve erkeğin yaratılışından bahseder.²¹⁸ Ve şu şekilde geçmektedir.

*“Ve bütün bunlardan sonra insanı bir erkek ve bir kadın olarak yarattı ve ona yeryüzünde ve denizlerde ve uçan her şeye, hayvanlara ve sığırlara ve her şeye hâkimiyet verdi. Ve bu dört türü altıncı günde yarattı. V e toplamda yirmi iki çeşit vardı.”*²¹⁹

Jübiler kitabında “İnsanı bir erkek ve bir kadın olarak yarattı” ibaresinden erkeğin içinde bir dişi olduğu anlaşılabilir. Yani Adem'in vücudunda bulunan küçük bir dişi homunculus anlamına gelir.²²⁰

²¹⁶ The Book of Jubilees kitabı ikinci tapınak döneminin ortasında tarihlenen pseudepigrafik bir eserdir. Musa'nın Sina Dağı'na ikinci çıkışında İlahi varlığın meleği tarafından verilen gizli bir vahiydir. Aynı zamanda “Küçük Genesis” de denilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz; Yehoshua M. Grintz, “Jubilees”, EJ, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum) , IIND Edition, Jerusalem, C.XI, s.473.

²¹⁷ James C. Vanderkam, “ Genesis 1 in the Jubilees 2”, **Dead Sea Discoveries**, Brill, C.1, S.3, 1994, s.303.

²¹⁸ Ruiten, s.40.

²¹⁹ **The Book of Jubilees or The Little Genesis**, , çev. R.H. Charles, Adam and Charles Black, Londra, 1902, II:14-15, s.16.

²²⁰ James L.Kugel, **A Walk through Jubilees: Studies in the Book of Jubilees and the World of its creaiton**, Brill, Leiden-Boston, 2012, s.32.

Tablo 3: Tekvin 1:26-28 ile Jübiler, 2:14 ‘deki Kadın ve Erkeği Yaratılışına Dair Benzerlikler ve Farklılıklar

Tekvin 1:26-28	Jübiler, 2:14
1:26 Sonra Tanrı dedi ki “Kendi imajımızda kendimize benzer insan yapalım”	X
Denizdeki balıklara	X
gökteki kuşlara	X
evcil hayvanlara	X
Sürüngenlere	X
yeryüzünün tümüne egemen olsun	X
1:27a Tanrı insanı kendi suretinde yarattı	2:14a Bütün bunlardan sonra o insanı yaptı
Onu Tanrı’nın suretinde yarattı	X
Onları erkek ve dişi olarak yarattı	İnsanı erkek ve kadın olarak yaptı
1:28 Tanrı onları kutsayarak dedi ki Verimli olun çoğalın	X
Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın;	X
Denizdeki balıklara gökteki kuşlara yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun	2.14b Onu yeryüzünde ve denizlerde olan her şeye uçan yaratıklara, hayvanlara, sığırlara yeryüzünde sürünen her şeye ve tüm yeryüzüne hakim kıldı.
	2:14c Bütün bunların üzerine onu egemen kıldı.

Kaynak: Ruiten, s.41.

Tablo 3’e bakıldığında Jübiler kitabında Tekvin’e ait birkaç unsurun atlanmış olduğu görülmektedir. İnsanın Tanrı suretinde yaratılması, Tanrı’nın insanı kutsaması, insana verimli ol demesidir. Bunlara ek olarak Tekvin ve Jübiler arasındaki farkları şu şekilde sıralayabiliriz. Birincisi Jübiler kitabının 2:14a’da son yaratma eylemi diğer yaratma eylemlerinden “*Tüm bunlardan sonra*” sözüyle ayrılmıştır ve insanın yaratılması Tanrı’nın son eylemi olarak belirlenmiştir. İkincisi Jübiler kitabının “*Bütün bunlardan sonra o insanı yarattı*” ifadesinde ilahi isim (God) atlanmıştır. Üçüncüsü Tekvin 1:27a-c’de “*Yaratmak, -to create*” ifadesi üç kez kullanılırken

Jübiler, 2:14a'da “ Yaratmak -to create” yerine “Yapmak -to verb” fiili iki kez kullanılır. Dördüncüsü Jübiler'de “*Hadi yapalım*” şeklinde bir ifade yoktur. Buradan da anlaşıldığı gibi Jübiler dünyayı yalnızca Tanrı'nın yarattığına vurgu yapar. Beşincisi insanın tanrı suretinde yaratıldığı ifadesi atlanmıştır. Buradan Jübiler kitabının insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığı kavramını ret ettiğini sonucuna ulaşamayız.²²¹ Kadın ve erkeğin yaratılışıyla ilgili ikinci ifade ise Jübiler, 3:4-6'da geçer.

Ve ikinci haftanın altıncı gününde, Tanrı'nın sözüne göre bütün hayvanları ve bütün sığırları ve bütün kuşları ve yerde ve suda hareket eden her şeyi Adem'e getirdik. Türlerine göre: ilk gün hayvanlar; ikinci gün sığır; üçüncü gün kuşlar, dördüncü gün yeryüzünde hareket edenleri ve beşinci gün suda hareket eden her şeyi. Ve Adem hepsini kendi adlarıyla adlandırdı ve onları nasıl adlandırdıysa adları da öyleydi. Ve bu beş günde Adem yeryüzündeki her cinsten erkek ve dişi hepsini gördü. Fakat Adem yalnızdı kendisine bir yardımcı bulamamıştı. Ve Rab bize dedi ki “Adem'in yalnız olması iyi değil; onun için bir yardım toplantısı yapalım. Ve Tanrımız Rab onun üzerine derin bir uyku getirdi, Adem uyudu ve kadın için kaburgalarının arasından bir kaburga kemiği aldı. Ve bu kaburga kadının kaburgalarının arasından çıktı ve bu kaburga kemiğinin yerine eti koydu ve kadını yarattı. Ve Adem'i uykusundan uyandırdı. Ve uyandığında altıncı gün oldu. Tanrı kadını Adem'e getirdi ve Adem onu tanıdı ve ona dedi: “Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden et; ona karım denilecek; çünkü kocasından alındı”²²²

Jübiler, 3:4-6 pasajları Tekvin 2:18, 21-22'nin yeniden yazılmasıdır.²²³ Jübiler kitabına göre Tanrı'nın Adem için ilk önce hayvanlar âleminde bir eş aradığını ancak Adem'in hayvanlardan hiçbirine “*Eşim, Kadın*” ya da başka bir şey diyemediğini görür ve Adem için “*Kendi kaburgasından*” ya da “*Yanından*” bir eş yaratma kararını alır. Tora'nın hayvanlarla cinsel ilişkiye girme yasağı koymasından dolayı böyle bir anlatının Tevrat'a ters olduğunu belirtilmiştir. Bundan dolayı Jübiler kitabı “*Hayvanlarla cinselliği onlara isim verme*” olarak açıklamıştır.²²⁴

Tekvin 2:18-24 ile Jübiler, 3:1-7 arasındaki farklılıklar ve benzerlikler şöyledir:

²²¹ Ruiten, ss.42-43.

²²² **The Book of Jubilees**, III:1-6, ss.21-22.

²²³ Ruiten, s.43.

²²⁴ Kugel, s.37.

Tablo 4: Tekvin 2:18 -24 İle Jübiler, 3:1-7 ‘Deki Kadın Ve Erkeği Yaratılışına Dair Benzerlikler ve Farklılıklar

Tekvin, 2:18-24	Jübiler, 3:1-7
2:18 Sonra <u>Adem’in yalnız kalması iyi değil</u> ” dedi, <u>“Ona uygun bir yardımcı yaratacağım”</u> dedi	
2:19a RAB Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştır.	3:1a İkinci haftanın altıncı gününde
2:19b Onları Adem’e getirdi.	Tanrı’nın emirleri üzerine biz Adem’e getirdik
	3:1b tüm hayvanları tüm sığırları, tüm kuşları yerde hareket eden her şeyi ve su da hareket eden her şeyi
	3:1c Ve çeşit çeşit formlarıyla, ilk gün hayvanlar, ikinci gün sığırlar, üçüncü gün kuşlar ve dördüncü gün yeryüzünde hareket eden her şeyi ve beşinci gün suda hareket eden her şeyi
Onlara ne ad vereceğini görmek için	X
2:19c Adem her birine ne ad veriyse o canlı o adla anıldı.	
2:20a Adem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara gökte uçan kuşlara ad koydu.	3:2a Adem onların hepsini kendi ismiyle adlandırdı.
	3:2b Onlara ne ad veriyse adları o oldu.
	3:3a Bu beş gün içinde Adem tüm bunlara bakıyordu
	3:3b Adem yeryüzündeki her cinsten erkek ve dişi hepsine
	3:3c Ama kendisi yalnızdı
2:20b Ama kendisi için bir yardımcı bulmadı	3:3d Kendisi için bulduğu kimse yoktu.
Onun gibi	3:3e Kendisine benzeyen kendisine yardım edecek
	3:4 Sonra Rab bize dedi ki “Adem’in yalnız kalması iyi değil Ona uygun bir yardımcı yaratalım”
2:21a Rab Tanrı Adem’e derin bir uyku verdi	3:5a Tanrımız Rab, ona derin bir uyku verdi.
2:21b Ve uykuya daldı	3:5b Ve uykuya daldı
2:21c Sonra kaburga kemiklerinden birini alıp	3:5c Sonra kadın için Adem’in kemiklerinden bir kemik aldı.

X	3:5d Ve bu kaburga kemiği kadının kökeniydi
2:21d Yerini etle kapadı	3:5e Eti onun yerine kapadı
2:22a Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak	3:5f Bir kadın yarattı.
	3:6a Sonra Adem'i uykusundan uyandırdı
	3:6b O uyandığında altıncı gün oldu
2:22b Onu Adem'e getirdi.	3:6c Tanrı kadını Adem'e getirdi
	3:6d Adem kadını bildi
2:23a Ve Adem dedi	3:6e Adem kadına dedi
2:23b "Bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir"	3:6f Bu şimdi kemiğimden kemik, etimden ettir
2:23c Ona 'Kadın' denilecek	3:6g Bu karım olarak adlandırılacak
2:23d Çünkü o adadan alındı	3:6h Çünkü kocasından alındı
2:24a Bu sebeple adam [x]	3:7a Bu sebeple erkek ve kadın bir olmalıdır
anasını babasını bırakır	3:7b Bu nedenle annesini babasını terk eder
2:24b Ve O karısına bağlanır	3:7c Karısına bağlanır
2:24c İkisi tek beden olacak	3:7d Ve tek beden olurlar

Kaynak: Ruiten, ss.43-45.

Yaratılış ile ilgili üçüncü ve son ifade ise Jübiler, 3:8'de bulunur. "*Birinci haftada Adem yaratıldı ve kaburga da karısıydı; ikinci haftada onu kendisine gösterdi; ve bu nedenle erkeğe yedi gün, kadına iki kez pislik içinde kalmaları emredildi.*"²²⁵

Jübiler kitabına göre Tanrı bütün işlerini altıncı günde bitirmiştir ve bu yüzden Tekvin, 2 yaratılışın ikinci açıklaması olamaz. İkinci hafta gerçekleşen yaratılış kronolojik olarak ilk haftada gerçekleşen yaratılışın devamıdır. Bitkiler ve hayvanlar birinci haftada yaratılmıştır bu yüzden Jübiler kitabı 3'te bitkiler ve hayvanlardan tekrar bahsedilmez. Sadece ikinci haftada Adem'e hayvanlar getirilir. Kadının yaratılışı ek bir yaratılış eseri olarak görülmez. Bunun nedeni nasıl ki hayvanlar birinci hafta yaratılıp, ikinci haftada Adem'e getirildiyse Havva'nın da ilk hafta yaratılıp ikinci haftada Adem'e getirilmesidir.²²⁶ İkisi de ilk haftada yaratılır ancak Havva'nın yaratılışı ikinci aşamada gerçekleşir. İlk haftada Adem ve kaburga (karısı) yaratılır. Başka bir deyişle Havva o noktada sadece kaburgadır. Bir nevi Adem'in içindeki bir

²²⁵ The Book of Jubilees, III:8, ss.22-23.

²²⁶ Ruiten, s.46.

tür küçük insancıktır. Tanrı bu dişi kaburgayı ancak ikinci haftada alır ve onu Adem'e uygun bir eş haline getirir. Sonra da Adem'e gösterir.²²⁷ Kadının ikinci haftadaki yaratılışından kasıt onun Adem'e sunulmasıdır. Buradan yola çıkarak Havva'nın ikinci haftadaki yaratılışı ayrı bir yaratılış eseri olarak düşünülmez. Havva Adem'in bir parçası olarak yaratılmış ve bu yaratılış ek bir yaratılış değildir.²²⁸

Tekvin 1 ve Tekvin 2'de yaratılışla ilgili iki farklı anlatım vardır. Tekvin, 1.27'de Tanrı'nın insanı erkek ve dişi olarak yarattığı belirtilir. Tekvin, 2:18-20'de Adem'in yalnız olduğu söylenir. Bu nedenle Jübiler kitabı Tekvin, 1 ve Tekvin, 2 arasındaki farklı anlatım için alternatif bir çözüm önerir. Jübiler kitabı “ *Kadın zaten ilk haftada yaratıldı. Ancak ikinci haftada Adem'in bir parçası olarak dışarı çıktı*” der. Jübiler kitabı ilk insanı androjen olarak tasavvur eder. Esas olarak erkek bir varlıktır; ancak içinde dişi bir parça barındırır. Bu dişi parça erkeğin karısı olarak kabul edilir. Fakat bu parça somut bir kadın haline getirilmek zorundadır. Bu da ikinci haftada gerçekleşir.²²⁹

Levililer 12:1-5'de doğum yapan bir kadın ile ilgili kuraldan bahsedilir.²³⁰ Bu kurala göre bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa adet gördüğü günlerde olduğu gibi bir hafta, kız çocuk doğurursa iki hafta kirli sayılacaktır.²³¹ Bu kaide biraz kafa karıştırıcıdır; çünkü bir kadın bir erkek doğurursa yedi gün murdar olur fakat kız doğurursa murdarlık süresi on dört gündür. Bu farklılığa “Adem'in birinci hafta kadının ise ikinci hafta yaratıldığından kaynaklandığını Jübiler kitabına bakılarak ulaşılabilir.”²³²

1.2.4.3. Sibylline Oracles'ın Birinci Kitabında Kadın'ın Yaratılması

Sibylline Oracles'ın²³³ birinci kitabın ilk bölümü (5-64 pasajları) Tekvin 1-3'ün şiirsel olarak yeniden anlatılmasıdır. Sibylline Oracles, 1:5-64 metni yaratılışın

²²⁷ Kugel, s.38.

²²⁸ Ruiten, ss.46-47.

²²⁹ Ruiten, s.47.

²³⁰ **The Book of Jubilees**, s.22.

²³¹ Levililer, 12:1-5.

²³² Kugel, s.38.

²³³ Sibylline Oracles Romalılar tarafından MÖ dördüncü yüzyıllarda ve Yahudiler tarafından en geç ikinci yüzyılda kabul edilir. Yunan geleneğinde Sibyl her zaman kendinden geçmiş kehanetler

öyküsünü özgürce anlatır. Ancak pasajın genel yapısı Tekvin, 1-3'ü paralellik göstermektedir.²³⁴ Erkek ve kadının yaratılışı Sibylline Oracles, 1:22-32 pasajlarında şu şekilde geçmektedir:

*Ve sonra tekrar canlı bir nesne yarattı yeniden biçimlendirmişti
Kendi görüntüsünden bir kopya yaptı
Genç Adem, güzel, harika,
25 Güzel işlerle ilgilenmesi için ona ambrosial bahçede oturmasını emretti
Ama o bahçenin bereketli tarlasında yalnız kalarak sohbet etmek istiyordu
Ve sahip olduğu gibi başka suret görmek için dua etti
Ve hemen, insan tarafından bir kemik alarak Havva'yı harika bakire bir eş
yaptı
30 Bu Adem'e bahçede onunla birlikte yaşaması için verdiği
Ve onu gördüğünde birden bire
ruhunda hayranlık yaşadı, sevindi²³⁵*

Tablo 5: Tekvin 2:4b-25 ile Sibylline Oracles, 1:22-37 Pasajlarındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Tekvin, 2:4b-25	Sibylline Oracles, 1:22-37
1. İnsanın yaratılışından önceki zaman (2:4b-6)	
2. İnsanın ve bahçenin yaratılışı (2:7-15)	
a. İnsanın yaratılışı (2:7)	1. İnsanın Tanrı'nın suretinde yaratılması (1:22-23)
b. Bahçenin yaratılması (2:8)	
c. Cennetin tasviri (ağaçlar [2:9 nehirler [2:10-14], insanın yerleştirilmesi [2:15])	2. İnsanın bahçeye konulması (1:24-25)
2. İyilik ve kötülüğü Bilme Ağacının yasaklanması (2:16-17)	
4. Yardımcının Yaratılması (2:18-24)	3. Erkeğin yalnızlığını kadının yaratılmasına sebep olur (1.26-37)
a. Plan (yalnızlık) (2:18)	
b. Hayvanların yaratılması, insana sunulması ve adlandırma (2:19-20)	
c. Kadının yapısı	
d. Ayartılmadan önce bahçede geçirilen zaman (2:25)	

Kaynak: Ruiten, s.49.

söyleyen yaşlı bir kadındır. İsmin etimolojisi bilinmiyor. Daha fazla bilgi için bkz; Arnaldo Momigliano "SibyllineOracles", ER, by Linsay Jones, IIND edition, USA, 1987, C.XII, s.8382.

²³⁴ Ruiten, s.48.

²³⁵ J.J.Collins, "Sibylline Oracles" in: James H. Charlesworth, The Old Testament, Pseudepigrapha, , Doubleday Company publishing, ABD, 1983, C.I, s.335.

Tablo 5’te görüldüğü gibi Sibylline Oracles’ın birinci kitabının 1:22-27 pasajlarını üç bölümde açıklayabiliriz. Birinci bölüm erkeğin Tanrı’nın suretinde yaratılması (1:22-23), ikinci bölüm Adem’in cennete konulması(1:24-25), son bölüm ise erkeğin yalnızlığının bir sonucu olarak kadının yaratılması (1:26-27).

Görüldüğü gibi olayların sırası Tekvin’deki yaratılışın birinci hikâyesi ile çok paraleldir.²³⁶

Tekvin, 2:7-23 ve Sibylline Oracles, 1:22-34’teki yaratılış pasajları Tablo 6’da detaylandırılmıştır.

Tablo 6: Tekvin 2:7-23 ve Sibylline Oracles, 1:22-34 Pasajlarındaki Kadın ve Erkeğin Yaratılışına Dair Benzerlikler ve Farklılıklar

Tekvin, 2:7-25	Sibylline Oracles, 1:22-34
2:7 Rab Tanrı insanı topraktan yarattı	1:22 Ve sonra tekrar canlı bir nesne yaptı yeniden biçimlendirmişti. 1:23 Kendi görüntüsünden bir kopya yaptı
Burnuna yaşam soluğu üfledi ve böylece yaşayan canlı oldu	Genç adam, güzel, harika
2:15 Rab Tanrı Aden bahçesine bakması onu işlemesi için Adem’i oraya koydu.	Ona oturmasını emretti 1:25 ambrosial bahçede
	Güzel işlerle ilgilensin diye
2:18a Sonra Rab Tanrı dedi “iyi değildir	
18b Adem’in yalnız kalması	1:26 Ama o bahçenin bereketli tarlasında yalnız kalarak
18c Ona uygun bir yardımcı yapacağım”	1:27 sohbet etmek istiyordu ve başka suret görmek için dua etti 1:28 sahip olduğu gibi
2:19 Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem’e getirdi. Adem her birine ne ad verdiyse o canlı o adla anıldı	
2:20a Adem bütün evcil ve yabani hayvanlara gökte uçan kuşlara ad koydu.	

²³⁶ Ruiten, s.50.

2:20b Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunamadı	
2:21a Rab Tanrı Adem’e derin uyku verdi	
2:21b Adem uyurken	
2:21c Kaburga kemiklerinden birini aldı	Ve hemen, bir kemik aldı insan 1:29 tarafından
2:21d Yerini etle kapadı	
2:22a Adem’den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak	Ve Havva’yı harika bir bakire 1:30 eş yaptı
2:22b Onu Adem’e getirdi	Bahçede onunla yaşaması için bu Adem’e verdi
2:23a Ve Tanrı dedi	
2:23b “Bu benim kemiklerimden alınmış kemik, Etimden alınmış ettir	1:31 Ve onu gördüğünde birden bire
2:23c Ona kadın denilecek	1:32 Ruhunda hayranlık yaşadı sevindi
2:23d Çünkü adamdan alındı	
	1:33 Kendiliğinden akan hikmetli sözlerle konuşuyorlardı 1:34 Çünkü Tanrı her şeyi halletmişti

Kaynak: Ruiten, ss.51-52.

Tablo 6’da da görüldüğü gibi, Sibylline Oracles ile Tekvin arasında benzerlikler dikkat çekmektedir. Sibylline Oracles, 1:22’deki ilk ifade hem Tekvin, 2:7’ye hem de Tekvin, 1:26-27’ye atıfta bulunur. Birincisi Sibylline Oracles, 1:22’deki “*Canlı bir nesne yaptı*” ifadesi Tekvin, 2:7’deki “*İnsanı yarattı ve insan yaşayan canlı oldu*” ile paraleldir. Sibylline Oracles, 1:23’deki “*Kendi görüntüsünde bir kopya yaptı*” ifadesi Tekvin, 1:27’deki “*İnsanı kendi suretinde yarattı*” ile benzerdir. Sibylline Oracles, 1:24-25’teki ikinci ifade özellikle Tekvin, 2:8-15’teki bahçe tanımına atıfta bulunur. Sibylline Oracles, 1:26’daki ambrosial bahçe ve bahçenin bereketli fidanlığı Tekvin, 2:8-15’teki bahçe tanımıyla uyumludur. Sibylline Oracles, 1:26-28’deki üçüncü ifade ile Tekvin, 2:18 paraleldir. İkisi de insanın yalnızlığından bahseder. Kadının fiili yapımını tanımlayan Sibylline Oracles, 1:28-30’daki dördüncü ifade ile Tekvin, 2:21-22 aynı doğrultudadır.²³⁷

Sibylline Oracles ile Tekvin’de bazı benzerlikler bulunmakla birlikte ikisi arasında bir kısım eksiklikler ve eklemeler vardır. İlk olarak Tekvin, 1:26-28 erkeğin

²³⁷ Ruiten, s.52.

yaratılışına atıfta bulunurken, Sibylline Oracles, 1:23’de sadece Tanrı’nın suretine değinilir. Aynı zamanda Sibylline Oracles’da insanın erkek ve kadın ayrımından ve insanın hayvanlar üzerindeki hâkimiyetinden bahsetmez. İkinci olarak da Tekvin, 2:7’de “*Adem’in tozdan yaratıldığına ve Tanrı’nın Adem’e yaşam soluğu üflelişine*” değinilmiştir. Sibylline Oracles, 1:23-24’de ise bu ifade atlanmış ve ek olarak insanın “*Genç, güzel ve harika*” yaratılmış olduğu belirtilmiştir. Üçüncüsü Adem’in Cennete konması söz konusu olduğunda Tekvin, 2:8-15’teki “*Tanrı doğuda Aden’de bir bahçe dikti Adem’i oraya koydu. Bahçe’de iyi meyve veren türlü türlü ağaçlar yetiştir. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı.....*” Cennetin yaratılışı ile ilgili tasviri Sibylline Oracles’de “*Bir cennet bahçesi (1:25), bahçenin bereketli fidanı*”(1:26) kelimelerine indirgenmiştir. Dördüncüsü Tekvin, 2:18’deki Tanrı Adem’in yalnızlığını gidermek için kendisi çabalarken Sibylline Oracles, 1.26-28’de İlahi inisiyatiften söz edilmez. Sibylline Oracles’de yalnızlığı deneyimleyen Adem’in ta kendisidir. Adem kendisi gibi başka form görmek için dua etmiştir. Tekvin, 2:19-20’deki hayvanların oluşumu ve Adem tarafından isim verilmesi anlatılırken Sibylline Oracles’da bundan bahsedilmez. Ayrıca hayvanların yaratılışının kadın ve erkeğin yaratılışının bağlamından çıkarılması erkeklerin yaratılışının ayrı bir aşama olarak görüldüğünü vurgular.²³⁸

1.2.4.4. Hanok (Enoch)’un ikinci Kitap’ında Kadının Yaratılması

10. veya 11.yüzyılda Yunancadan Slavca ’ya çevrilmiş apokrif bir eser olan Hanok’un ikinci kitabı aynı zamanda “*Hanok Sırlar Kitabı*” olarak da bilinmektedir.²³⁹ “Sırlar” kelimesi kitabın başlıklarında önemli bir rol oynadığı görülse de 24.bölümde iki kez, 36.bölümde bir kez olmak üzere Hanok 2’de toplamda sadece üç kez geçmektedir. Bu bölümlerde sırlar kelimesinin yer alması tesadüf değildir. Çünkü 2 Hanok 2’nin 24-36.bölümlerinde Hanok’un Başmelek Vereveil²⁴⁰ tarafından

²³⁸ Ruiten, s.53.

²³⁹ Pines, C.VI, s.444.

²⁴⁰ Hanok 2’de varlığından ilk kez bahsedilen dört melekten birisidir. Michael, Gabriel ve Raphael ile birlikte Tanrı’ya Nefilim’in dünyaya getirdiği şiddet ve kan dökme kuralını sona erdirmesini isteyen bir dua eder. Tanrı ise Uriel’i tufanın getireceği “*İnsanlığın sonunu*” Nuh’a duyurmakla görevlendirir. Uriel hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Joshua Gutmann, “Uriel”, EJ, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, C.XX, s.422.

çağrıldığı ve yaratanın meleklerine bile asla açıklamadığı “Yaratılışın sırlarını” Hanok’a açıklamaya karar verdiğinden bahseder.²⁴¹ Buradan da yola çıkarak Hanok 2, özellikle yaratılış açıklamasının gizliliğini vurgulamaktadır.

Hanok 2, temel olarak Tekvin, 5:21-32’in genişletilmiş hali olarak düşünülebilir.²⁴² Hanok’un ikinci kitabı Hanok’un hayatından Tufan’ın gelişine kadarki olayları anlatır. Bu kitap ilk olarak Hanok’un göğe yükselişinden bahseder. Ardından ise Tanrı’dan vahiy gelir. Bu vahiy; yaratılışın ilk haftasından önceki tarih (24-27), yaratılışın ilk haftası (28-32) ve Eskatolojik (ahiret) sonuç (33-36) olmak üzere üç bölüme ayrılır.²⁴³ Biz burada konumuz gereği Adem ve Havva’nın yaratılışının yer aldığı Hanok 2’deki, 30:8- 32:1’i inceleyeceğiz.

30:8 *Ve altıncı gün, insanı yedi unsurdan yaratmayı hikmetime bildirdim.*

Birincisi; etini topraktan

İkincisi; onun kanı çiyden ve güneşten

Üçüncü; gözleri dipsiz denizden

Dördüncü, kemikleri taştan

Beşinci; aklını meleklerin hareketliğinden ve bulutlardan

Altıncısı; damarları ve saçları topraktan

Yedincisi, ruhu benim ruhumdan ve rüzgârdan

30:9 *Ve ona yedi özellik verdim*

Ete- duyma

Gözlere –görme

Ruha- koku

Damarlara- dokunma

Kana- tatma

Kemiklere – dayanıklılık

Zeka - tatlılık

30:10 *Bakın okumak için ustaca şiir düşündüm:*

“Görünmez ve görünen maddelerden insanı yarattım

Her iki doğasından da hem ölüm gelir hem de yaşam

Ve (benim) imajım olarak o kelimeyi diğer varlıklar (hayır) gibi bilir

Ama en büyüğünde bile o küçüktür

Ve yine en küçüğünde harika

30:11 *Ve yeryüzünde onu ikinci bir melek, şerefli, büyük, şanlı olarak görevlendirdim*

30:12 *Ve onu dünya üzerinde hüküm sürmesi için ve bilgeliğime kral olması için atadım.*

Ve yeryüzünde, var olan yaratıklarım arasında bile onunla karşılaştırılacak hiçbir şey yoktu.

30:13 *Ve ona dört bileşenden ismini verdim:*

Doğudan (A)

Batıdan (D)

Güneyden (A)

²⁴¹ Andrei A. Orlov, *Secrets of Creation in 2 (Slavonic) Enoch*, Brill, USA, 2007, s.433.

²⁴² Joseph B.Lumpkin, *The Books of Enoch: The Complete Volume Containing: 1 Enoch (The Ethiopic Book of Enoch), 2 Enoch(The Slavonic Secrets of Enoch), 3 Enoch (The Hebrew Book of Enoch)*, Fifth Estate Publishing, USA, 2010, s.219.

²⁴³ Ruiten, s.55.

Kuzeyden (M)

30:14 *Ve ona dört özel yıldız tayin ettim ve adını Adem (Adam) koydum*

30:15 *Ve ona iki yolu gösterdim: ışık ve karanlık. Ve ona “Bu senin için iyi ama bu kötü” dedim, bana karşı sevgisi mi yoksa nefreti mi olduğunu öğrenmeliyim ve ırkıdan kimin beni sevdiği anlaşılmalı diye.*

30:16 *Ben onun doğasını tanırken o kendi dünyasını bilmiyor. Bu yüzden cehalet, günah işlemek gibi günahattan daha acıklıdır. Ben de “Günahattan sonra onun için ölümden başka bir şey yoktur” dedi.*

30:17 *Ben ona karanlık verdim. Ve onu uyuttum ve o uykuya daldı. Ve o uyurken ondan bir kaburga aldım. Ve ben ona bir eş yarattım ki, karısı tarafından ölüm (ona) gelsin.*

30:18 *Ve onun son sözünü aldım ve adını anne yani Eva (Havva) koydum Tanrı Cenneti Adem’e teslim eder ve ona açık göklere bakmasını ve zafer şarkısını söyleyerek meleklerle bakmasını emreder.*

31:1 *“Adem- Anne; dünya ve hayat. Ve ben anlaşmayı tutsun ve anlaşmayı yerine getirsin diye doğuda Aden’de bir bahçe yarattım.*

31:2 *Ve onun için bir gök sandığı yarattım ki melekelerin zafer şarkısını söylediğini görsün. Ve asla kararmayan ışık, ebediyen Cennetteydi.*

31:3 *Ve şeytan nasıl başka bir dünya yaratmak istediğini anladı. Böylece yeryüzündeki her şey Adem’e boyun eğsin, ona hükmetsin ve hüküm sürsün.*

31:4 *Şeytan en alçak yerlerdendir. Ve o bir iblis olacak, çünkü Cennetten kaçtı. ; Sotona, çünkü adı Satanail’dir.*

31:5 *Bu şekilde meleklerden farklı oldu. Doğası değişti ama düşüncesi değişmedi; çünkü erdemli ve günahkâr şeyler konusundaki bilinci değişti.*

31:6 *Ve mahkumiyetinin ve daha önce işlediği günahın farkına vardı. İşte bu yüzden Adem’e karşı bir plan tasarladı. Böyle bir surette Cennete girdi ve Havva’yı bozdu. Ama Adem temas kurmadı.*

31:7 *Ama onun kötü gafletinden dolayı onları lanetledim. Ama daha önce kutsadıklarına lanet etmedim; (ve daha önce nimet verdiklerime, hatta onlara küfür etmedi) Ne insanlığa lanet ettim ne yeryüzüne, ne de başka bir yaratığa ama sadece insanlığın kötü meyve verenine.*

31:8 *Bu yüzden iyilik yapmanın meyvesi ter ve emektir.*

32:1 *Adem’in günahından sonra Tanrı onu çıkarıldığı toprağa kovdu.²⁴⁴*

Yukarıda görüldüğü gibi Tekvin, 1:26-28’e dair unsurları Hanok 2’nin otuzuncu bölümünde bulabiliriz. Hanok 2, 30:10’da “Ben insanı yarattım ve imajımda” ifadesi geçerken Tekvin, 1:26’da “Kendi suretimizde kendimize benzer yaratalım” geçmektedir. Hanok 2, 30:12’deki “İnsanın hayvanlar üzerinde egemenlik kurması” ibaresi Tekvin, 1:26’da “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yer yüzünün tümüne egemen olsun” şeklindedir. Son olarak 31:7’deki “Ama daha önce kutsadıklarım” ifadesi Tekvin, 1:28’deki “İnsanın kutsanmasına “atıfta bulunmaktadır. Tekvin, 1.26-28’in bazı unsurları, örneğin

²⁴⁴ F.I, Andersen, “2 (Slavonic Apocalypse Of) Enoch” in: James H. Charlesworth, The Old Testament, Pseudepigrapha, Doubleday Company publishing, ABD, 1983, C.I, ss.150-154.

“İnsanın erkek ve dişi olarak yaratılması ve verimli olun” ifadeleri Hanok 2’de geçmez.²⁴⁵

Tekvin, 2’deki kadının yaratılışına dair en kapsamlı referans Hanok 2, 30. bölümde bulunur. Hanok 2, 30:17’de Tekvin 2:21-22 “*Rab Tanrı Adem’e derin bir uyku verdi. Adem uyurken, Rab Tanrı onun kemiklerimden birini alıp yerini etle kapadı*” pasajlarındaki gibi Havva’nın Adem’in kaburga kemiğinden yaratılmasından bahseder. Dolayısıyla Hanok 2, 30:17 pasajı bazı eklemelerle birlikte Tekvin, 2:21-22’den kelimesi kelimesine alıntı kabul edilebilir. Bununla birlikte “*Ben karanlık verdim*” ve pasajın sonunda kullanılan “*Ölüm ona karısı tarafından gelir*” Hanok 2, 30:17’ye yapılan ilavelerdir.²⁴⁶

Hanok 2’de kadının yaratılışına dair çarpıcı bir unsur da Tekvin’de olduğu gibi Havva’nın Aden dışında yaratılışdır. Tekvin’de kadının yaratılışından önceki ve sonraki pasajlar Hanok 2’de tamamen atlanmıştır. Hanok’un ikinci kitabı hayvanların yaratılışına atıfta bulunmaz, ne isim vermelerinden ne de Adem’in yalnızlığından bahseder. Ayrıca Havva Adem’in “*Yardımcısı*” ve “*Onun gibi*” biri olarak adlandırılmaz. Metne göre Adem Havva’yı kendisinin bir parçası olarak görmez ve metinde kadınla erkeğin özel birliğinden söz edilmez. Adem ve Havva arasındaki evlilik ilişkisi dışarıda bırakılmıştır. Bunun yerine Hanok 2, 31:6 pasajındaki “*Böyle bir surette cennete girdi ve Havva’yı bozdu*” ibaresinde de görüldüğü gibi hikayede Cennete bir iblis olarak giren Şeytan ile Havva’nın münasebetinden bahsedilir.²⁴⁷

Havva’nın yaratılış hikayesinin amacı Hnaok 2, 30:17 pasajında “*Ölüm ona karısı tarafından gelsin diye*” geçtiği gibi Adem’e ölümü getirmesidir. Hanok 2, 30:16’da “*Günahtan sonra onun için ölümden başka bir şey yok*” ifadesindeki gibi ölüm günahla gelir ve bu şekilde günah ve ölüm kaçınılmaz olur. Üstelik Hanok 2’de ölümün Adem’e karısı aracılığıyla getirildiğinin belirtilmesi Tekvin, 3:6’nın genişletilmiş halidir.²⁴⁸ Çünkü Tekvin, 3:6’da “*Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için uygun olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi...*” şeklinde geçmektedir. Hanok 2, 30:17’de Havva’nın

²⁴⁵ Ruiten, s.58.

²⁴⁶ Ruiten, s.59.

²⁴⁷ Ruiten, s.59.

²⁴⁸ Masanobu Endo, **Creation and Christology: A study on the Johannine Prologue in the Light of Early Jewish Creation Accounts**, Mohr Siebeck, Germany, 2002, s.23.

Adem'in ölümüyle ilgili sorumluluğu hakkında kısa ve özlü yorum yapılsa da bu konu üzerinde fazla durulmaz.²⁴⁹

1.2.5. Havva-Lilith İlişkisi

Jeonik dönemin²⁵⁰ Midraş'ı olan Ben Sira Alfabetine göre, Tanrı Adem'i yarattığında erkeğin yalnız kalmasının iyi olmadığını anlar ve Adem'i yarattığı tozdan bir de kadın yaratır. Yarattığı bu kadının adını Lilith koyar. Adem ve Lilith sürekli tartışır. Çünkü Adem Lilith ile yatmak istediğinde Lilith'in hep altında olmasını ister. Lilith de bu durumdan rahatsız olup kendisini hakarete uğramış hisseder. Adem de kendisinin üste olmasının daha uygun olduğunu söyler. Bunun üzerine Lilith de Tanrı'nın tarif edilemez ismini söyleyerek öfkeyle uçar. Adem Lilith'in kendisini terk etmesi üzerine Tanrı'ya şikayette bulunur. Tanrı Lilith'i getirmesi için Sanvi, Sansanvi ve Semangelaf adında üç tane melek gönderir. Melekler Lilith'i Kızıldeniz'de bulurlar ve dönmesi için yalvarırlar. Lilith'in dönmeyi ret etmesi durumunda her gün yüz çocuğunun öldürüleceğini söylerler. Buna karşılık Lilith de erkek bebeklerinin doğumunun sekizinci gününe, muhtemelen sünnet olana kadar, kız çocuklarına ise doğumundan on ikinci gününe kadar zarar vermeyeceğine dair yemin eder. Yine şayet üç meleğin adlarını da bir muskada görürse zarar vermeyeceğine dair yemin eder.²⁵¹

Adem'in ilk eşi olan Lilith Adem'i terk ettikten sonra Adem Tanrı'ya “*Bana bir eş yarat*” diye yalvarır.²⁵² Tanrı, Adem beğenene kadar üç ayrı deneme (üç ayrı eş²⁵³) yapar ve üçüncü denemede başarılı olur. Bu esnada hiç kimse “*İlk Havva*” yani Lilith'in nerede olduğunu tam olarak bilmez. Burada kadının açıkça küçümsendiği görülmektedir. Üçüncü denemede Tanrı Adem'i tanrısal bir narkozla uyutarak kaburga kemiğinden Havva'yı yaratır. Tanrı, Adem'in kadının yaratılışını izlediğinde

²⁴⁹ Her ne kadar Tekvin, 2.ve 3. bölümleri Havva'yı Adem'in ölümünden sorumlu tutmasa da erken Yahudi geleneklerin Havva'yı müsebbip göstermektedir. Mesala Genesis Rabbah'ta 17:8'de Havva Adem'in kanını döken olarak tasvir edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz; Daphna Arbel, “On Adam, Enoch, Melchizedek and Eve”, **New Perspectives on 2 Enoch**, Editors: Andrei A. Orlov and Gabriele Boccaccini, Brill, Leiden Boston, 2012, s.434.

²⁵⁰ 10-11. yüzyıllar.

²⁵¹ Bkz; Vera Zingsem, **Lilith: Adem'in ilk karısı**, Çev. Devrim Doğan Yüzer, İlya Yayınevi, İzmir, 2007, s.35; Steve Preston, **Adam's First Wife: Was She The Mother Of The Human Race**, 3rd Edition, 2017, (Wife), ss.82-84.

²⁵² Zingsem, s.68.

²⁵³ Marlene E Mondriaan, “Lilith and Eve- wives of Adam”, **OTE**, C.18, S.3, 2005, s.759.

sevemeyeceği düşünerek Adem'in uyumasını sağlar. Adem uyanır ve kadını karşısında görür²⁵⁴ “İşte bu benim kemiklerinden bir kemik, etinden alınmış ettir” der. “İşte bu” ifadesi “Bu sefer” olarak tefsir edilmektedir. “Bu sefer” ise Havva’dan daha önce başka bir kadının yaratıldığı algısını doğurmaktadır.²⁵⁵ Bundan dolayı Ben Sira Alfabesinde geçen Lilith’in ilk Havva olabileceği düşünülmektedir. Tevrat’ta Lilith’e yapılan tek atıf Edom’un yıkımını anlatan Yeşaya, 34:14’tür. Yeşaya, 34:14’te “Yabanıl hayvanlarla sırtlanlar orada buluşacak, tekeler karşılıklı böğürecek. Lilith oraya yerleşip rahata kavuşacak.” denilmektedir. Tevrat’ta geçen Lilith’in anlamı açık değilken ve Tevrat’ta Lilith’e sadece bir yerde atıf yapılırken Kutsal Kitap dışındaki Yahudi dini literatüründe Lilith ile ilgili yorumlar geniş bir şekilde yer almaktadır.²⁵⁶

Lilith’e Talmud’da²⁵⁷ birkaç yerde değinilmiştir. Babil Talmudu’nda Lillith Eiruvın 100b’de uzun saçları olan, Niddah 24b’de ise kanatları olan dişi gece iblisi olarak tasvir edilmiştir.²⁵⁸ Talmud’da Lilith’in gece iblisi olarak bahsedildiği bir başka ifadede ise Haham Hanina “Bir evde tek başına uyumak yasaktır; çünkü her kim evinde yalnız başına uyuya kalırsa Lilith tarafından ele geçirilecektir” der.²⁵⁹ Yine Talmud’da geçen Lilith’e dair bir başka ifade de ise Lilith hamile bir kadının düşüğüne benzetilmiştir.²⁶⁰

“İlk Havva” kelimesi Midraş Literatürün Genesis Rabbah’ta geçmektedir. Genesis Rabbah, 22:7’de Adem’in oğulları Kain ve Abel arasındaki kavga anlatılmaktadır. Yahuda b. Haham bu kavga ve tartışmanın “İlk Havva” hakkında olduğunu söylemiştir. İlk Havva’dan kastedilenin ne olduğu bilinmemektedir, bununla birlikte ilk Havva’nın Lillith olabileceği düşünülmüştür.²⁶¹

²⁵⁴ Zingsem ss.169-170.

²⁵⁵ Ünal, s.107.

²⁵⁶ Rebecca M. Lesses, “Lilith”, **ER**, by Linsay Jones, IIND edition, USA, 2005, C.VIII, s.5458; Michael Hutter, “Lilith”, **Dictionary Of Deities And Demons in The Bible**, (Ed. Karel van der Toorn ve diğ.), IInd edition, Brill, Cambridge, 1999, s.521. Bundan sonra Dictionary of Deities and Demons of the Bible’in kısaltılmış hali olan “DDD” kullanılacaktır. Talmud Mişna’nın Emoraim tarafından yapılmış yorum ve tartışmalarını içeren dinsel bir kitaptır. Talmud veya Gemara dinsel yasaları, hukuk, sağlık vb konuları içerir. Talmud’un Babil Talmudu ve Yerusalayim Talmudu/Filistin Talmudu olmak üzere iki versiyonu bulunmaktadır. Talmud denilince ilk akla gelen Babil Talmutudur. Bunun sebebi Babil Talmutunun daha sistematik olmasıdır. Talmud Hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.III, s.695; Yasdıman, (Basılmamış Doktora Tezi), ss. 38-42

²⁵⁸ Ludwig Blau, “Lilith”, **JE**, (Ed. Isidore Singer), Ktav Publishing House, USA, C.VIII, s.88.

²⁵⁹ **TB**, Shabbath, 151b.

²⁶⁰ **TB**, Niddah, 24b.

²⁶¹ **MR**, Genesis I, 22:7, s.187.

Kabala'nın Kutsal kitabı olan Zohar'da²⁶² Lilith ile ilgili geniş bilgilere ulaşılmaktadır. Zohar'da Lilith diğer kaynaklarda olduğu gibi “*Kötü, fahişe, sahte, siyah*” gibi adlarla geçer. Lilith iblislerin dört annesinden biri olarak numaralandırılır. İblis annelerin diğerleri “*Agrat, Mahalath, ve Naamah*”dır.²⁶³ Zohar'da Lilith'in şeytani cinselliği öne çıkar. O, erkekleri yoldan çıkaran baştan çıkarıcı fahişedir, ama erkekler ona kandıklarında ölüm meleşine (Samuel) dönüşerek onları öldürür. Zohar, Lilith'in erkeklerin menisini çalmasını önlemek için karı koca arasında cinsel ilişkiden önce özel bir ritüel yapılmasını tavsiye eder.²⁶⁴

Yukarıda bahsedilen kutsal metinlerde Lilith ile ilgili geçen bu ifadeler onun Adem'in ilk eşi olduğu konusunda kesinlik arz etmemektedir. Çünkü Lilith ile ilgili pek çok hikâye eski tarihlerde yazılmış ve Yahudiler tarafından yeniden anlatılmıştır.²⁶⁵ Yeşaya, 34:14'teki pasajdan Lilith'in “*İlk Havva*” olduğuyla ilgili bariz sonuç çıkarılamaz.²⁶⁶ Buna ek olarak Genesis Rabbah'ta geçen “*İlk Havva*” ifadesi de doğrudan Lilith'in varlığına kanıt değildir. Aynı şekilde Ben Sira Alfabeti geleneksel Yahudi akımlarıyla ilişkisi sorunlu bir kitap olmasından dolayı Lilith'in varlığını desteklemez.²⁶⁷ Sonuç olarak Lilith'in Adem'in ilk eşi olduğuna kesin bir gözle bakılamamaktadır. Sadece Yahudi bilginlerinin iki farklı yaratılış öyküsündeki boşluğu giderebilmek için Lilith'i Tekvin, 1:27 pasajına eklemiş olduğu düşünülmektedir.

²⁶² Zohar'ın kelime manası “*Muhteşem bir ışık*”tır. Yahudi mistisizmi olan Kabala'nın ana kitabıdır. M.S. 2. yüzyılda yaşayan Rami Simeon Bar Yohay tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Zohar hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.III, s.805.

²⁶³ Gershom Scholem, “Lilith”, EJ, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, C.XIII, s.18.

²⁶⁴ Lesses, C.VIII, s.5459.

²⁶⁵ Yunan mitlerinde Tanrıların ölümlülerle birlikte olması sonucu bazen canavarların bazen de azizlerin dünyaya gelmesi ilgili detaylı bilgi için bkz; Preston, (Wife), s.84.

²⁶⁶ Blau, C.VIII, s.88.

²⁶⁷ Ünal, s.109.

İKİNCİ BÖLÜM

HAVVA’NIN ADEN’E YERLEŞTİRİLMESİ, CEZALANDIRILMASI ve KOVULMASI

Tanah’a göre Adem ve Havva Aden’e yerleştirildiklerinde kendilerine bazı yasaklar getirilmiştir. Aslında Aden’e yerleşen Adem ve Havva bahçedeki nimetlerden istedikleri gibi yararlanma imkanına sahip olmuşlardır. Ölümsüz olan insana diğer varlıklar boyun eğmişler, hizmetlerine girmişlerdir. Bununla birlikte bir de yasak getirilmiştir. Bu yasak çerçevesinde imtihan edilmişler ve kaybetmişlerdir. Bu bölümde yasağın ne olduğu, bu yasağın nasıl delindiği ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Bütün bunlar yapılırken bu gelişmelerde ve yaşananlarda Havva’nın rolü ele alınacaktır.

2.1. YASAK AĞAÇ

Tevrat’ta sadece Aden’de bulunan ve diğer bitki örtüsünden farklı olan iki ağaçtan söz edilmektedir. Bunların biri “*Hayat ağacı*” diğeri ise “*İyilik ve kötülüğü bilme ağacı*”dır.²⁶⁸ Bu ağaçlar Tekvin kitabının ikinci ve üçüncü bölümlerinde zikredilmektedir. Buna göre, Tekvin kitabının ikinci bölümünde yaratılış öyküsünün devamı olarak Rab Tanrı Aden’de bir bahçe oluşturur ve insanı oraya yerleştirir. Bahçenin içerisinde türlü türlü güzel ağaçlar bulunur, bahçenin ortasında ise hayat ağacı ile iyiyi ve kötüyü bilme ağacı yer alır. Rab Tanrı Aden’de bahçeyi sulamak için bir ırmak çıkarır, bu ırmak sadece bahçeyi sulamakla kalmaz aynı zamanda dünyanın dört bir tarafını da sulamak için Pişon, Gihon, Dicle, Fırat adıyla dört nehir haline gelir.²⁶⁹ Ardından Rab Tanrı insanı Aden bahçesine bakması ve işlemesi için koyar. Ona dilediği gibi her meyveden yiyebileceğini fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yememesi gerektiğini söyler. İyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemesi durumunda öleceğini de bildirir.²⁷⁰

²⁶⁸ Mustafa Erdem, **Hazreti Adem (İlk İnsan)**, TDV yayınları, Ankara, 2017, s.36.

²⁶⁹ Partin, C.X, s.6982. Dicle ve Fırat nehri dışında bilinmeyen iki nehir konusunda varsayımlar ileri sürülmüştür. Buna göre Gihon nehri Nil nehri’dir. Pişon’un ise İndus veya Ganj nehri olduğu düşünülmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz; Tigay, C.XV, s.624.

²⁷⁰ Tekvin, 2:8-17.

Tekvin kitabının üçüncü bölümünde ise Rab Tanrı kadını Adem'in kaburga kemiğinden yarattıktan sonra kadın ve erkeği Aden bahçesine yerleştirerek her türlü ağaçtan yemelerine izin verir, bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyi ise yasakladığı bildirir.²⁷¹

2.1.1. Hayat Ağacı

Yukarıda bahsedildiği gibi Tevrat'ta Rab Tanrı Aden'de yetiştirdiği ağaçlardan sadece iki tanesinin özel isminden ve niteliklerinden bahsetmektedir. Bunlardan biri "*Hayat ağacı*" diğeri ise meyvesi yasaklanan "*İyilik ve kötülüğü bilme ağacı*"dır. Yani Tevrat'taki "Yasak" kavramı iki ağaç olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷² Tekvin, 2'de hayat ağacıyla birlikte iyilik ve kötülüğü bilme ağacından bahsedilirken, Tekvin, 3'de ise sadece bilme ağacından söz edilmektedir.²⁷³

"Yasak" ağacının birinci formu olan hayat ağacı ile ilgili olarak Tekvin, 3'de "Adem'in artık hayat ağacına uzanıp meyve almasına ve yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemelidir" şeklinde geçmektedir. Buna göre hayat ağacına ulaşan aynı zamanda ölümsüzlüğe ulaşmış olacaktır. Dolayısıyla Tekvin, 3'de hayat ağacının ölümsüzlük vasfı olduğu belirtilmiştir.²⁷⁴ Aynı zamanda hayat ağacı yasaklandığı için bir imtihan vesilesi olmuştur.²⁷⁵

Genesis Rabbah'ta hayat ağacının ölümsüzlük vasfını vurgulamak için hayat ağacının tüm bölgelere gölge sağladığı ve on beş bin değişik tada sahip olduğu belirtilir.²⁷⁶ Yine Genesis Rabbah'ta R. Judah b.R İla hayat ağacının beş yüz yıllık bir yolculuk olduğunu ve bu ağacın köklerinin altından suların geçtiğini söyler.²⁷⁷ Buna ek olarak hayat ağacının dallarının beş yüz yıllık bir yolculuk gerektirdiği gibi gövdesinin etrafında dolaşmanın da yine beş yüz yıllık bir yolculuğu gerektirdiği söylenmiştir.²⁷⁸

²⁷¹ Tekvin, 3:2-3.

²⁷² Selma Öztekin, **Dinlerde Hayat Ağacı**, (Yüksek Lisans Tezi), T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Ankara, 2018,s. 69.

²⁷³ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", **DİA**, İstanbul, 1988, C.I, s.361.

²⁷⁴ Bolay, C.I, s.361.

²⁷⁵ Öztekin, s.69.

²⁷⁶ Besalel, C.I, s.204.

²⁷⁷ İlkel sulardan kasıt Aden öyküsünde geçen dört nehirdir bkz; Besalel, C.I, s.204.

²⁷⁸ **MR**, Genesis I, 15:6, s.122; Bialık ve diğerleri, s. 21.

2.1.2. İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı

Yasak ağacının ikinci formu olan iyilik ve kötülüğü bilme ağacı ise Adem ve Havva'nın meyvelerinden yemesinin yasak olduğu ağaçtır. Aynı zamanda bu ağaca “*Bilgi Ağacı*” ismi verilmiştir.²⁷⁹ Ayrıca Yahudi din âlimleri iyiliği ve kötülüğü bilme ağacını çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Rabbanik literatüre göre “*Yasak ağaçtan*” kastedilenin üzüm, buğday veya incir olduğu ileri sürülmüştür. Babil Talmudu'nda R.Meir “*Adem'in yediği ağacın asma olduğunu, çünkü şaraptan başkasının insana acı vermediğini*” belirtmiştir.²⁸⁰ Midraş Rabbah'ta R. Judah b. İla ise Adem'in kendisinden yediği ağacın asma olduğunu ifade etmiştir.²⁸¹

Yukarıda da görüldüğü gibi Rabbilerin bazıları tarafından Adem'in yediği yasak ağacın “*Asma*” olduğu ve insan üzerinde hiçbir ağacın bu kadar yıkım meydana getirmediği ileri sürülmüştür. Bunu esas alanlara göre ise Havva Adem'e üzüm şarabı sunmuştur.²⁸² R. Judah ise “*Bu buğday bitkisiydi. Bir bebek buğday tadıncaya kadar anne ve baba diyemez. Bu nedenle buğday bilgeliği meydana getiren ilk şeydir*” demiştir.²⁸³ Buradan hareketle Adem'in yediği ağacın buğday olduğunu ileri sürenler buğdayın evcilleştirilen ilk tahıl ve bilgeliğin hem kaynağı hem de sembolü olduğunu kabul etmişlerdir.²⁸⁴ Babil Talmudu'nda R. Nehemiah ise “*O incir ağacıydı, onlar kabahatlerini onun aletleriyle tamir ettiler*” demiştir.²⁸⁵ Yahudi din âlimlerinden bazıları Adem ve Havva'nın suç işledikleri sırada, incir ağacının yapraklarıyla örtünmeye çalıştıklarından esinlenerek bunun incir ağacı olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁶

Aslında yasak ağacı sembolik olduğu Tanrını'n Adem ve Havva'ya cinsel münasebeti yasakladığı da söylenmektedir. Tekvin, 2:7:18'deki de İyi ve kötü bilgisi “*Cinsel farkındalık*” olarak yorumlanır. Bu yorumu desteklemek için İbranice ve diğer Eski Yakın Doğu dillerinde “*Bilmek*” kelimesinin sıklıkla “*Yakın olmak*” anlamında kullanıldığı ileri sürülür.²⁸⁷

²⁷⁹ Öztekin, s.69.

²⁸⁰ TB, Berachoth, 39a; TB, Sanhedrin, 70a.

²⁸¹ MR, Leviticus, 12:1, s.154.

²⁸² Erdem, ss.36-37.

²⁸³ TB, Sanhedrin, 70a.

²⁸⁴ Bialik ve diğerleri, s. 21.

²⁸⁵ TB, Sanhedrin, 70a.

²⁸⁶ Graves - Patai, s.119.

²⁸⁷ Tigay, C.XV, s.625.

2.1.3. İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı Arasındaki İlişki

Din âlimleri “*Hayat ağacı*” ile “*İyiliği ve kötülüğü bilme ağacı*” arasında sıkı bir ilişki kurmuşlardır. Her ikisi de bahçenin ortasında olmasına rağmen “*Hayat ağacı*” daha merkezdedir.²⁸⁸ Bilgi ağacı hayat ağacına set oluşturur ve sadece bilgi ağacının içerisinden kendisine yol açmış olan bir kimse hayat ağacına ulaşabilir ki bu beş yüz yılı alır.²⁸⁹ Bir insanın “*Hayat ağacına*” erişebilmesi “*İyilik ve kötülüğü bilme ağacına*” dokunmasına bağlıdır ve bu yüzden hayat ağacına ulaşmak kolay değildir. Hayat ağacına ulaşmak ancak iyilik ve kötülük bilgisini, yani hikmeti elde etmekle mümkün olacaktır. Hayat ağacı Gılgamış’ın denizin dibinde aradığı ölümsüzlük otu gibi gizlidir. Hayat ağacına ulaşmak hikmete sahip olmayı, hikmete sahip olmak ise bilgi ağacından yemeyi gerektirir. Tekvin, 3’de bilgi ağacı hayat ağacının yerini işaret eden bir unsur olarak belirtilmektedir.²⁹⁰

Tevrat’ta hayat ağacının yasak olduğuna dair bir ifade bulunmamasına rağmen iyilik ve kötülüğü bilme ağacı kesin olarak yasaklanmıştır.²⁹¹ Buradan yola çıkarak Rab Tanrı ölümsüzlüğü elde etmek amacıyla hayat ağacına ulaşmayı arzulayan insanı engellemek için önüne set olarak iyilik ve kötülüğü bilme ağacını koyduğu söylenmektedir. Bir başka görüşe göre ise Adem ve Havva’nın Aden’deki yaşamları boyunca hayat ağacının meyvesinden yemeleri neredeyse kesindir. Bu teoriyi savunanlara göre hayat ağacından ölümsüzlüğü elde etmenin yolu hayat ağacından sürekli yemektir. Hayat ağacından daha fazla yemesinler diye de Tanrı Adem ve Havva’yı Aden’den kovar.²⁹²

²⁸⁸ Erdem, ss.36-37.

²⁸⁹ Ginzberg, (Legends), s.69.

²⁹⁰ Bolay, s.361.

²⁹¹ Erdem, ss.36-37.

²⁹² Preston, (Creation), s.23.

2.2. YILAN, ŞEYTAN, KADIN İLİŞKİSİ

2.2.1. Yılan ile Şeytan İlişkisi

Tekvin’de Adem ve Havva’nın yasağı çiğnemedi önce masum bir hayat yaşadıklarından bahsedilir.²⁹³ Daha sonra ise Havva ve yılan tarafından Adem’in baştan çıkartılması olayı anlatılır. Tekvin’deki bu hikâyeye göre bütün kır hayvanlarının en hilekârı olan yılan kadına yaklaşır, kadının iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemesi için uğraşır. Kadın bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebileceğini fakat bahçenin ortasındaki ağacın meyvesinin kendilerine yasaklandığını ve yedikleri takdirde öleceklerini dile getirir. Yılan ise yedikleri takdirde ölmeyeceklerini, bunu Tanrı’nın kendisinin çok iyi bildiğini, meyveyi yediklerinde iyiliği ve kötülüğü bileceklerini ve yedikten sonra da Tanrı gibi olacaklarını söyler. Yılanın bu konuşmasından sonra kadın ikna olur ve Adem’i ikna etme girişimine başlar. Kadın önce meyveyi kendisi yer ve daha sonra meyveyi Adem’e verir. Meyveyi yer yemez birden gözleri açılır ve çıplak olduklarının farkına varırlar. Ardından incir yapraklarını dikip kendilerine önlük yaparlar. Akşam serinliğinde Tanrı bahçede yürürken Adem ve Havva’yı göremez ve onları arar. Adem ve Havva ise Rab Tanrı’nın sesini duyduklarında ağaçların arasına gizlenirler. Rab Tanrı Adem’e “*Neredesiniz?*” diye seslendiğinde ise Adem “*Çıplak olduğum için bahçede sesini duyunca korktum ve gizlendim*” der. Tanrı bu sefer “*Sana yeme diye emrettiğim ağaçtan mı yedin?*” diye sorar. Adem ise olayın nasıl gerçekleştiğini anlatır ve kendisini kadının kandırdığını²⁹⁴ söyler. Kadın ise kendisini yılanın ayarttığını söyleyerek suçu yılanın üzerine atar.²⁹⁵

Yılan, kadın ve Adem arasında meydana gelen olayların anlatıldığı bu metin Yahudi din âlimleri tarafından farklı şekilde anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Bu

²⁹³ Erdem, s.38.

²⁹⁴ Tekvin’de Adem Tanrı ile karşı karşıya kaldığında eyleminin suçunu ya Havva’ya ya da Tanrı’ya yükler. Bazı hahamlar tarafından Adem küçük bir şikayetçi olarak tasvir edilmiştir. Haham [Judah ha Nasi] diyor ki: “İsrail mırıldananların çocuklarıdır. [Tanrı] dedi ki ‘Adem’e gösterdiğim onca nimetten sonra, önümde şikayet etti ve dedi ki: Bana verdiğin kadın ağaçtan verdi be ben yedim (Tekvin, 3:12)’. Daha detaylı bilgi için bkz; **MR**, Deuteronomy-Lamentations, çev. H. Freedman and Maurice Simon, The Sancino Press, London, 1939, C.I, 3:39, s.206.

²⁹⁵ Tekvin, 3:1-13.

yorumlardan ilki yılanın kastedilenin ne olduğudur. Anlatılanlarda geçen yılanın gerçekten bir yılan mı yoksa başka bir varlığı mı temsil ettiği konusunda Yahudi din âlimlerinin farklı görüşleri vardır. Özellikle kadını kimin baştan çıkarttığı en çok merak edilen sorulardan biridir. Kadını yılan mı yoksa şeytan mı baştan çıkarmıştır? Yılanı temsil eden şeytan mıdır? Bu tür sorular asırlarca Yahudi din âlimlerinin zihinlerini meşgul etmiştir.²⁹⁶

Tekvin, 3:1'e göre yılan ne Tanrı'nın yaratışını dışarıdan tehdit eden doğüstü bir düşman ne de kadını itaatsizliğe iten kadının iç sesidir. Tekvin, 3:1'de yılanın özellikle Tanrı'nın yaratıklarından biri olduğu, ancak diğerlerinden daha kurnaz olduğu belirtilir.²⁹⁷

Yahudi din âlimleri “Yılan”ın gerçekten yılan olduğu konusunda hemfikirdir. Fikir ayrılığının olduğu nokta ise yılanın neyi simgelediğidir.²⁹⁸ Babil Talmudu'nda Resh Lakish'in Kötü Eğilim [Yetser Ara], Şeytan [Satan], Ölüm Meleği [Malah Amavet] birdir, yani bu üçü yılanı temsil eder. Yahudi kültüründeki yılan, insanın cennetten kovulmasına sebep olan bütün kötü unsurların birleşimi olarak bakılmaktadır.²⁹⁹ Bu konuyla ilintili farklı bir görüş de yılan veya şeytanın kadına bir insan şeklinde yaklaştığıdır.³⁰⁰ Buna bağlı olarak kadının kendisini aldatan muhatabı insandır, fakat gerçekte ise o bir insan değil şeytan veya yılanıdır.³⁰¹

Samuel, yani şeytan³⁰² Havva'yı kandırması için yılanı aracı olarak seçer. Buna göre ayartan şeytan, aracı ise yılanıdır.³⁰³ Yılanın aracı olarak seçilme sebebi ise hayvanlar arasında dikkat çekici olması, hepsine göre en mükemmel niteliklere sahip bulunması ve bunlara ek olarak yılanın insan gibi iki ayak üzerinde dik durabilmesidir.³⁰⁴ Bir görüşte Tanrı tarafından ceza verilmeden önce yılan deve

²⁹⁶ Hakkı Şah Yasdımın, “Yılan, Havva, Adem arasında geçen olaylara İslam ve Yahudiliğin bakışı”, **DEÜİFD**, Sayı:34, 2011, ss.20-21.

²⁹⁷ Barton ve Muddiman, s.44.

²⁹⁸ Bu konuda bkz; Tora ve Aftara, C.I, s.21.

²⁹⁹ Çınar, s.379.

³⁰⁰ Hirsch, C.V, s.275.

³⁰¹ Yasdımın, s.21.

³⁰² Amorik dönemden itibaren Şeytan'ın Yahudilikteki ana adı Samuel'dir. Samuel hakkında daha fazla bilgi için bkz; Gershom Scholem, “Samael”, **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Second, Jerusalem, C.XVII, ss.714-715; Ludwig Blau, “Samael”, **JE**, (Ed. Isidore Singer), KtavPublishing House, USA, C.X, ss.665-666.

³⁰³ Halevy, C.I, s.372.

³⁰⁴ Ginzberg, (Legends), s.71.

görümündedir.³⁰⁵ Hatta Samuel Havva'yı kandırırken deve olan yılanın üzerine binmiştir.³⁰⁶ Bütün bu yorum ve anlatılar yılan ile şeytan arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

2.2.2. Yılan ile Kadın İlişkisi

Midraş'ta anlatılan bir hikâyede Yılan ile kadın arasındaki bir olaya işaret edilir.³⁰⁷ Bu hikâyede sözü edilen adamın Adem, kadının Havva, ödünç sirke isteyenine ise yılan olduğu yorumu yapılır.³⁰⁸ Bir Midraş pasajında yılanın hilekâr ve bilgili olmasından bahsedilir. Bu bilgeliğini hilekârlıkta kullanan yılan Havva ve Adem'in iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı da Aden'den kovulmalarının müsebbibinin yılan olduğu ima edilir.³⁰⁹

Yahvist metindeki kadın figürü kötü ve karanlık olarak tasvir edilmiyor olsa da yılanla eş zamanda hikâyeye girmesi, kadının yılan tarafından kandırılması ve Adem'in yasak meyveyi yemesi konusunda öncülük etmesi metnin arka planında bir nevi kadın ve yılan bağlantısının kurulmuş olabileceğini göstermektedir.³¹⁰ Ayrıca Rabbani tefsirde Havva ismi Aramice hewya (yılan) ile isimlendirilir. Yılanın kadını mahvettiği ve kadının da kocasını mahvetmesinden dolayı kocasının yılanı olduğu söylenir.³¹¹

Midraş Rabbah'da yılan ile kadın arasındaki bağlantıyı destekleyici bir şekilde kadının ilk yaratıldığında kuyruk salladığından ardından onuru uğruna kuyruğunun çıkartıldığından bahsedilir.³¹² Tevrat'ta "*Kuyruk*" ile ilgili herhangi bir ifade geçmemesine rağmen bu görüş eskiden itibaren var olan kadın ile yılan arasındaki irtibata işaret olarak düşünülebilir.³¹³ Bu görüşü destekleyici nitelikte Midraş literatüründe kadınla birlikte şeytanın da yaratıldığından bahsedilir.³¹⁴ Aynı zamanda

³⁰⁵ PRE, 13:15A, s.92.

³⁰⁶ MR, Genesis I, 19:1, s.149; Kadosh ve Wolfe, C.I, s.374.

³⁰⁷ Bkz; MR, Genesis I, 19:10, s.156.

³⁰⁸ PRE, 13:15 A, s.93.

³⁰⁹ MR, Genesis I, 19:1, s.148; Gürkan, s.27.

³¹⁰ Gürkan, s.28.

³¹¹ Pope ve Sperling, C.VI, s.572.

³¹² MR, Genesis I, 14:10, s.118.

³¹³ Gürkan, s.28.

³¹⁴ MR, Genesis I, 17:6, s.137.

Midraş'ta yılan Havva'yı kandırdığı için "*Havva'nın yılanı*", Havva ise Adem'i kandırdığı için "*Adem'in yılanı*" olarak nitelendirilir.³¹⁵

2.3. YASAK AĞAÇTAN YENİLMESİ

2.3.1. Yılanın Havva'yı Kandırması

Yılan Adem ve Havva'yı kandırabilme hedefine ulaşmak için kendi kendine "*Gidip Adem ile konuşursam beni dinlemeyeceğini biliyorum çünkü bir adamı ikna etmek fıtratından dolayı bir hayli zordur. Ama Havva ile konuşacağım, çünkü kadın herkesi dinler ve ayrıca kadın fıtrat olarak daha basittir ve bundan dolayı onu ikna etmek daha kolaydır*" der.³¹⁶ Böylece yılan Havva'ya yaklaşır ve Tanrıya iftira atmaya başlar. Yılan "*Rab bu ağaçtan yedi ve dünyayı yarattı. Sizin de bu ağaçtan yiyip başka dünyalar yaratmanızı istemediği için yemenizi istemiyor*" der.³¹⁷

Yılan elleriyle ve ayaklarıyla ağacın meyvesi düşene kadar sallar. Ağaç ise yılanı "*Kötü adam bana dokunma!*" diye haykırır. Yılan kadına "*Bak ağaca dokundum ama ölmedim. Sen de dokunursan ölmeyeceksin*" diyerek meyvelerin öldürmediğini fiili olarak gösterir ve onlara ağaca dokunmanın bir zarar vermeyeceğini telkin eder. Havva ise kendilerine koyulan bu yasağın gereksiz olduğunu düşünür. Ardından Havva ölümsüz olmak, meleklerle benzetmek, iyiyi kötüyü bilerek Tanrı gibi olmak arzusuna kapılarak iyilik ve kötülüğü bilme ağacının meyvesinden yer.³¹⁸

Genesis Rabbah'ta ise bu olay şu şekilde geçmektedir: Yılan onun böyle yattığını görünce onu itti. Sonra "*Öldün mü? Ona nasıl dokunarak ezilmediysen, onu yerken de ölmeyeceksin*" der.³¹⁹

Babil Talmudu'na göre Adem Aden'de yaslanırken melekler onun için kavrulmuş et ve şarap getirirler. Yılan Aden'den içeri baktığında Adem'in konumunu kıskanır,³²⁰ onu bulunduğu yerden çıkarmak ve sahip olduğu mevkiden indirmek

³¹⁵ MR, Genesis I, 20:11, s.170.

³¹⁶ PRE, 13:15A, s.94.

³¹⁷ MR, Genesis I, 19:4, s.150.

³¹⁸ Erdem, s.40; Bialık ve diğerleri, s.20.

³¹⁹ MR, Genesis I, 19:3, s.150.

³²⁰ TB, Sanhedrin, 59b.

ister.³²¹ Rabbanik literatüre göre yılan bizzat Adem'i öldürerek karısı ile evlenmek gibi bir düşünceye sahiptir.³²² Bu nedenle Havva'yı emellerine alet eder. Sonuçta da onu kandırarak yasak meyveyi yedirir.

2.3.2. Havva'nın Adem'i Kandırması

Ardından Havva başına ne geleceğini bilmeden meyveyi Adem'e götürür. Adem meyvenin bir kısmını tadar ve ancak o zaman hem karısının hem de kendisinin çıplak olduğunu fark eder.³²³ Bir rivayette yılanın meyveye şehvet aşıldığı ve Havva'nın meyveyi yedikten sonra cinsel arzusunun uyarıldığı söylenir.³²⁴ Midrash Rabbah'taki bir rivayete göre ise yılan ağacı kadına doğru iter böylelikle kadın ağaca dokunur. Kadın ağaca dokunduktan sonra ölüm meleğinin kendisine doğru geldiğini görür ve *"Ben öldükten sonra Kutsal olan, Adem için başka bir kadın yaratacak"* diyerek Adem'i de kendi kaderine ortak eder.³²⁵ Bu yüzden çoğunlukla günahın ve ölümün gelişinden Havva sorumlu tutulmuştur.³²⁶

Diğer bir Midraş pasajında ise Adem'in başka bir kadınla evlenmemesi için Havva'nın Adem'e yasak ağaçtan yedirmesi olayı, karısı olan bir adam hikayesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu hikâyeye göre, adam bir fıçı satın alıp eve gelir. Ardından adam bir akrep yakalayıp fıçının içerisine koyar ve fıçının ağzını kapatarak bir köşeye bırakır. Adam karısına *"Bu evde bulunan her şey senindir fakat bu fıçıya dokunma"* der. Kocasını pazara gittiğinde eve ödünç sirke almak için yaşlı bir kadın

³²¹ Bialık ve diğerleri, s.20; Erdem, s.40.

³²² Yılan'ın Havva'ya duygu beslediği hakkında Rabbanî literatürde şu şekilde geçmektedir: R.Hoshaya dedi ki: Yüce Tanrı yılanı şöyle dedi: Yaptığın tek şey bu kadın yüzündendi. Bütün emeğin onun için değil miydi? Daha detaylı bilgi için bkz; **MR**, Genesis I, 20:4, s.160. R. Joshua b. Karhah: O kötü yaratığın onları hangi günahla tuzağa düşürdüğünü size öğretir.[Yılan] onların doğal işlevleriyle meşgul olduğunu gördüğü için ona bir *tutku* besledi. Bkz; **MR**, Genesis I, 18:6, s.147; Böylece onu [Adem'de] kendisine uygun olmayan şeylere gözlerini dikmiş ilkel yılanla birlikte buluyoruz; aradığı şey kendisine verilmedi ve sahip olduğu şey ondan alındı. Kutsal olan O mübarek olsun dedi: Ben ilan ettim: Her hayvana ve canavara kral olsun; ama şimdi bütün sığırların ve her kır hayvanın üstünde lanetlisin. Dik bir duruşla yürüsün dedim; ama şimdi karnının üzerinde sürünecek. Dedim ki yiyeceği insanınkiyle aynı olsun; ama şimdi toz yiyecek. Dedi ki Adem'i öldüreceğim ve Havva ile evleneceğim; ama aralarında şimdi düşmanlık koyacağım; ama şimdi seninle kadın arasında ve senin zürriyetin ile onun zürriyeti arasında düşmanlık koyacağım. Daha fazla bilgi için bkz; **TB**, Sotah, 9b.

³²³ Preston, (Creation), s.25.

³²⁴ Ginzberg, "Adam" C.I, s.179.

³²⁵ **MR**, Genesis I, 19:5, s.151; Bialık ve diğerleri, s.20.

³²⁶ Ruiten, s.35.

gelir. Yaşlı kadın “*Kocanız size nasıl davranıyor*” diye sorar. Kadın da “*Bana kocam çok iyi davranıyor. Şu fiçi dışında sahip olduğu her şeyde bana yetki verdi*” der. Bunun üzerine yaşlı kadın “*Büyük ihtimalle kocan sahip olduğu mücevherleri bunun içine koydu ve sana söylemedi. Çünkü başka bir kadınla evlenmek ve bunları ona vermek niyetindedir*” der. Yaşlı kadının sözlerini dikkate alan kadın fiçinin ağzını açar ve elini koyar koymaz akrep elini sokar.³²⁷ Buradan hikâyedeki adamın Adem, kadının Havva, ödünç sirke isteyenine ise yılan olduğu sonucuna ulaşılabileceği ifade edilir.³²⁸

2.4. YASAK AĞAÇTAN YENİLDİKTEN SONRA CEZALAR

Tanrı Adem ve Havva’yı yasak ağaçtan yememeleri konusunda uyarmıştır. Fakat bu yasak çiğnenmiştir ve yasak ağacın yenmesinin sonucu aslında ölümdür. Adem ve Havva’nın ölmesi gerekirken ölmemişlerdir. Yahudi din âlimleri ölmemelerini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bir görüşe göre Adem kutsal yere girmediği, yasak ağaçtan almadığı, meyveyi Havva’nın ikramı sonucu yediği için masum olarak görülmüştür. Adem’in yasak ağaçtan yemesine rağmen hayatta kalmasının tek sebebi budur. Çünkü Adem günahı kendi iradesiyle işlememiştir. Havva başlangıçta herhangi bir yasak emrine muhatap olmamıştır. Havva yasak ağaçtan yedikten sonra “*Bu yaptığın nedir?*” sorusuna muhatap olmuştur. Havva’nın yasak ağaçtan yemesine karşın ölmemesine, Adem’in kaburga kemiğinden yaratılması ve Adem’in tek başına kalmasının Tanrı tarafından istenmemesi sebep olarak gösterilmiştir.³²⁹ Adem ve Havva ölmemesine karşın Tanrı tarafından bazı yaptırımlarla karşı karşıya kalmışlardır.³³⁰

³²⁷ MR, Genesis I, 19:10, s.156; PRE, 13:15 A, s.93.

³²⁸ PRE, 13:15 A, s.93. Yorumcular, Havva’nın Bilgi Ağacı’nın meyvesini sadece Adem’e vermediğini, aynı zamanda onu sığırlara, hayvanlara ve kuşlara da beslediğini, bunu Yaratılış 3:6’daki çoğuldan türeterek anlatırlar: “Ayrıca ona da biraz verdi. koca.” Anka kuşu hariç tüm canlılar onu dinlediler ve ondan yediler. Bu kuş bin yıl yaşar, sonunda yuvasından ateş çıkar ve onu tüketir, arkasında uzuvları büyüyen ve yeniden yaşayan bir yumurta bırakır (Gen. Rabbah 19:5). Bu anlatım, Adem ve Havva’yı dünyadaki tüm canlıları yansıtmış gibi algılar. Adem ve Havva’nın Cennet Bahçesi’nde yaşaması ve ölümsüz olması gibi, diğer tüm yaratıklar da öyle. Günah bütün mahlûkata zarar verdi: Hayvanları da aşağı seviyeye indirdi ve hepsi cennetten kovuldu ve ölümlü oldu. Havva’nın “tüm canlıların annesi” olarak durması, dünyadaki tüm yaşamın kaderini mühürleyen kişi olarak burada yeni bir anlam kazanıyor. Bkz. Tamar Kadavi, “Eve : Midrash and Aggadah”, s.15.

³²⁹ Erdem, s.42.

³³⁰ Adem ve Havva’nın Aden’de yaşadıkları ilk günahla ilgili ifadeler Tekvin, 2: 8–3: 24 pasajları arasında geçmektedir. Aslında ilk günahla ilgili ifadeler Helenistik ve ortaçağ Yahudi felsefesinde,

2.4.1. Yılan, Havva ve Adem'e Verilen Cezalar

2.4.1.1. Yılana Verilen Ceza

Aden'de yasak ağaçtan yenilmesinden sonra, Adem, Havva ve yılan Rab Tanrı tarafından birtakım cezalar uygulanmıştır. Tevrat'a göre tüm olayların başlamasına sebep olduğundan dolayı ilk önce yılan ardından Havva ve en sonunda ise Adem cezalandırılmıştır.³³¹ Tekvin'de Rab Tanrı'nın "Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabanıl hayvanların en lanetlisi sen olacaksın, karnının üzerinde sürünecek, yaşamın boyunca toprak yiyeceksin ve seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın." sözlerinden yılanı verdiği cezalar anlaşılmaktadır.³³²

Babil Talmudu'nda yılanın yaratılış bakımından bütün hayvanlar arasında üstün vasfa sahip olduğuna değinilmektedir.³³³ Genesis Rabbah'ta ise yılanın cezadan önce kemiş gibi seçkin (dik) olup, göze çarptığından, ayakları ve deve kadar ağırlığı bulunduğu; cezalandırıldıktan sonra ise bütün bu üstün vasıflarını kaybettiğinden bahsedilmektedir.³³⁴

Tanrı Adem ve Havva'nın savunmasını alırken yılanın savunmasını almadan yılanı lanet okumuştur. Çünkü yılan iyi bir tartışmacıdır. Eğer Tanrı yılanı sorguya çekmiş olsaydı yılan "Sen onlara emir vermiştin. Neden sana değil de bana itaat ettiler?" diye sorardı denilmiştir. Bu nedenle Tanrı tartışmaya girmeden yılanı hemen

insanı simgeler. İskenderiyeli antik Yahudi düşünürü Philo zaman zaman öyküdeki belirli öğelerin gerçek yorumunu kabul etse de, genellikle gerçek anlamı tamamen reddeder ve öykünün tüm unsurlarını mecazi olarak yorumlar. Adem "*Zihnin* ", Havva "*Duyu algısının*", yılan "*Tutkunun*" temsilidir. Beş duyu organı ve tutkularımızın baş edilemez isteklerine akıl yordamıyla önüne geçebiliriz. Tıpkı bunun gibi duyu organı olarak simgelenen Havva'yı zihni temsil eden Adem'in kontrolüne bırakılmıştır. Ortaçağ filozoflarından Albo (Gerçek bir Yahudi olmak için korunması gerekli ilkeler üzerinde durmuş olan bir Rabbidir. Albo hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.I, s.55) da Philo gibi Aden'deki öyküyü sembolik olarak yorumlamaktadır ve Aden'deki öyküyü "*İnsanın dünyadaki kaderine*" sembolik bir ima olarak değerlendirmektedir. Buna göre Aden "*Dünya*", hayat ağacı "*Tevrat*" ve yılan "*Kötü eğilim*"dir. Adem'in, Hayat ağacının da bulunduğu bir bahçenin ortasına yerleştirilmesi, insanın Tevrat'ın emirlerini yerine getirmek için dünyaya yerleştirilmesini temsil eder. Ayrıca Adem'in yasak ağaçtan yedikten sonra Aden bahçesinden sürülmesi de insanın ilahi emirlere itaatsizlik ederse başına geleceklerine işaret eder. Bu konuda bkz; Kadosh ve Wolfe, C.I, ss.373-374.

³³¹ Tora ve Aftara, C.I, s.22; **MR**, Genesis I, 20:3, s.160.

³³² Tekvin, 3:14-25.

³³³ **TB**, Sotah, 9b.

³³⁴ **MR**, Genesis I, 19:1, ss.148-149.

şu on cezayı verir: Yılanın ağzı kapatılıp konuşma gücü elinden alındıktan sonra elleri ve ayakları kesilir.³³⁵ İnsanla aynı yemeği yemek üzere yaratılmışken yasak ağaçtan yemenin cezası olarak toprak yiyecek, derisini değiştirirken büyük acı çekecek, yılanla insan arasında düşmanlık olacak, en seçkin şarapları içse dahi ağzında toza dönüşecek, dişi yılanın hamileliği yedi yıl sürecek, insanlar onu görür görmez öldürmeye çalışacak, gelecek dünyada kendi için kararlaştırılan cezadan kaçamayacak, İsrail Tanrı yolunda yürürse yılan da kutsal topraklardan kaybolacak.³³⁶

Yılana bu cezaların verilmesinden sonra artık ceza sırası Havva'ya gelir.

2.4.1.2. Havva'ya Verilen Ceza

Tanrı yılanı cezalandırdıktan sonra Tekvin'de Havva'ya döner: “Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, ağrı ile evlat doğuracaksın, arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır.” der.³³⁷ Tekvin, 3:16'ya göre kadın “Ağrı” ve “Zahmet” ile cezalandırılır. Hahamlar için bu acı doğum öncesinde başlamış ve çok ötesine uzanmıştır. Dahası hem fiziksel hem de duygusal acıyı ifade etmektedir.³³⁸ “Ağrı” gebe kalma sancısını ifade eder. “Zahmet” hamileliğin verdiği rahatsızlıkları ifade eder.³³⁹ “Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın” ifadesi, kadının ilk cinsel ilişkisinde bekâretinin bozulması ve doğumu sırasında çektiği acı olarak yorumlanır.³⁴⁰ Tekvin, 3:16 bir kadının kocasına duyduğu “Arzuya” ve ardından kocasının onun üzerindeki “Hakimiyetinden” bahsedilir. Yorumcuların en çok üzerinde durduğu ise kadının arzudur. Midraş'ta bu durum şu şekilde ifade edilir: Bir kadın doğum taburesine oturduğunda “Bundan sonra evlilik görevlerimi asla yerine getirmeyeceğim” bunun üzerine Kutsal Olan şöyle der: “Arzuna döneceksin kocan için arzuya geri dön.”³⁴¹ Babil Talmudu'na göre ise “Ve arzun kocana olacak” bir kadının yolculuğa çıkarken kocasını özlediğini ; “Ve sana

³³⁵ Yılan lanetten önce insan gibi dik yürür. Fakat kadını ayarttığı için Rab Tanrı tarafından lanetlendikten sonra yardımcı melekler yılanın karnının üzerinde sürünmesi için ellerini ve ayaklarını keserler. Yılanın çılgılığı ise tüm dünyayı doldurur. Bkz; **MR**, Genesis I, 20:5, s.162.

³³⁶ Ginzberg, (Legends), s.75.

³³⁷ Tekvin, 3:16.

³³⁸ Kwam ve diğerleri, ss.91-92.

³³⁹ **MR**, Genesis I, 20:3, s.165.

³⁴⁰ Gaon, C.I, s.282.

³⁴¹ **MR**, Genesis I, 20:7, s.165

hükmedecek” kadının bunu kalbiyle yalvarırken erkeğin bunu ağzıyla yaptığını öğretir.³⁴² “Kocan sana hâkim olacak” ifadesi ile kadının fiziksel olarak daha kuvvetli olan erkeğe bağımlı olmasını ima eder.³⁴³ Bununla da kalmayıp kadın günah keçisine dönüştürülüp erkeğin sorumluluğuna verilerek sosyal hayattan soyutlanmıştır.³⁴⁴

Babil Talmudu’nda ise kadına verilen cezalardan bahsedilir. Bu cezalar şunlardır: Adet gördüğü süreçte sıkıntı yaşaması, hamile kalması ve hamilelik dönemi ile çocuk yetiştirme sürecinde meşakkatler çekmesi,³⁴⁵ başı bir yaslı gibi örtülü olması, kulağı daimi köleler gibi delik olması, kocasına boyun eğmesi ve tüm bu cezaların en sonunda da ölüm cezasına çarptırılmasıdır.³⁴⁶

Bir yoruma göre yasak ağacı yemeden önce Havva ve Adem birlikte olmuşlardır. Havva hamile kalıp sorunsuz bir biçimde anında ve acısız bir şekilde doğum yapmıştır. Fakat yasak ağacı yedikten sonra bu durum değişir. Artık hamilelik belirli bir süre zarfında devam edecek ve doğumdaki sancılarla son bulacaktır.³⁴⁷

Yahudi şeriatında Havva’nın işlediği günahın cezası olarak kadının başını örtmesinin ve doğum sancılarının yanı sıra kadının yerine getirmesi için “Halla”, “Nidda”, “Hadlaka” olarak üç sorumluluk yüklenmiştir. “Halla”, Havva’nın Adem’e yasak ağacı yedirdiği için Şabat kutlaması sırasında kadına verilen ekmek hazırlama görevidir. “Nidda” ilk insanın kanını akıtmalarından dolayı kadının adet sancısı çekmesidir. “Hadlaka” ise, Havva’nın yasak meyveyi Adem’e yedirerek dünyanın

³⁴² TB, Eiruvim, 100b.

³⁴³ Tora ve Aftara, C.I, ss.22-25.

³⁴⁴ Ahmet Gündüz, “Eski ve Yeni Ahid’in Kadın Anlayışına Mukabil Kur’an’ın Medeniyeti”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:32, 2019, s.84.

³⁴⁵ TB, Eiruvim 100b.

³⁴⁶ PRE, 14:16 A, s.100. Tora’da Havva’nın cezası (Yaratılış 3:16) hamilelik ve doğum üzerine odaklanır: “Çocuk doğururken sancılarınızı en şiddetli hale getireceğim; acı içinde çocuk doğuracaksınız”—ve cinsiyet ilişkilerinde: “Yine de kocan için arzun olacak ve o sana hükmedecek.” Rabbiler daha sonra bu cezayı genişletirler. Genesis Rabbah’ta 20:6-7 şu şekilde geçer: “Acılarınız” hamile kalmanın ıstırabını ifade eder; “doğurganlıkta” hamileliğin verdiği rahatsızlıkların; “acı içinde” düşüklerin ızdırabıdır; “Dayanacak mısın” doğum sancısıdır; “çocuklar”, çocukların yetiştirilmesiyle ilgili ıstıraptır. “Yine de senin isteğin kocan için olacak”; kadının arzusu kocasıdır. Bkz. MR. Genesis I, 20:6-7, 165.

³⁴⁷ Tora ve Aftara, C.I, s.22. Avot de- Rabbi Nathan’da Tekvin 3:16’daki “[Tanrı] kadına dedi ki: Senin doğurganlık sancılarını artıracam; acı içinde çocuklar doğuracaksınız.” metinden hareketle Havva’ya üç hüküm verildiği belirtilmiştir. Bu hükümler şunlardır: “harbeh”, “arbeh” (burada birlikte “en şiddetli yapacağım” olarak tercüme edilir) ve “doğurganlık sancılarınız”. “Harbeh”-adet döneminin başlangıcında kadın için acı verici olmasını; “arbeh” -bir kadın ilk cinsel ilişkiye girdiğinde, başlangıçta onun için cinsel ilişkinin zorluğunu ve “doğurganlık sançısı”- bir kadın hamile kaldığında, yüzü ilk üç ay boyunca çirkin ve yeşilimsi olmasını ifade eder. Bkz. Avot de- Rabbi Nathan, 1:8.

ışığı olan Adem'in ruhunu söndürmesinden dolayı Havva'yı temsilen kadınlara dünyanın yeniden aydınlığa kavuşması için Şabat mumlarını yakma görevinin verilmesidir.³⁴⁸

Ayrıca Adem'in yozlaşmasından ve ölmesinden Adem değil Havva sorumlu tutulmuştur.³⁴⁹ Midraş Rabbah'a göre ölümü Havva getirmiştir, bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: “ Kadınlar neden cenazede cesedin önünde yürüyorlar?” “Dünyaya ölüm getirdikleri için.” “Peki neden ona adet görme emri verildi?” “Öldürerek Adem'in kanını döktüğü için, ona hayız emri verildi.” “Peki neden ona hamur emri verildi?” “Çünkü o Allah'ın hamuru olan (hallah) olan Adem'i yozlaştırdı. “Sebt ışıklarının buyruğu neden insanlara verildi?” “Adem'in ruhunu söndürdüğü için ona şabat ışıklarının buyruğu verildi”³⁵⁰ Burada işaret edeceğimiz bir diğer husus da yasağın çiğnenmesinin ardından Havva'nının adının asla zikredilmemiş olmasıdır.³⁵¹

2.4.1.3. Adem'e Verilen Ceza

Kadına ceza verilmesinin ardından en son ceza verme sırası Adem'e gelir.³⁵² Rab Tanrı “Karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi, yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın, toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin, toprağa dönünceye kadar ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın, çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.” der.³⁵³

Talmud'daki bir ifadeye göre Adem ilk yaratıldığında boyunun uzunluğu gökyüzünden yeryüzüne kadardır. Yasak ağaçtan yemesinin cezası olarak da Rab tanrı

³⁴⁸ MR, Genesis I, 17:8, s.139; Gürkan, s.32.

³⁴⁹ Kwam ve diğerleri, s.94.

³⁵⁰ MR, Genesis I, 17:8, s.139;

³⁵¹ Preston, (Creation), s.23.

³⁵² Paul W. Kahn, **Out of Eden: Adam and Eve and the Problem of Evil**, Princeton University Press, Oxford, 2007, s.1.

³⁵³ Tekvin, 3:17-19; TB, Berachoth 61a. Tekvin, 3:7, Adem ve Havva'nın Bilgi Ağacı'ndan yedikten sonra “sonra ikisinin de gözlerinin açıldığını ve çıplak olduklarını anladıklarını” anlatır. Midraş Rabbah'ta bu durum şu şekilde ifade edilir: Sahip oldukları tek bir emirden bile kendilerini soyutladılar (Midrash Rabbah, Genesis I, 19:6, 152). Bu anlatımda çıplaklıkları ruhsal çıplaklığın dışsal bir ifadesidir. Tanrı'nın amacı, Adem ve Havva'ya O'na kulak verme ve böylece bir emri yerine getirme olasılığını vermektir, ancak kendilerine bahşedilen tek hediye kaybettiler denilmiştir. Bkz.Tamar Kadavi, “Eve: Midrash and Aggadah”, s.15.

Adem'in boyunu kısaltmıştır. Bundan dolayı Midraş'a göre yasak ağaçtan yemesinden sonra boyu kısalan Adem, Tanrı'dan ağaçların arasında gizlenerek saklanabilmiştir.³⁵⁴

Ortaçağ filozofu Maimonides'e³⁵⁵ göre Adem'in günden önce zekâsı tam kapasitesine ulaştığı için kendisini bütünüyle çağdaş işlere adanmıştır. Fakat günahının sonucu olarak iştahını kontrol etmek zorunda kalmış ve sonuç olarak da Adem'in tefekkür etme kapasitesi bozulmuştur. Günden önce uykuda olan pratik akıl harekete geçmiştir. Maimodes'e göre pratik akıl, teorik akıldan daha düşüktür. Bu nedenle Adem'in pratik aklının etkinleştirilmesi aslında bir cezadır.³⁵⁶

Tekvin, 3: 8-13'te Tanrı ilk önce (kadını ve yılanı suçlayan) erkek, daha sonra (yılanı suçlayan) kadınla yüzleşir. Fakat bu düzen Tekvin, 3:14-19'da açıklanan cezalarda tersine çevrilir. Bazı hahamlara göre bu seçkin edebi yapı erkeklerin kadınlardan veya yilandan daha önemli olduğunun kanıtıdır.³⁵⁷ Mişna'da bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: Haham diyor ki "Bir onu yapma vakası olduğunda en seçkin olandan başlarız ama bir kınama söz konusu olduğunda en az önemli olandan başlarız. Çünkü bir üstat şöyle dedi Önce yılan lanetlendi, sonra Havva, daha sonra ise Adem." Burada [Mişna'mızda] aynı zamanda onur yapma durumu vardır.³⁵⁸ Genesis Rabbah'ta ise bu durum şu şekilde ifade edilmektedir. R.Hiyya şunları öğretti: Onur verirken en büyüğüyle başlarız; bozulmaya maruz kaldığımızda en küçüğüyle başlarız. Ama rezalete maruz kaldığımızda en küçüğüyle Ve Rab Tanrı yılanı dedi: Çünkü bunu sen yaptığın için lanetlisin Kadına dedi Senin acını vs çoğaltacağım... Ve Adem'e dedi işittiğin için vs. bu önce yılanın lanetlendiğini, sonra Havva'nın, daha sonra ve nihayet Adem'in lanetlendiğini öğretir.³⁵⁹ Burada da görüldüğü gibi kadın erkeğe göre değersiz görülmüştür ve kadına ikinci sınıf muamelesinde bulunulmuştur.

Tekvin, 3:12'e göre Adem Tanrı ile karşı karşıya kaldığında eyleminin suçunu yüklemiştir. Bazı hahamlar tarafından Adem küçük bir şikayetçi olarak tasvir

³⁵⁴ TB, Chagigah 12a; PRE, 14:16 A, s.100.

³⁵⁵ Maimonides ayrıca Rambam (Haham Mosheh Ben Maimon)olarak da bilinir. Doktor, büyük bir filozof, dil bilimci ve görkemli bir Talmudist'tir. Maimonides hakkında detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.II, s.374; Isadore Twersky, "Maimonides", ER, (Ed. Lindsay Jones), IIND Edition, USA, 2005 (1987), C.VIII, s.5613.

³⁵⁶ Kadosh ve Wolfe, C.I, s.374.

³⁵⁷ Kwam ve diğerleri, s.90.

³⁵⁸ TB, Ta'anith, 15b; Tanrı tarafından onur bahşedilirken en yüce olandan, ceza verilirken ise en değersiz olandan başlanması hakkında daha detaylı bilgi için bkz; TB, Berakoth 61a.

³⁵⁹ MR, Genesis I, 20:3, s.160.

edilmiştir.³⁶⁰ Haham [Judah ha Nasi] diyor ki: “İsrail mırıldananların çocuklarıdır. [Tanrı] dedi ki ‘Adem’e gösterdiğim onca nimetten sonra, önümde şikayet etti ve dedi ki: Bana verdiğin kadın ağaçtan verdi be ben yedim (Tekvin, 3:12)’.³⁶¹ Hahamların bazıları da Adem’in şikayetinin hiçbir gerekçesi olmadığını belirtmişlerdir. Midraş Rabbah’ta bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: “Herkesin bir ortağı var ama benim hiç yok” dedi: Ama Adem için bir yardımcı bulunamadı! Ve neden başlangıçta onu kendisi için yaratmadı? Çünkü Kutsal olan, O kutsansın, Ona karşı suçlamada bulunacağını öngördü, bu yüzden onu açıkça talep edene kadar yaratmadı.³⁶²

Adem’in şikayette bulunması kendisini cezadan kurtaramamıştır. Sonuçta da ölümsüz yaratılan Adem, boyu kısaltılarak, alın teriyle karnını doyurmak mecburiyetinde bırakılarak ve ölümlü kılınarak Aden’den çıkartılmış, kovulmuştur.³⁶³

2.5. ADEN’DEN ÇIKARILMA/KOVULMA

Tekvin kitabında Adem ve Havva’nın Aden’deki öyküsü şu şekilde sonlandırılmaktadır. Rab Tanrı “*Adem iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, yemesin ve ebediyen yaşamasın*” diyerek onu Aden’den kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek üzere çıkarır ve

³⁶⁰ Kwam ve diğerleri, s.91.

³⁶¹ MR, Deuteronomy-Lamentations, 3:39, s.206.

³⁶² MR, Genesis I, 17:4, ss.135-136. Denilmiştir ki, aslında kadın savunmasında yılanın onu aldattığını söyledi; oysa Adem sadece “Meyveyi bana kadın verdi” diyor, böylece kadının onu ikna etmek için özel bir çaba göstermediğini doğruladı. Âdem ise Tanrı’nın açık yasağı üzerinde düşünmez, meyveyi yemek için aceleci bir karar verir (Paul Heger, **Women in the Bible, Qumran and Early Rabbinic Literature: Their Status and Roles**, Brill, Boston, 1924, s.51). Cassuto, Adam’ın herhangi bir soru sormadığını not eder: Kadının ona yemesi için meyve vermiş olması onun için yeterlidir; çünkü “erkeğin kadın tarafından kolayca etkilenmesi dünyanın yoludur. Bkz. Umberto Cassuto, **A Commentary on The Book of Genesis**, Varda Books, 2005, I, s.148..

³⁶³ Adem’in yasak ağaçla ilgili bilgiyi Havva’dan sakladığı ile ilgili bazı yorumlara da rastlanılmaktadır. Adem’in Tanrı’nın emrini Havva’dan gizlediği Avot de- Rabbi Nathan’da şu şekilde geçmektedir: Adem’in sözlerinin etrafına yaptığı çit nedir? (Yaratılış 2:16–17) diyor.), “Ebedi Tanrı [Adem] emretti: Bahçenin her ağacından kesinlikle yiyebilirsiniz. Ama İyiyi ve Kötüyü Bilgi Ağacından yemeyin. Çünkü ondan yediğiniz gün mutlaka ölürsünüz.” İlk kişi Adem, Kutsal Kutsanmış Olan’ın kendisine söylediği gibi Havva’ya söylemek istemedi. Bunun yerine, ona şöyle dedi (böylece sözlerinin çevresine bir çit çekerek, Kutsal Olan’ın kendisine söylediğinden daha fazlasını söyledi): Tanrı, bahçenin ortasındaki ağaçtan yememeni ve ona dokunmamanı söyledi. ölmeyesin diye. Kendisini ve Havva’yı ağaca dokunmaktan bile uzak tutmak istedi. Bkz. **Avot de- Rabbi Nathan**, 1:5.

hayat ağacının yolunu korumak için Aden'in doğusuna Kerubileri³⁶⁴ ve her tarafa dönen kılıcın alevini koyar.³⁶⁵

2.5.1. Aden'den Çıkarılma Sebebi

Rabbiler, Adem ve Havva'nın Aden'den kovulma sebeplerini “*Bizden biri gibi*” ifadesinden hareketle farklı şekillerde yorumlamışlardır. Midraş'ta yer alan bir görüşe göre “*Bizden biri gibi*” ifadesiyle “*Tek olan Tanrı*” kastedilmiştir. Diğer bir görüşe göre ise “*Yardımcı meleklerden biri*” kastedilmiştir.³⁶⁶ “*İyi ve kötüyü bilmekle bizden biri gibi oldu*” ifadesini ise insanın kendi hür iradesiyle iyiyi ve kötüyü bilir hale gelmesi, önüne konulan yaşam ve ölüm yolundan ölümü seçtiği şeklinde yorumlanmıştır.³⁶⁷ Metinde geçen “*Elini uzatmasın*” ifadesi insana tövbe etme fırsatının tanındığını fakat insanoğlunun onu kendi eliyle ittiğini açıklamaktadır.³⁶⁸ Midraş'ta din âlimi R.Hoshaya “*Bizden biri gibi*” oldu ifadesini iyiyi ve kötüyü bilme noktasına gelen insanın tıpkı semavi âlemde tek olan Tanrı gibi dünyada tek olması şeklinde yorumlamıştır. Nitekim insan diğer varlıklar tarafından Tanrı olduğuna inandırılmaması için hayat ağacından uzaklaştırılmıştır.³⁶⁹

³⁶⁴ Kerubiler (Tekili “keruv”, çoğulu “keruvim”)dir). Kutsal kitapta göksel kanatlı varlık olarak geçmektedir. Kerubiler hakkında Tekvin, 3:24'de Adem ve Havva'nın cennetten kovulmalarında Tanrı hayat ağacını korumak için bahçenin girişine kerubileri yerleştirir. Hezekiel, 28:11'de Sur kralının düşüşüne atıfta bulunarak bir melek ile ilgili bir benzetme anlatılır. Buna göre Aden'de yaşayan bir melek Tanrıya karşı ezici gururuyla günah işler ve günahının cezası olarak Aden bahçesinden atılır. Genesis versiyonunda Cennet bahçesinin öyküsü arındırılıp insanın günahı ve cezası melekinkinin yerine geçer. Kerubiler hakkında detaylı bilgi için bkz; Shalom M. Paul, “Cherub”, EJ, (F. Skolnik and M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.IV, s.600.

³⁶⁵ Tekvin, 3:22-24. İnsanın Aden'le ilişkisi, İsrail'in toprakla ilişkisiyle benzerlik gösterdiği yorumu yapılmıştır. Bu benzerlik Emir, itaatsizlik ve sürgün. kavramlarıyla açıklanabilir: Adem ve Havva Aden'e yerleştirildikten sonra Tanrı tarafından iyiliği ve kötülüğü bilme ağacından yememe emri verilmiştir Aynı şekilde İsrail oğullarına da kutsal topraklara yerleştikten sonra Ahd'in hükümlerine tabi olma emri verilmiştir. İkinci benzerlik ise Adem ve Havva'nın yasak ağaçtan yiyerek itaat etmemeleri gibi İsrail oğulları da ahdin hükümlerine riayet etmemişlerdir. Her iki itaatsizlik sonucu Adem ve Havva Aden'den kovulurken İsrail oğulları da Kutsal topraklardan sürgün edilmiştir. Fakat Adem ve Havva Tanrı'nın yaratılış planını başaramazken, İsrail başarmıştır. Buna ek olarak İsrail'e, Hristiyanlık'taki kurtarıcı İsa Mesih motifine benzer şekilde, ilk insanın günahını telafi etme görevi de yüklenmiştir. Bu konuda bkz; Jacob Neusner, **Judaism's Story of Creation: Scripture, Halakhah, Aggadah**, Briil, Netherlands, 2000, ss.83-84; Gürkan, s.33.

³⁶⁶ MR, Genesis I, 21:1-5, ss.172-174.

³⁶⁷ MR, Genesis I, 21:5, s.175.

³⁶⁸ MR, Genesis I, 21:5, ss.175-176.

³⁶⁹ MR, Genesis I, 8:10, s.61.

Raşı “*Bizden biri*” ifadesini “*Aramızdaki Eşsiz Biri*” şeklinde yorumlamıştır.. Başka bir deyişle Tanrı’nın manevi varlıklar arasında “*Eşsiz Biri*” olması gibi insan da fiziksel varlıklar arasında “*Eşsiz*” olduğunu belirtmiştir. Artık İnsan, hayvanların hiçbirinde olmayan bir özelliği sayesinde iyi ve kötü arasındaki farkı bilmektedir. İnsan iyiyi ve kötüyü ayırt edebilme şeklindeki bu eşsiz yeteneğe sahip olduğundan kendi fiziksel dürtüleri bir anda ortaya çıkmıştır ve bu da başka bir tehlikeyi doğurmuştur. İnsan ebediyen yaşamış olsaydı günlerini bu dürtülerini tatmin etmek için geçirecek, entelektüel gelişimini ve iyi davranışlarda bulunmayı ihmal edecekti. Tanrı’nın insan için uygun gördüğü manevi mertebeye ulaşması bu şekilde mümkün olmayacaktı. Bu yüzden insanın Aden’den kovulması şarttır. Böylelikle hayat ağacından yiyerek ebedi hayata sahip olmayacak ve sahip olduğu sınırlı hayatı en anlamlı şekilde geçirmeye çalışacaktır.³⁷⁰

Adem ve Havva’nın bahçeden kovulmasının diğer bir sebebi de Tekvin, 3:22’de belirtilmiştir. Bu pasaja göre Rab Tanrı Adem ve Havva’nın bilgi ağacından yedikten sonra gözleri bu sefer de hayat ağacına uzanıp ölümsüzlüğü elde etmemeleri için cennetten kovar.³⁷¹ Tanrı cennetten kovduktan sonra hayat ağacına ulaşmalarını engellemek için hayat ağacının etrafına bir çit gibi Kerubim adlı melekleri ve alevli bir kılıcı yerleştirir.³⁷² Burada Kerubiler Tanrı tarafından Aden’e yerleştirilen ilkel bir yaratığa benzetilmiştir.³⁷³ Tanrı tarafından Kerubim adlı meleklerle hayat ağacına giden yolu koruma görevi verilmiştir.³⁷⁴

2.5.2. Aden’den Çıkarılma Zamanı

Adem ve Havva’nın Aden’den ne zaman kovulduğu konusuna gelindiğinde çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre Adem ve Havva’nın Aden’den zevk almaları çok uzun sürmemiştir. Tanrı insanı yaratma fikrine yaratılışın altıncı gününün ilk saatinde karar verir, ikinci saatte melekler ile görüşür, üçüncü saatte insan vücudu için toz toplar, dördüncü saatte Adem’i yaratır, beşinci saatte Adem’e deri giydirir,

³⁷⁰ Tora ve Aftara, C.I, s.24.

³⁷¹ Barton ve Muddiman, s.44.

³⁷² Tigay, C.XV, s.624.

³⁷³ Raanan Eichler, When God Abandoned The Garden Of Eden: A Forgotten Reading of Genesis 3:24, *Vetus Testamentum*, Brill, C.5, S.2, 2015, s. 12.

³⁷⁴ *The Interpreter’s Bible*, C.I, s.515.

altıncı saatte ruhsuz bir biçimde dik durmasını sağlar, yedinci saatte bedenine ruh üfler, sekizinci saatte insan Cennete götürülür, dokuzuncu saatte yasak ağaçtan yememe emri verilir, onuncu saatte bu emir çiğnenir, on birinci saatte yargılanırlar, on ikinci saatte ise günahlarının kefareti olarak Aden'den atılırlar. Bu olaylı gün Tişri ayının³⁷⁵ birinci günü meydana gelmiştir. Adem bu günde yargılanıp aklandığı gibi İsrail çocukları da yeni yıl günü yargılanarak affedilecektir.³⁷⁶ Bir başka görüşe Adem'in yaratılmış olduğu Yahudi yeni yılı olan sonbaharın ilk günü aynı zamanda Aden'den kovulduğu gündür.³⁷⁷

³⁷⁵ Tişri ayı; Yahudi dini takviminin yedinci ayı, İbrani ve kronolojik yılının ilk ayıdır. Tişri ayı hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.III, s.735.

³⁷⁶ Ginzberg, (Legends), s.77.

³⁷⁷ Ginzberg, (Legends), s.81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAVVA’NIN ADEN’DEN SONRAKİ YAŞAMI

Bu bölümde, Adem ve Havva’nın Aden’de Tanrı’nın yasakladığı iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yedikten sonra Aden’den kovulduktan neler yaşadıkları ele alınacaktır.

3.1. ADEN’DEN ÇIKARILMANIN ARKASINDAN YAŞANANLAR

Tevrat’ta Adem ve Havva’nın Aden’den kovulmalarına tepkilerinin nasıl olduğu, Tanrı’ya yalvarıp geri dönmek için izin isteyip istemedikleri, Aden’den kovulduktan sonra nereye gittikleri ve hayatta kalmayı nasıl başarabildikleri konusunda bilgi verilmeden doğrudan Cain (Kabil)’in doğumuna geçilir.³⁷⁸ Bu konulardaki bilgiler aslında daha ziyadesiyle Tanah dışı kaynaklardan gelmektedir.

3.1.1. Aden Sonrası Yerleşim Yeri

Adem ve Havva’nın yeryüzünde yaşamaları ve Tanrı ile ilişkileri hakkında birçok Apokrif ve Pseudepigrafik metin vardır. Bu Apokrif metinlerden biri insanın yeryüzündeki yaşamını, başına gelen sıkıntılarını, pişmanlıklarını, Tanrı’ya yakarışlarını, ısrarla cennete geri dönmek için yaptıkları çabalarını anlatan “*The life of Adam and Eve (Adem ve Havva’nın Hayatı)*” başlığını taşıyan metindir. “*Adem ve Havva’nın Hayatı*” başlıklı bu metnin günümüzde iki versiyonu ve iki tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan biri Yunanca metin olan “*Apocalypse*”dir; diğeri ise Latince metin olan “*Vita*”dır. Latince metin Vita Adem ve Havva’nın işledikleri günahtan dolayı duydukları pişmanlık ile başlarken, Yunanca metin Apocalypse’de ise Kain ve Abel’in doğumlarını ve Havva’nın Kain’in Abel’i öldürmesine ilişkin gördüğü rüya ile başlar.³⁷⁹

Adem ve Havva’nın Aden’den düşüşten sonra yeryüzündeki yaşamlarını anlatan Vita metnine göre Adem ve Havva Aden’den sürüldüklerinde kendilerine bir

³⁷⁸ Greenblatt, s.12.

³⁷⁹ Batuk, ss.59-60.

çadır yaparlar ve büyük bir üzüntü içinde ağlayarak yas tutarlar. Adem ve Havva yedi gün sonra açlık hissetmeye başlar ve yiyecek aramaya koyulurlar ama bulamazlar. Ardından Havva Adem'e *"Efendim ben çok acıktım. Git bizim için yiyebileceğimiz bir şeyler ara. Belki Rab Tanrı bizi düşünür ve bize merhamet eder ve önceden olduğumuz yere bizi çağırır"* der. Bunun üzerine Adem kalkar yedi gün boyunca o ülkenin tamamında yürür. Fakat cennette sahip oldukları yiyeceklerden bulamazlar. Havva Adem'e *"Efendim, beni öldürür müsün? Ah keşke ölseydim! O zaman belki Rab Tanrı seni tekrar Aden'e götürür, çünkü Rab Tanrı benim yüzümden sana kızıyor"*. Adem Havva'ya cevap verir *"Rab Tanrı'nın bizi daha fazla lanetlememesi için bu kelimeleri kullanmaktan sakın. Bedenime rağmen ellerimi serbest bırakabilmem mümkün mü? Fakat biz bunun yerine kalkmalı ve kendimize yaşayacağımız yer aramalıyız ve bu şekilde güçsüz düşmemeliyiz"*. Adem ve Havva dokuz gün boyunca bir şeyler arayarak yürürler. Ama Aden'de sahip oldukları nimetlerin hiçbirini bulamazlar ve yalnızca hayvanların yediklerine benzer şeyler bulurlar. Büyük tövbe ederek Rab'dan merhamet umarlar. Havva Adem'in dediğini yaparak Dicle nehrine yürür, aynı şekilde Havva da Ürdün nehrine yürür ve suyun yüksekliği boynuna dayanınca durur. Ardından Adem *"Tövbe edelim kırk gün oruç tatalım. Fakat sen otuz dört gün oruç tutmalısın. Çünkü sen Tanrı'nın Adem'i yarattığı altıncı güne kadar şekil verilmemiştin. Sen benim yaptığım kadarıyla yapamazsın sen güç yetirebildiğin kadarıyla yap. Ben 40 gün oruç tutacağım. Fakat sen Dicle nehrine git ve bir taş al. Ardından Nehrin ortasında su yüksekliği boğazına dayanıncaya kadar o taşın üzerinde dur"* der. Bunun üzerine Havva Dicle nehrine doğru yürür. Aynı şekilde Adem de Ürdün nehrine doğru yürür ve boğazın ortasında, suyun yüksekliği boğazına kadar gelinceye kadar beklerler. Adem Ürdün nehrine *"Benimle birlikte yas tut ve benim için nehirde yüzen yaratıkların hepsini topla ve onların benim etrafımda toplanmalarına izin ver ve onlar benimle birlikte ağlasınlar. Onların kendileri için üzülmelerine izin verme çünkü onlar günahsızlar fakat ben günahkârım"* diyerek seslenir. Öncelikle yaşayan bütün varlıklar Adem'in etrafına toplanırlar ve o saatten sonra Ürdün nehrinin akışı durur.

Pirke Rabbi Elezar'a göre Adem Aden'den kovulduktan sonra Aden'in kapısına yakın olan Moriya dağına konulmuştur.³⁸⁰ Bu durum Rab Tanrı'nın insanı yaratırken toprak aldığı yere kadar onları sürmüş olduğunu gösterir.³⁸¹ Bir diğer görüşte Rab Tanrı Adem'in başına ne geleceğini bilir ve tövbe edip günahlarından arınması için su denizini yaratır. Fakat Aden'den kovulduktan sonra su denizine yaklaşmasın diye kuzey sınırına yerleştirmez. Aynı şekilde Rab Tanrı Adem'i güney tarafına da yerleştirmeye razı değildir çünkü rüzgâr kuzeyden estiğinde Cennetteki ağaçların nefis kokusunu getirecektir. Bu sebeple Adem ve Havva, ağaçların kokusunu koklamasınlar, günahlarını unutmasınlar, yaptıkları şeyler için teselli bulmasınlar, günahlarından arınmasınlar diye güneye de yerleştirmez. Rab Tanrı çok merhametli olması hasebiyle çok geniş yer olan Aden'in arka tarafına yerleştirir ve Rab Tanrı Adem'e bir kayanın içindeki mağara olan Hazine Mağarası'nda yaşamasını emreder.³⁸²

3.1.1.1. Hazine Mağarası

Rab Tanrı Adem'i Aden'den çıkardığında onu denize yaklaşarak günahlarından arınmasın diye kuzeye yerleştirmez. Aynı şekilde Rab kuzeyden güneye esen rüzgârın ona cennetin kokusunu getirmesi istemez. Ağaçların kokusundan zevk alarak kendi suçunu unutmaması için güneye de yerleştirmez. Rab Tanrı Adem'i batıdaki Hazine mağarasına yerleştirir. Babamız Adem ve Havva'da cennetten çıktıklarında yürümeyi bilmeden ayaklarıyla toprağa basarlar ve bahçe kapısının ağzına geldiklerinde daha önce hiç bilmedikleri ve görmedikleri yabancı toprağı çok büyük görünce yüzüstü yere düşerler. Rab Tanrı onları bu durumda görünce sözünü gönderir.³⁸³

Adem ve Havva ilk yurtları olan Aden'den kovulmalarından dolayı yakınırırlar. Adem vücudunun değiştiğini görür. Onların ve Havva'nın yaptıklarına ağlar Yavaş yavaş Hazine Mağarasına yürürler. Oraya vardıklarında Adem Havva'ya “*Bu mağara bu dünyadaki hapishanemiz ve ceza yerimiz olacak. Bu mağara cennetle*

³⁸⁰ PRE, 20:24A, s.143.

³⁸¹ Sefer Ha Yashar (Book of Jasher), J.H. Parry&Company, Salt Lake City, 1887, 1:12.

³⁸² Solomon C. Malan, *The Book of Adam and Eve, also Called The Conflict of Adam and Eve with Satan*, London, 2016, C.I, 1:1-2, ss.2-3.

³⁸³ *The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan*, London, 1:1-2, ss.2-3.

kıyaslandığında nedir ki? Aden'deki genişliğe kıyaslandığında bu darlık nedir? Aden'in gübresine kıyasla bu mağaranın toprağı nedir? Cennette melekler gibi görünüyorduk ama şimdi ise görünmüyoruz. Gözlerimiz et oldu ve eskisi gibi göremiyoruz” der. Sarkan kayanın altındaki mağaraya girmek istemediler. Ama Adem Tanrı'nın buyruğuna boyun eğer ve kendi kendine “Eğer ben içeri girmezsem yine ben suçlu olacağım” der.³⁸⁴

Adem ve Havva mağaraya girerler ve kendi dillerinde dua ederler. Onlar dua ederken Adem başını tavana kaldırır ve yukarıdaki mağaranın taş tavanını görür fakat gökyüzünü göremez. Adem kendisine sert bir tokat atar. Havva ise Adem'in öldüğünü düşünerek ağlar. Sonra ellerini kaldırıp Tanrı'ya “*Ey Tanrım işlediğim günahımdan dolayı affet Adem'in bu duruma gelmesine ben sebep oldum. Tanrım onu dirilt ki günahından dolayı tövbe edebilsin, Tanrım eğer onu diriltmezsen benim de canımı al. Beni bu hapishanede yalnız bırakma. Bizi bir günde yaratan sensin. Öyleyse Tanrım bu dünyada benimle olması için hayat ver. Eğer onu hayata döndürmezsen benim de canımı al*” der.³⁸⁵ Rab Tanrı ise onları ayağa kaldırabilmek için sözünü gönderir. Rab Tanrı Havva'ya “*Seni yerleştirdiğim Aden'den ayrılmak için kendi arzunuzla hata yaptınız. Bu yüzden sizi içinde bulunduğunuz aydınlık doğadan mahrum ettim ve sizi bahçeden çıkarıp bu sert ve ızdıraplı doğaya getirdim. Cennette bundan daha güzel meyveler vardı. Şeytan bana üstünlük tasladığı için onu gökten aşağı attım. Şeytan o ağacın size hoş görünmesini sağlayan kişidir. Benim emrimin ötesine geçtiniz. Bu yüzden de başınıza gelen her şeyi ben getirdim. Ben yaratıcı Tanrı'yım. Yarattıklarımı yok etmek niyetinde değilim ama onlar öfkemi şiddetlendirdikçe onları şiddetli ve acı belalarla cezalandırdım.*” der.³⁸⁶

Adem ve Havva Tanrı'nın bu sözlerini duyduktan sonra daha da çok ağlarlar.

3.1.2. Susuzluk

Adem Aden'den kovulmasına ağlayıp inleyerek göğsüne vurur. Ardından Havva'ya “*Niçin bu bana, kendine ve neslimize bu kötülükleri getirdin*” der. Havva ise “*Ağlayıp benimle bu şekilde konuşacak ne gördün?*” şeklinde cevap verir. Adem

³⁸⁴ **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:4, ss.5-6.

³⁸⁵ **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:5, ss.6-7.

³⁸⁶ **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:6, s.8.

“Aden’de bizimle birlikte olan ve oradaki ağaçları sulayan suya biz ihtiyaç duymadığımız için önemsemedik. Fakat dünya hayatında vücudumuz için kullanıyoruz” der. Bu sözleri Adem’den işiten Havva dayanamaz ve hıçkırıklar içerisinde yere yıkılır.³⁸⁷

Tanrı Adem ve Havva ölümün eşiğindeyken bir melek gönderir. Melek Adem ve Havva’nın son nefesini verdikleri konusunda bilgi verir. Tanrı ise onları ölümden kurtarması için sözünü gönderir. Adem ayağa kalktığı anda Tanrı’ya “Rabbim biz Aden’deyken suya ihtiyacımız yoktu. Ama bu dünyada biz susuz yapamayız” der. Tanrı Adem’e “Benim yetkimde sen nurlu bir melektin. Benim emrimi çiğnedikten sonra vücudunuzu yıkamak ve vücudunuzun gelişimini sağlamak için suya ihtiyaç duyarsınız. Çünkü siz artık hayvanlar gibi oldunuz” der. Bu sözleri işiten Havva ve Adem ağlarlar ve Tanrı’ya Aden’e geri dönmek için yalvarırlar.³⁸⁸

Dünyada Adem ve Havva’yı susuzluk ve keder tüketir. Adem Havva’ya “Ölse de su içmeyeceğiz. Çünkü su içersek bizim ve soyumuzdan gelen çocuklarımızın cezalarını artıracak” der. Adem ve Havva birlikte sudan uzak dururlar. Hazine Mağarasına da girdiklerinde Adem, Havva’yı göremez sadece Havva’nın çıkardığı sesi duyabilir. Aynı şekilde Havva’da Adem’i göremez ve sadece çıkardığı sesi duyabilir. Bu duruma Adem ağlar ve göğsünü yumruklar. Adem kendini acıya boğarak mağara zeminine atar. Havva Adem’in yere düşerken çıkardığı sesi duyar. Havva onu bir ceset gibi yerde serilmiş halde bulur. Tanrı sözü Adem’e gelir ve onu ölümden kaldırır.³⁸⁹

3.1.3. Karanlık

Ayağa kalkan Adem

Tanrım neden bizi ı ışık terk etti ve üzerimize karanlık çöktü? Bahçede olduğumuz sürece hiç karanlığı görmemiştik bilmemiştik. Havva’dan saklanmamıştım o da benden saklanmamıştı. Ama şimdi beni göremiyor. Bu mağaraya girdiğimizden beri karanlık üzerimize geldi. Tanrım bizi bu karanlığa bulaştırma bize merhamet et” der.³⁹⁰ Bunun üzerine Rab Tanrı ise Adem’e şu şekilde cevap verir “Günah işlediğinde hemen parlak ışıktan seni mahrum ettim. Merhametinden dolayı seni karanlığa çevirmedim. Öfkemin sana ağır bir şekilde düşmesine neden olsaydım

³⁸⁷ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:9, s.11.

³⁸⁸ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:10, ss.11-12.

³⁸⁹ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:13, ss. 14-15.

³⁹⁰ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:11-12, ss.12-13.

*seni karanlığa çevirirdim ve sanki sen ölüyormuş gibi olurdun. Ama merhametimle seni olduğun gibi bıraktım. Fakat siz emrimi çiğneyince sizi cennetten çıkarıp bu mağaraya getirdim. Buyruğumu çiğneyen birisinin başına geldiği gibi bu karanlık da sizin üzerinize geldi. Böylece o seni aldattı. Karanlık sonsuza kadar sürmeyecek sadece sınırlı bir zaman sürecek ve bittiğinde gün ışığı geri dönecek. Öyleyse boşuna ağlamayın der.*³⁹¹

Adem mağaradan dışarı çıktığında güneşin parlak ışıklarının yükseldiğini görür ve ısıyı fark eder. Güneşin Tanrı olduğunu düşünür. Adem cennette ne güneş ışığını ne de ısıyı görmemiştir. Ayrıca güneşten korkar ve Tanrı'nın onu güneş ile kavurucu sucaklığı bulaştırmak istediğini düşünür. Bunun üzerine şu şekilde Tanrı sözü gelip “ *Adem kalk ve dik dur. Bu Tanrı değil güneştir. Güne ışık vermek için yaratılmıştır*” der.³⁹²

Adem ağlayarak “Ey Tanrı'm biz Aden'deyken meleklerin göğü övdüğünü görürdük. Artık eskisi gibi göremiyoruz. Tanrı ise Adem'e “*Aden'deyken nurlu bir tabiatın olduğundan dolayı uzak şeyleri görüyordunuz oysa nurlu tabiatınız sizden alındığı için şimdi sadece yakındakileri görebiliyorsunuz*” der. Adem ve Havva bunları duyduktan sonra üzüntü dolu bir kalple yollarına gittiler³⁹³

3.1.4. Korku, Pişmanlık ve Tövbe

Adem ve Havva Aden'de mutlu mesut yaşarlarken dünyaya düştüklerinde günün ve hava değişimin şartlarına alışkın değildiler.³⁹⁴ Cennette onlar için sonsuz ışık varken gecenin karanlığı yeryüzüne inmeye başladığında Adem dehşete kapılır.³⁹⁵ Aynı zamanda açlıktan ıstırap duyan Adem günahının ciddiyetinin farkına varır³⁹⁶ ve tövbe etmeye karar verir.³⁹⁷ Adem sular boynuna dayanana kadar Gihon nehrinde kalır ve yedi hafta boyunca oruç tutar³⁹⁸ Hahamlar Tanrı'nın Adem'e tövbe fırsatı verdiğine

³⁹¹ **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:13, ss. 14-15.

³⁹² **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:16, s.18.

³⁹³ **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:8, s.10.

³⁹⁴ Ginzberg, “Adam”, C.I, s.179.

³⁹⁵ **MR**, Genesis I, 11:2, ss.81-82.

³⁹⁶ Ginzberg, “Adam”, C.I, s.179.

³⁹⁷ **MR**, Genesis I, 22:13, s.192. Adem'in büyük bir aziz olduğunu söyledi. Kendisi aracılığıyla ölümüm bir ceza olarak takdir edildiğini görünce yüz otuz üç yıl oruç tuttu. Yüz otuz yıl boyunca karısıyla ilişkisini kesti ve elbise giydi. yüz otuz yıl boyunca vücudunda incir bulundu. Daha detaylı bilgi için bkz; **TB**, Euruvin, 18b.

³⁹⁸ **PRE**, 20:24A, s.147.

atıfta bulunur. Bununla birlikte hahamlar Adem'in bu fırsattan yararlanıp yararlanmadığı konusunda hahamlar arasında bir fikir birliği yoktur. Midraş'ta bu konuyla ilgili olarak şu ifade geçmektedir: Ve Kain çıktı... Adem onunla tanıştı ve davanın nasıl gittiğini ona sordu. "Tövbe ettim ve barıştım" diye cevap verdi. Adem yüzünü dövmeye başladı. "Tövbenin gücü ne büyük ben bilmiyordum!" diye bağırdı.³⁹⁹ Talmud'da Adem'in büyük bir aziz olduğundan, kendisi aracılığıyla ölümün bir ceza olarak takdir edildiğini görünce yüz otuz üç yıl oruç tuttuğundan, yüz otuz yıl boyunca karısıyla ilişkisini kestiğinden ve vücuduna incir yaprağından kermerler taktığından bahsedilir.⁴⁰⁰ Avodah Zarah'da ise şu şekilde geçmektedir: İlkel Adem günün giderek kısaldığını gördüğünde "Yazık bana, belki de günah işlediğim için, etrafımdaki dünya kararıyor. İşte bu benim mahkum edildiğim türden bir ölüm" der ve sekiz gün oruç tutmaya başlar.⁴⁰¹ Adem'in Tanrı tarafından verilen tövbe etme fırsatını değerlendirmede Midraş Rabbah'ta şu şekilde geçmektedir. R.Tanhuma b. Abba açıkladı: Adem için "Kişinin gururu onu alçaltır" ifadesi geçerlidir. Nasıl? Adem Kutsal Olan'ın emrini çiğneyip yasak ağaçtan yediğinde Mukaddes Olan tövbe etmesini istedi. Ama Adem bunu yapmadı.⁴⁰² Rabbinik literatürde Havva'nın tövbe ettiğine yer verilmemiştir.

Adem'in tövbesi kabul olur ve Tanrı Adem'i affeder; Fakat Havva'yı affetmez. Adem'in affı şu şekilde geçmektedir: "Böylece Yeni Yıl Günü'nün ilk saatinde insanı yaratma fikrinin aklına gelir. İkincisinde meleklerle istişare eder, üçüncüsünde Adem'in toprağını toplar, dördüncüsünde yoğurur, beşincisinde şekillendirir, altıncısında cansız bir beden yapar, yedincisinde ruh verir, sekizincisinde Adem'i Aden'e koyar, dokuzuncusunda bilgi ağacından yeme emri verilir, onuncusunda günah işler, on birincisinde yargılanır, on ikincisinde affedilir.⁴⁰³ Yine şöyle denilir: "Dünyanın yaratılışının başlangıcına geri dönün. Adem dünyanın ilk çocuğuydu. Adem kurbanını sunduğunda Mezmur, 60:32'de yazıldığı gibi (Ve Rabbi boynuzlu ve

³⁹⁹ MR, Genesis I, 22:13, ss.191-192.

⁴⁰⁰ TB, Eruvin, 18b.

⁴⁰¹ TB, Avodah Zarah, 8a.

⁴⁰² MR, Genesis I, 13:3, s.506.

⁴⁰³ MR, Leviticus, 29:1, s.369.

toynaklı bir öküzden daha çok memnun edecek). Rab Tanrı Adem ve karısı için giysiler yapar.⁴⁰⁴

Rab Tanrıdan lütuf isterler. Bunun üzerine Rab Tanrı onları affeder. Daha sonra Adem Rab Tanrı'ya *“Ben hata işlemeyen önce lütfun benim üzerimdeyken tüm canavarları bana isim verebilmem için getirdin. Ben de her birini ruhuna göre isimlendirdim. Onların hepsini bana tebaa ettin. Ama Tanrım şimdi ben senin emrini çiğnediğim için tüm hayvanlar bana karşı çıkacak. Beni ve hizmetkârın Havva'yı yiyip bitirecekler ve hayatımızı sonladıracağız. Ey Tanrım bizi yabancı bir toprağa getirdiğine göre canavarların bize zarar vermesine izin mi vereceksin?”* der. Tanrı bu sözleri işittiğinde ona merhamet eder. Ardından hayvanlara, kuşlara ve yeryüzünde hareket eden herkese Adem'e gelmesini ve ona aşına olmalarını sağlar. Havva'ya ve Adem'e eziyet etmemelerini emreder.⁴⁰⁵

Adem Tanrı'dan kendilerine cennetten bir şey vermesi için yalvarır. Adem'in bu isteğini yerine getirmek isteyen Tanrı Mikael'i Hindistan'a altın çubuklar almaya gönderir.⁴⁰⁶ Daha sonra Tanrı Cebrael'e Aden'e gitmesinin ve güzel kokulu bir tütsü alıp getirmesi ister. En son ise Tanrı Raphael'e⁴⁰⁷ mür⁴⁰⁸ alıp getirmesi için talimat verir. Melekler Tanrı'nın verdiği talimatı yerine getirir. Daha sonra melekler bu üç nesneyi hayat ağacının yanındaki kaynaktan ıslattıktan sonra Adem ve Havva'ya üzüntülerinden kurtulmaları için verirler. Adem altın çubuk, tütsü ve mür gördüğünde, altın çubuğun geldiği krallığın, tütsünün ise kendisinden çekilmiş olan parlayan ışığın teminatı olduğunu ve mürün de kederin göstergesi olduğu anlar. Adem bu üç nesneyi içinde yaşadığı mağarada saklar. Bu yüzden bazılarının göre bu mağara hazinler mağarası olarak adlandırılır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ MR, Numbers Rabbah I, çev. H. Freedman and Maurice Simon, The Sancino Press, London, 1939, C.I, 4:8, s.101.

⁴⁰⁵ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:7, s.9

⁴⁰⁶ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:29, s.31.

⁴⁰⁷ Raphael baş meleklerden biridir. Raphael meleğinin adında anlaşılacağına göre temel görevi şifa vermektir. Raphael kelimesi Kutsal kitabın 1.Tarihler 26:7'de isim olarak geçmemesine rağmen Kanonik kitaplarda bir meleğin adı olarak bulunmaz. Bununla birlikte Raphael Hristiyanlık öncesi Apokrif'da önemli bir figürdür. Raphael ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Gershom Scholem, “Raphael”, EJ, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, C.XVII, ss.93-94; Ludwig Blau, “Raphael”, JE, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.X, ss.317-318.

⁴⁰⁸ Mür, eski zamanların en önemli parfümlerinden biridir. İncil'de diğer parfümlere nazaran 11 kez bahsedilir. İbranice'de mürün acı tadına atıfta bulunmak için mar(acı) kökünden gelen “mor” kelimesi kullanılır. Mür hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Jehuda Feliks, “Myrrh”, JE, (Ed. Isidore Singer), Ktav Publishing House, USA, C.XIV, s.709.

⁴⁰⁹ The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan, 1:30-31, ss.31-33.

3.1.5. Şeytanla İmtihan

On sekizinci günün sonunda Havva Dicle nehrinde ağlarken şeytan, bir melek şeklinde onun yanına gelir. Şeytan da sanki Havva'nın üzüntüsünü paylaşıyormuş gibi onunla birlikte feryat etmeye başlar. Daha sonra şeytan Havva'ya *“Daha fazla ağlamayıp üzülmeyi bırak ve ırmağın dışına çık. Sen ve kocan olan Adem neden boş yere tedirgin oldunuz? Rab Tanrı sizin iç geçirmelerinizi duydu ve sizin tevbelerinizi kabul etti. Melekler ve biz sizin affedilmeniz için Tanrı'ya yalvardık ve Rab Tanrıya aracılık yaptık. Rab Tanrı ise beni sizi sudan çıkarıp götürmem için gönderdi. Rab Tanrı sizin için cennetteki yiyeceklerden ve özlemini çektiğiniz şeylerden verdi. Seni yiyeceklerin hazırlandığı yere götürebilmem için senin sudan çıkman lazım”* der. Havva şeytanın bu sözlerine yasak ağaçtan yediği gibi ikinci kez inanır ve ırmaktan çıkar. Havva ırmaktan çıktığında suyun soğukluğundan bir yaprak gibi titrer. Dışarı çıktığında yere yığılır. Bunun üzerine şeytan Havva'yı kaldırır ve Adem'e götürür. Adem Havva'yı şeytanla birlikte gördüğünde *“Havva senin tevben nerede, cennetten kovulmamıza sebep olan şeytana nasıl yeniden inanırsın?”* der. Havva ise Adem'in bu konuşmalarından şeytanın kendisini yeniden kandırdığını anlar ve *“Yazıklar olsun ey şeytan! Biz sana ne kötülük yaptık ki sen bize saldırıyorsun. Biz senin şerefini mi çaldık. Yoksa seni şerefsiz mi yaptık?”* der.⁴¹⁰ Şeytan cevap verir *“Adem sen ne diyorsun? Senin yüzünden oradan atıldım. Sen yaratıldığın zaman ben de kovuldum ve meleklerin arasına gönderildim. Tanrı nefesini sana üflediğinde, yüzünüz ve suretiniz Tanrı imajında yapıldığında Mikael⁴¹¹ seni getirdi ve bize ibadet ettirdi. Rab Tanrı dedi ki ‘Farkını gör Adem! Seni bizim imajımızda ve suretimizde yarattım’.* Mikael ise dışarı çıktı ve bütün melekleri çağırdı. Rab Tanrı'nın emrettiği gibi Rab Tanrı'nın suretine secde edin tanziminde bulundu. Mikael ilk önce kendisi secde

⁴¹⁰ “The life of Adam and Eve (Vita)”, **The Life of Adam and Eve**, (trans. by. M.D. Johnson), in **The Old Testament Pseudepigrapha**, Doubleday, New York, 1985, C.II, 1-11, ss.259-262.

⁴¹¹ Mikael İsrail'in vesayet prensi olarak da kabul edilen baş meleklerden biridir. Mikael ile ilgili olarak Daniel, 10:11'de “Baş önderlerden Mikael bana yardıma geldi” şeklinde geçmektedir. Daniel kitabında Mikael Daniel'e Pers meleği ile olan anlaşmazlığında yardım eden ve sonra sıkıntı zamanında İsrail'e yardım eden olarak temsil edilmiştir. Mikael erken dönem Yahudi yazarlarında ve Enoch kitabında sıklıkla “İsrail'in prensi” olarak ve daha sonraki Yahudi yazılarında ise “Yahudilerin Savunucusu” olarak belirtilmiştir. Mikael hakkında daha detaylı bilgi için bkz. M. Seligsohn, “Michael”, **JE**, (Ed. Isidore Singer), Ktav Publishing House, USA, C.VIII, ss.535-536; Harold Louis Ginsberg, “Michael”, **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, C.XIV, s.167.

ettikten sonra bana ‘Tanrı’nın suretine secde et’ dedi. Ben de ‘Adem’e secde etmem’ dedim. Mikael beni zorladığında ‘Beni neden zorluyorsun? Benden daha aşağıda olanlara secde etmem. Adem bana secde etmeli! Onlar bunu duyduğunda benim altımdaki meleklerde secde etmeyi reddetti. Bunun üzerine Mikael ‘Tanrı’nın suretine secde et. Şayet secde etmezsen Rab Tanrı sana gazap edecektir. Ben de ‘Şayet Rab Tanrı bana gazap edecek olursa, ben de göğün yıldızları üzerine tahtımı kurarım ve Yüceler Yücesi gibi olacağım’ şeklinde cevap verdim. Ve Rab Tanrı bana çok kızarak beni meleklerimle birlikte Aden’den çıkardı. Senin yüzünden meskenimizden kovularak dünyaya gönderildik. Ve bu kadar şanımızdan mahrum bırakıldığımız için hemen kederlendik. Seni böyle mutluluklar içinde görmek bizi üzdü. Bu yüzden ben de eşine hileyle saldırdım. Benim Aden’deki görkemimden atılmam gibi mutluklarınızdan ve huzurlu yerinizden onun yüzünden atılmış oldunuz.”

Adem bunları işitince üzüntüyle ağlar ve “*Rabbim benim hayatım senin elinde beni düşmanımdan uzak tut ve bana cennetteki ihtişamımı geri ver*” der. Bunun üzerine şeytan Adem’in yanından derhal kaybolur ve Adem ise Ürdün nehrinde tevbe için kırk gün durma ısrarını sürdürür.⁴¹²

Şeytan Adem ve Havva’nın Tanrıya nasıl dua ettiklerini, Tanrı’yla nasıl irtibat kurduklarını ve Tanrı’nın onları nasıl teselli ettiğini görür. Şeytanın elinde parıldayan bir ateş ve orduları vardır. Adem ve Havva’nın bulundukları mağara girmek ister fakat Adem ve Havva dua okudukları için mağaraya giremez. Bu yüzden orduları övgü şarkılarını söylerken mağaraya ışık tutar. Şeytan bu hareketi Adem’in ışığı görebilmesi ve ışığın semavi bir olduğunu düşünmesi, şeytanın ordularının melek olduğunu ve Tanrı’nın karanlıktan onları kurtarmak için gönderdiğini zannetmesi için yapar. Böylece Adem onları görmek için mağaradan çıkar. Adem ve Havva şeytanın önünde secde eder. Şeytan Adem’i ve Havva’yı ikinci kez kandırarak Tanrı’nın önünde küçük düşürür. Adem ve Havva ilk başta bunların gerçek olduğunu zannederler ve “*Neden buraya gönderildikleri halde içeriye girmiyorlar. Eğer Tanrı’dan gönderilmiş olsaydı bize görevlerini anlatmak için mağaraya girerlerdi. Adem ateşli bir yürekle kalkar ve Tanrı’ya dua eder ve Tanrım mağaranın girişinde meleklerden oluşan bu orduları görüyoruz. Bu melekler büyük bir ışık altında ve yüksek sesle övgü söylüyorlar. Eğer onlar başka Tanrı’dansa söyle bana. Eğer onlar senin tarafından gönderildiyse de*

⁴¹² “The life of Adam and Eve (Vita)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, 12-17, ss.262-264.

*neden gönderdiğini bildir bana” der. Adem bunu bildirdiğinde mağaranın önünde Tanrı’nın bir meleği görünür. “Adem korkma! Şeytan ve orduları daha önce seni aldattıkları gibi seni aldatmak istiyor. İlk seferinde bir yılanı gizlenmişti ama bu sefer size bir ışık meleği gibi geldi.” der. Melek Adem’den uzaklaşır, mağaranın girişinde şeytanı yakalar ve üstlendiği yalanı ondan çıkartır.*⁴¹³

Şeytan dünyadaki ilk girişiminde Adem ve Havva’yı kandıramaz fakat şeytan ve ordusu yeniden Adem ve Havva’yı aldatmak isterler. Tanrı her seferinde olduğu gibi yardıma gelir.

Yukarıda anlatılan Adem ve Havva’nın dünyadaki yaşamları ile ilgili birbirine benzer hikâyeler hakkında Tekvin’de bilgi yoktur. Fakat “The Life of Adam and Eve”in anonim yazarı ve bu konuyu merak edip araştıranlar ilk günahın işlenip dünyaya düşmelerinin ardından, düşünmeye ataların kökenlerinin varlığını akla getirmeye ve yılan için makul bir kimlik bulmaya çalışırlar.⁴¹⁴ Bu yüzden de insanın dünya hayatı ile ilgili birbirine benzer hikayelerle karşılaşılır.

3.2. HAVVA’NIN ÇOCUKLARI VE ONLARLA İMTİHANI

Tevrata göre Havva’nın Adem’den Kain, Abel ve Seth (Şet) adında üç çocuğu olur. Midraş literatüründe ise Havva’nın Adem’den Kain, Abel ve Şet adındaki çocuklarının yanı sıra ikiz kız çocuklarından da bahsedilir. Tevrat’ta Havva’nın Samuel’den dünyaya gelen çocuklarından bahsedilmezken sonradan meydana getirilen oluşan Babil Talmudu’nda, Genesis Rabbah’ta ve Zohar’da Havva’nın Samuel’den olan çocuklarından söz edilir.

3.2.1. Havva’nın Çocukları

Adem ve Havva cennetten kovulduktan sonra üç erkek çocukları olur. Kain, Abel ve Şet. Tevrat’ın dördüncü bölümünde ilk olarak Kain ile Abel ve onların yaşadıkları hadiseden bahsedilir. Biz de bu yüzden ilk olarak Kain ve Abel’i ele alacağız.

⁴¹³ **The Book of Adam and Eve: The Conflict of Adam and Eve with Satan**, 1:27, ss.28-29.

⁴¹⁴ Greenblatt, s.19.

3.2.1.1. Kain ve Abel

Tevrat'ın dördüncü bölümünde Adem ve Havva'nın evliliğinden dünyaya gelen çocuklarından bahsedilir. Tevrat'a göre Havva, Adem ile olan birlikteliğinden Kain'i doğurur ve *"Tanrı ile birlikte bir insan edindim"* der. Daha sonra ise kardeşi Abel dünyaya gelir. Kain çiftçi, Abel ise çoban olur. İkisi de Tanrı'ya takdim sunmak ister. Kain toprağın ürünlerinden Rabbe sunu getirir, Abel ise hayvanlardan bazılarını, özellikle hayvanların yağlarını getirir. Rab Abel'in sunusunu kabul eder, Kain'in sunusunu ise reddeder. Kain bu duruma çok öfkelenir. Kain kardeşi Abel'e *"Haydi tarlaya gidelim"* der. Tarlada birlikteyken Kain kalkıp kardeşini öldürür.⁴¹⁵

Daha sonra Rab ile Kain arasında şu şekilde diyalog geçer. Rab Kain'e *"Abel kardeşin nerede?"* diye sorduğunda Kain *"Bilmiyorum. Kardeşimin bekçisi miyim?"* diye cevap verir. Ardından Rab *"Ne yaptın? Kardeşinin kanı topraktan bana sesleniyor!. Artık döktüğün kardeş kanını içmek için ağzını açan toprağın laneti altındasın. İşlediğin toprak bundan sonra sana ürün vermeyecek. Yeryüzünde aylak aylak dolaşacaksın"* der. Kain ise *"Cezam kaldıramayacağım kadar ağır. Bugün beni bu topraktan kovdun. Artık huzurundan uzak kalacak ve yeryüzünde aylak aylak dolaşacağım. Kim bulsa beni öldürecek"* der. Bunun üzerine Rab *"Seni kim öldürürse ondan yedi kez öç alınacak"* der. Rab Kain'i kimse bulup öldürmesin diye bir nişan (iz) koyar. Kain Rab'in huzurundan ayrılır ve Aden'in doğusundaki Nod topraklarına yerleşir.⁴¹⁶

Apokrif metin olan "The life of Adam and Eve" kitabına göre Adem Havva'ya *"Ben Tanrı'nın emrine sadık kalamadım aldatıldım. Gün batımına gideceğim ve orada kalacağım"* diyerek Havva'dan uzaklaşır. Havva üç aylık hamile iken batıya barınak yapar. Havva'nın doğumu yaklaştığında doğum sancısından dolayı acı çekmeye başlar. Rabbine yardım et diyerek yalvarır. Fakat ne kimse onu duyar ne de Rabbi ona merhamet eder. Havva kendisine *"Adem'e haberi kim ulaştıracak? Sizden rica ediyorum. Ey göklerin ışıkları doğuya döndüğünüzde kocam Adem'e anlatın"* der. Kısa süre sonra Havva'nın yakarışları Adem'e ulaşır. Havva Adem'den kendisini bu korkunç doğum sancısından kurtarması için Tanrı'ya yalvarmasını ister. Adem Rabbe

⁴¹⁵ Tekvin, 4:1-8.

⁴¹⁶ Tekvin, 4:9-16.

Havva için dua eder. Duanın sonucunda Havva on iki meleğin sağında ve solunda olduğunu fark eder. Mikail sağ tarafında durarak onun göğsünden yüzüne doğru dokunur. Mikail Havva'ya “*Ey Havva! Adem sayesinde takdis edildin. Adem'in çok dua etmesi sonucunda ben size yardım etmek için Rab tarafından gönderildim. Şimdi doğum yapmaya hazırlan*” der. Havva çok parlak olan bir oğlan doğurur. Küçük olan bu bebek ayağa kalkarak koşup eline bir saman sapı alıp annesine getirir. Bu saman çöpünden dolayı da onun ismi “*Kain*” olarak konulur.⁴¹⁷

Tevrat'ta Kain adı ile “*Dünyaya getirmek ve kazanmak*” anlamındaki kana kelimesinin türevi olan “*Kainiti*” yan yana kullanılmıştır. Kain'in kelime kökeni kânâ ise Kain “*Dünyaya getirilmiş, çöl, çocuk*” anlamına gelirken, kelime kökeni “*Kyn*” ise “*Maden işinde çalışan demirci*” anlamına gelir.⁴¹⁸ Tekvin'e göre ise Kain kelimesi İbranice “*Kana*” kelimesinden gelmektedir. Buna göre “*Kana*” kelimesinin satın almak ve iyiliğe geçirmek kelime manalarından hareketle “*Tanrı ile birlikte insan edindim*” ifadesini “*Kain'in doğuşuyla Tanrı ile bir tür ortaklığa girdik*” şeklinde yorumlanmaktadır. “*Tanrı ile birlikte insan edindim*” ifadesinden hareketle “*Havva ilk doğan oğlunu, kendisi ve Adem'in ölümünden sonra Tanrı'nın hizmetkârı olarak adamıştır*” şeklinde de bir anlam çıkartılmıştır.⁴¹⁹

Kain doğduktan sonra Adem Havva ve çocuğunu alarak doğuya gider. Tanrı Mikail ile birlikte çeşitli tohumlar gönderir. Mikail tohumları Adem'e verir. Mikail ona nasıl çalışacağını ve onların meyve ve ürün verene kadar nasıl yetişeceğini gösterir. Daha sonra Havva tekrar hamile kalır ve ismi Abel olan bir erkek çocuğu daha doğurur.⁴²⁰

Abel olarak bildiğimiz kelimenin aslı İbranice'de “*Hebel (Hevel)*” dir. Hevel kelimesi soluk, nefes, buhar anlamlarına gelir. Rivayetlere göre Adem ve Havva Abel'in kısa ömürlü olacağını önceden sezdiği için bu ismi vermişlerdir.⁴²¹ Hatta

⁴¹⁷ “The Life of Adam and Eve (Vita)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, ss.264-266.

⁴¹⁸ Ömer Faruk Harman , “Habil ve Kabil”, **DİA**, İstanbul, 1996, C.XIV, s.376.

⁴¹⁹ Tora ve Aftara, C.I, s.27.

⁴²⁰ “The life of Adam and Eve (Vita)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, ss.264-266. Bu konuda şöyle denilmiştir: “Ve tekrar (Wa-Tosef) kardeşi Habil'i doğurdu. R. Joshua b. Karhah dedi ki: Yatağa iki kişi girdiler ve yedi kişi çıktılar, çünkü ve o tekrar geçirdi, ek bir doğum, ancak ek bir hamilelik değil. O zaman [va-tosef]” ifadesi, doğuma ek bir gebelik olmadan yani, tek bir hamilelik, ancak birden fazla doğumdur.” Bkz. **MR.**, Genesis I, 22:3, 181.

⁴²¹ Harman, C.XIV, s.376.

Havva ölmek üzere doğduğunu ifade etmiştir.⁴²² Bir başka rivayete göre hayatı bir nefes ve buhar gibi çabuk bittiği için daha sonra bu isim verilmiştir.⁴²³ Tekvin'e göre "Evel" kelimesi "Boşluk ve anlamsızlık" manalarına gelir."Evel" ismi verilme sebebi ise çocuk sahibi olacak kadar yaşamamış olması ve çocuksuz hayatın anlamsız kabul edilmesinden dolayıdır.⁴²⁴

3.2.1.1.1. Kain ile Abel Arasındaki Anlaşmazlık

Kain ile Abel arasındaki kavganın neden çıktığı merak edilen konulardandır. Varsayımlardan birinde, toprak kavgasından dolayı tartışma yaşanmıştır. Buna göre normalde Kain ile Abel yeryüzünü paylaşırlar. Kain yeryüzünü yani toprağı, Abel ise taşınabilir malları alır. Fakat zaman ilerledikinde Kain der ki "*Üzerinde durduğun toprak benim*", Abel de buna karşılık "*Giydiğin benimdir.*" der. Kain der "*Topraktan uç*", Abel ise "*Sen de soyun*" der.⁴²⁵ Bir başka varsayıma göre tapınağın kimin bölgesine kurulacağı üzerine kavga etmişlerdir. Kain der ki "*Tapınak benim bölgemde inşa edilmeli*", Abel ise "*Hayır benim bölgemde inşa edilmeli*" der.⁴²⁶ Diğer ve en çok üzerinde durulan varsayıma göre ise kavgaları "*İlk Havva*" hakkındadır. Fakat ilk Havva ile ne kastedildiği açık değildir.⁴²⁷ Bununla birlikte Genesis Rabbah'ta "*İlk Havva*" hakkında şu bilgilere ulaşılmaktadır: Ve Kain kardeşi Abel ile konuştu (Genesis, 4:8). Ne hakkında tartıştılar? Yahuda b. Haham dedi ki: "Kavgaları '*İlk Havva*' hakkındaydı."⁴²⁸ Genel kabul gören varsayıma göre ise kavganın çıkma sebebinin kadın faktörü olduğunu görürüz. Abel ikiz kardeşi ile birlikte doğar. Bu ikiz kardeş bir kız çocuğudur. Kain ve Abel ikisi de bu kızla evlenmek isterler. Kain der ki "*Ben evleneceğim çünkü ben ilk doğanım o yüzden benim hakkım*", Abel ise "*Ben evleneceğim çünkü benimle birlikte doğdu benim hakkım*" der.⁴²⁹

Kain sürekli kardeşinden kurtulmanın yollarını arar. Bir gün Abel'e ait bir koyun, Kain tarafından ekilen bir tarlaya girer. Bunun üzerine Kain "*Benim ülkemde*

⁴²² Ginzberg, (Legends) s.102.

⁴²³ Harman, C.XIV, s.376.

⁴²⁴ Tora ve Aftara, C.I, s.27.

⁴²⁵ MR, Genesis I, 22:7, s.187.

⁴²⁶ John Byron, **Cain and Abel in Text and Tradition**, Brill, Boston, 2011, C.XIV, s.70

⁴²⁷ Ginzberg, (Legends), 106.

⁴²⁸ MR Genesis I, 22:7, s.187;

⁴²⁹ MR, Genesis I, 22:7, s.187; Ginzberg, (Legends) s.106; Byron, s.70.

yaşayıp koyunlarını otlatmaya ne hakkın var?" der. Abel karşılık verir "Koyunlarımın ürünlerini kendi yünlerinden kendin için giydirmeye ne hakkın var? Eğer dizildiğin koyunun yününü çıkarırsan ve yediğin sürülerin etini bana ödersen, o zaman istediğin gibi toprağını bırakıp havaya uçarım" Bunun üzerine Kain, "Seni öldürürsem kim benden kanını talep edecek?" Abel ise "Bizi dünyaya getiren Tanrı intikamımı alacak. Eğer beni öldürürsen, benim kanımın senin elinde olmasını isteyecek" şeklinde yanıtlar.⁴³⁰

3.2.1.1.2. Kain ve Abel'in Takdimeleri

Zamanla oğlanların büyümesiyle birlikte Tanrı onlara tarlada bir mülk verir. Kain çiftçidir.⁴³¹ Abel ise Tanrı'nın toprağa yönelik lanetinden çekindiği için hayvancılık ile uğraşmayı tercih etmiştir. Her ne kadar insanoğlu henüz et yeme hakkına sahip değilse de hayvanların sütünden, yününden ve derilerinden faydalanma hakları vardır. Abel'in işi koyunları kırmak ve inekleri sağmaktan ibarettir.⁴³² Kain tohum ekmek için toprağı severken, Abel de koyunlara bakmayı sever. Kain yemesi için Abel'e kendi yetiştirdiği ürünlerden verirdi aynı şekilde Abel de Kain'e yemesi için kendi ürününden verirdi. Fısıh bayramı⁴³³ akşamı geldiğinde Adem oğullarını çağırır. Fısıh bayramı gecesinde İsrail'in Tanrı'ya sunular getireceğini ve oğullarının da Tanrı'ya takdimeler sunması gerektiğini söyler.⁴³⁴

Adem'in isteği üzerine Kain kavrulmuş tahıldan kalan yemeğini ve keten tohumunu, Abel ise koyunlarının ilk yavrularını ve yağlı kısımlarını getirir.⁴³⁵ Yeruşalim⁴³⁶deki tapınak sunağının üzerinde Tanrı'ya takdim ederler.⁴³⁷ Rabbinik

⁴³⁰ MR, Genesis I, 22:7, s.187;Ginzberg, (Legends) s.104.

⁴³¹ Sefer Ha Yashar, 1:14.

⁴³² Tora ve Aftara, C.I, s.27; Gaon, C.I, s.286.

⁴³³ Fısıh veya Pesah nisan ayının 15'inde başlayan bir Yahudi bayramıdır. İsrail'de yedi gün sürerken Diaspora'da ise sekiz gün sürer. Mısır'dan çıkışın anısına kutlanır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz; Louis Jacobs, "Passover", EJ, (Ed. F. Skolnik -M. Berenbaum), IIND Edition, Jerusalem, C.XV, s.678.

⁴³⁴ PRE, 21:25A, s.153.

⁴³⁵ PRE, 21:25A, s.153.

⁴³⁶ Yeruşalim yani Kudüs dünyanın en eski kentlerinden biri olup üç büyük dinin kutsal saydığı ruhani bir merkezdir. Yeruşalim hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Besalel, C.III, s.781.

⁴³⁷ Ginzberg, (Legends), s.103.

yorumu göre Kain en düşük kalitede tahıl ürünleri getirirken⁴³⁸ Abel ise en seçkin hayvanlarını ve ürünlerini sunmuştur.⁴³⁹ Bir başka deyişle Abel dini görevini en iyi şekilde yerine getirmek için çabalarken, Kain sadece kendisine verilen görevi yerine getirmekle yetinmiştir.⁴⁴⁰

Rab Abel'in sunusuna saygı duyup kabul etmesine rağmen Kain'in sunusuna saygı duymayıp kabul etmez. Kain bu duruma çok öfkelenir, yüzü düşer ve meşale gibi olur. Tanrı Kain'e "*Neden üzgünsün, neden yüzün düştü. Sanki güzel yapsaydın kabul etmeyecek miydin? İyi yaparsan seni affedeceğim*" der.⁴⁴¹ Tanrı'nın Kain'in sunusunu kabul etmediğini Abel'in sunusunu tüketmesine rağmen Kain'in sunusunu tüketmediğinden anlarız.⁴⁴²

İki kardeşin adağına karşı Tanrı'nın tutumundaki farklılığını açıklamak için birçok varsayım vardır. Bu varsayımların birincisine göre yeryüzü Adem yüzünden lanetlendiği için Tanrı Kain'nin toprağın meyvesini takdim etmesini kabul etmez, İkinci varsayıma göre, Tanrı çobanları ve hayvanları kurban etmeyi sever fakat çiftçileri ve toprağın meyvelerinden sunulan sunuları sevmez, ayrıca hayvan kurban etmenin nesnel değeri sebze sunularının nesnel değerinden daha kıymetlidir.⁴⁴³ Bir başka yorumu göre ise sorun sunuda değil bireydedir. Yani Tanrı adağı yapan bir kişinin sembolü olarak sunuyu ret etmiştir.⁴⁴⁴ Abel'in eserleri her zaman iyi olarak kabul edildiği için Abel'in teklifinin de kabul edilmesi bu yüzdendir. Kain'in babasının Samuel olduğunu kabul edenlere göre, onlar Tanrı'nın Kain'in sunusunu kabul etmeme nedeninin bu yüzden olabileceğini düşünmüşlerdir.⁴⁴⁵

3.2.1.1.3. Kain'in Abel'i Öldürmesi

Tekvin, 4:7 "Abel Kain'le birlikte tarladayken Kain kalktı ve Abel'i öldürdü" pasajındaki "*Kalktı*" ifadesi Kain'in önce yerde olduğunu Abel'in altında olduğunu

⁴³⁸ MR, Genesis I, 22:5, s.182.

⁴³⁹ Tora ve Aftara, C.I, s.26.

⁴⁴⁰ Cassuto, C.I, s.205.

⁴⁴¹ MR, Genesis I, 22:6, s.184.

⁴⁴² **Sefer Ha Yashar** 1:15; Cassuto, C.I, s.207; Ginzberg, (Legends), s.103.

⁴⁴³ Cassuto, C.I, s.207.

⁴⁴⁴ Byron, ss.67-68.

⁴⁴⁵ PRE, 22:26A, s.158.

anlatmaktadır. Kain “*Dünyada sadece biz iki oğul varız ve Beni öldürürsen babaya ne cevap vereceksin?*” diyerek merhamet diler. Kardeşinin merhamet dilemesi üzerinden kalkar. Buna karşılık Kain serbest kalır kalmaz ayağa kalkarak⁴⁴⁶ hangi darbenin ölümcül olacağını bilmeden erkek kardeşine bir çok darbe indirir ve yaralar.⁴⁴⁷

Genesis Rabbah’ta Kain’in Abel’i nasıl öldürdüğüne dair üç farklı olası senaryo vardır. Birinci senaryoya göre silahın suikast için kullanıldığı gibi Kain’de Abel’i öldürmek için değnek bir kullanmıştır. Diğer bir senaryoya göre ise taşla öldürmüştür.⁴⁴⁸ Taşla öldürdüğünü destekleyici bir başka rivayete göre ise Havva rüyasında, Kain’in erkek kardeşine suikast düzenlediğini ve Abel’in bir taşla öldürüldüğünü görmüştür.⁴⁴⁹ Üçüncü senaryoya göre Kain, babası Adem’in boğayı nasıl öldürdüğünü yakından gözlemlemiştir. Bu yüzden Abel’i boğazından ve organlarından öldürmüştür.⁴⁵⁰

Kain’in Abel’i öldürdükten sonra cesedini ne yaptığı merak edilen konular arasındadır. Pirke de R. Elezar’a göre Abel’in sürüsünü koruyan köpeği bu sefer de cesedini vahşi hayvanlardan ve yırtıcı kuşlardan korumuştur⁴⁵¹. Bir rivayete göre de Adem ve Havva cesedin yanına gelirler, onun için yas tutarlar ama cesediyle ne yapacaklarını bilmezler. Tam o sırada bir kuzgun gelir. Adem ve Havva’nın gözleri önünde toprağı kazarak ölü arkadaşını gömer. Adem de kuzgunun bu davranışını örnek alarak Abel’in cesedini alır ve toprağa gömer.⁴⁵² Diğer görüşe göre ise Kain babasının yani Adem’in kendisine Abel’i soracağını bildiği için korkar. Gökyüzüne baktığında gagasında ölü kuş taşıyan bir kuş görür. Bu kuş gagasındaki ölü kuşu ayaklarıyla açtığı bir çukura gömer. Kain de babası görmesin diye kuşun yaptığı gibi toprağı kazar ve kardeşini gömer. Böylelikle suçunu gizlemeye çalışır.⁴⁵³

Bir başka rivayete göre Kain anne ve babasına yani Adem ve Havva’ya kardeşini öldürdüğünü anlatmaz. Abel’in bir dağın tepesinden kaçırılıp cennete götürüldüğünü gördüğünü iddia eder ve onları aldatmaya çalışır. Kain’in hikayesiyle

⁴⁴⁶ Tora ve Aftara, C.I, s.29; **MR**, Genesis I, 22:6, s.185; Gaon, C.I, s.287.

⁴⁴⁷ **TB**, Sanhedrin, 37b.

⁴⁴⁸ **MR**, Genesis I, 22:8, s.188; **The Book of Jubilees**, IV/31, s.42.

⁴⁴⁹ Ginzberg, “Adam”, C.I, s.180.

⁴⁵⁰ **MR**, Genesis I, 22:8, 188; Byron, s.74.

⁴⁵¹ **PRE**, 21:25A, s.156; Bialik ve diğerleri, s. 24.

⁴⁵² Bialik ve diğerleri, s. 24.

⁴⁵³ Byron, s.77.

anne ve babasını inandırmış gibi görünse de belirli bir müddet sonra Kain, Tanrı ile karşılaşır.⁴⁵⁴ Tanrı Kain'e "*Kardeşin Abel nerede?*" diye sorar. Aslında Tanrı Kain'in nerede olduğunu iyi bilmektedir. Sadece Tanrı sakın bir şekilde konuyu açmak istemiştir. Ancak Kain yanlış anlayarak Tanrı'nın Abel'in nerde olduğunu bilmediğini zanneder.⁴⁵⁵ Bir başka görüşe göre "*Abel kardeşin nerede?*" sözü aslında "*Neden az önce yanınızda yürüyen kardeşiniz şimdi yanınızda değil*" şeklinde bir azarlama ifadesidir.⁴⁵⁶ Abel'e "*Kardeşin*" şeklindeki sıfatın kullanılması Tanrı'nın Kain'i her koşulda Abel'in sağlığından sorumlu tuttuğunu gösterir. Kain de "*Kardeşimin bekçisi miyim?*" diyerek Tanrı tarafından verilen bu sorumluluğu kabul etmediğini ifade eder.⁴⁵⁷ Kain'in bu sorusu aslında bir meydan okumadır. Kain şu şekilde Tanrı'ya meydan okur: "*Ben Abel'i öldürdüm fakat kötülük dürtüsünü içimde yaratan sendin. Sen her şeyin koruyucusu olmana rağmen yine de öldürmeme izin verdin. Aslında onu öldüren sensin. Sen Abel'in sunularını kabul ederken benimkileri kabul etmedin. Şayet kabul etseydin kıskanmazdım ve Abel'i öldürmezdim.*"⁴⁵⁸ Her ne kadar Tanrı Kain'i sorgulasa da bu onun Tanrı'nın ne olduğunu bilmediğinden kaynaklanmaz. Bu sorgu Kain'in gerçekte kim olduğunu yani bir katil olduğunu ortaya çıkarma girişimidir.⁴⁵⁹

"*The life of Adam and Eve (Apocalypse)*" kitabında ise Havva Kain'in Abel'i öldürme vakasını rüyasında görür. Havva efendisi olan Adem'e der ki "*Efendim, bu gece rüyamda Abel'in kanını gördüm. Kardeşi Kain'in ağzına hücum ediyordu ve Kain merhametsizce Abel'in kanını içti. Abel abisinden kendisine küçük bir şey bırakmasını istedi fakat Kain dinlemeyerek hepsini yuttu. Fakat kan midesinde durmayarak ağzının dışına geldi.*" der. Bunun üzerine Havva ve Adem kalkıp onlara ne olduğu görmeye giderler. Kain'in eliyle Abel'i öldürdüğünü görürler. Tanrı Mikail'e "*Adem'e söyle senin bildiğin gizemi oğlun Kain'e bildirmeyin. Çünkü Kain gazabın oğludur. Abel için yas tutma onun yerine başka bir oğul vereceğim*" sözlerini söyler. Adem onun sözlerini kalbine koyar, Havva'yla ve oğulları Abel için kederlenirler. Bütün bu

⁴⁵⁴ Byron, s.86.

⁴⁵⁵ Tora ve Aftara, C.I, s.29.

⁴⁵⁶ Cassuto, C.I,s.217.

⁴⁵⁷ Tora ve Aftara, C.I, s.29.

⁴⁵⁸ Bialık ve diğerleri, s. 23.

⁴⁵⁹ Byron, s.83.

olanlardan sonra Adem karısına hamile kalacağını bildirir. Daha sonra ise Havva Şet için hamile kalır.⁴⁶⁰

3.2.1.2. Seth (Şet)

Adem ve Havva'nın üçüncü oğlu olan Şet'ten Tekvin dördüncü ve beşinci bölümünde geçmektedir. Tekvin'in dördüncü bölümünde "*Adem karısıyla yine yattı. Havva bir erkek çocuğu doğurdu. Tanrı Kain'in öldürdüğü erkek çocuk yerine bana başka bir çocuk bağışladı*" diyerek çocuğa "*Şet*" adını verdi"⁴⁶¹, beşinci bölümünde ise "*Adem 130 yaşındayken kendi suretinde, kendisine benzer bir oğlu oldu. Ona Şet adını verdi.*"⁴⁶² şeklinde geçer.

Şet'in kelime anlamı "*Sabitlemek, belirlemek, yetiştirmek, bahşetmek*" anlamlarına gelen "*Şat*" kökünden gelmektedir.⁴⁶³ Fakat Tekvin kitabındaki "*Abel'in yerine*" ifadesinden anlaşıldığına göre "*Şet bir başka çocuğun yerine verilen*" anlamına gelmektedir.⁴⁶⁴

Tekvin kitabına göre Şet, Adem 130 yaşındayken babasına benzeyen bir çocuk olarak dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁵ Tekvin, 5:3 pasukta özellikle Şet'in Adem'in suretinde yaratıldığına vurgu yapılmaktadır. Fakat Kain ve Abel için böyle bir vurgu bulunmamaktadır. Bunun sebebi Kain ve Abel'in nesli devam etmediği için Adem'in soyunun Şet'ten devam etmesidir.⁴⁶⁶ Rabbiler "*Şet*" in kurucu manasına geldiğini

⁴⁶⁰ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, (trans. by. M.D. Johsonn), in **The Old Testament Pseudepigrapha**, Doubleday, New York, C.2, 1985, 1-3 s.267.

⁴⁶¹ Tekvin, 4:25.

⁴⁶² Tekvin, 5:3. Midrash RabbahTa şöyle bir olay anlatılır: İki kadın, Adah ve Zillah, Adam'ı kararını değiştirmeye ve Havva ile ilişkilerini sürdürmeye ikna eder. Kabil ve Tubal-kain'i öldürmesinin ardından kocaları Lemek ile ilişkilerinden kaçındıktan sonra yargılanmak üzere Adem'e gelirler. Lemek onların çekimserliğini kabul etmez ve kendisiyle ilişkiye girmelerini ister. Sonuç olarak, yargılamak için Adem'in mahkemesine gelirler. Kadınların tartışmalarını dinledikten sonra Adam, bilmeden öldürdüğü için kocalarına itaat etmeleri gerektiğine karar verir. Onlara şöyle dedi: "Siz kendinize düşeni yapın, Allah da O'nun yapması gerekeni yapacaktır." Adah ve Zillah, Adem'e şu atasözünü söylerler: "Doktor, kendini iyileştir." Böylece, yüz otuz yıldır kendi karısından ayrı kaldığı için, kendisinin onlara emrettiği gibi hareket etmesi gerektiğini ima ederler. Adem onların sözlerini yürekten dinler ve Havva'ya döner, bu da Sam soyunun atası olan Şit'in doğumuna yol açar. Bkz. **MR.**, Genesis I, 23:4, 195.

⁴⁶³ Tora ve Aftara, C.I, s.30; Şinasi Gündüz, "Şit", **DİA**, İstanbul, 2010, C.XXXIX, s.214.

⁴⁶⁴ Gaon, C.I, s.293.

⁴⁶⁵ Tekvin, 5:3.

⁴⁶⁶ Tora ve Aftara, C.I, s.33; Bennett, C.I, s.85.

söyler yani Şet'in dünyanın kurucusu olduğunu söylerler.⁴⁶⁷ Adem ve Havva'nın çocukları arasında Abel küçük yaşta öldürüldüğü, Kain'in soyu da Nuh tufanında sonra yok olduğu için insanlığın Adem'den sonra ikinci atasının Şet olduğu kabul edilmektedir.⁴⁶⁸ Havva Tekvin, 4:25'te "*Tanrı bana başka bir oğul atadı*" derken Şet'in soyundan gelecek Mesih'i ima etmiştir.⁴⁶⁹

Bir başka görüşe göre ise Kain'in Adem'in benzerliğinde dünyaya gelmemesinin sebebi ise Kain'inin babasının Samuel olmasıdır. Bu yüzden Tekvin'in beşinci bölümünde Adem'in soyunun tarihi yeniden başlatılır ve dördüncü bölümde yer alan Kain'in torunları bölümünde Kain'e yapılan bütün atıflar atlanır.⁴⁷⁰ Hatta Tekvin kitabının Tarihler bölümünde Adem'in soyundan bahsedilirken Adem'den sonra gelen ilk isim ise Şet'tir.⁴⁷¹

3.2.1.3. İkiz Kız Kardeşler

Kain ve Abel'in ikiz kız kardeşlerinin bulunduğu Tevrat'ta geçmemektedir. İkiz kız kardeşlerinin bulunduğu bilgisine Rabbani kaynaklardan ulaşmaktayız.⁴⁷² Genesis Rabbah'ta bu konuyla ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir: R.Eleazar b.Azariah şöyle der "*O gün onlar birlikte yaşadıkları gün yaratıldılar ve tam o gün yavru ürettiler*". R.Joshua b.Karhah şöyle der "*Yatağa sadece iki kişi girdiler, Kain ve ikiz kız kardeşi, Abel ve iki ikiz kız kardeşi yataktan yedi kişi olarak çıktılar.*"⁴⁷³ Genesis Rabbah'taki bu ifade Babil Talmud'da şu şekilde geçmektedir:⁴⁷⁴ "R. Johanan b. Hanina şunları söyledi:

"Gün on iki saatten oluşuyordu. İlk saatte, Adem'in tozu toplandı; ikinci saatte şekilsiz bir kütle halinde yoğruldu. Üçüncü saatte uzuvları şekillendi, dördüncü saatte ona bir ruh aşılandı; beşinci saatte ayağa kalktı; altıncı saatte hayvanlara isimlerini verdi; yedinci saatte Havva onun eşi oldu; sekizinci saatte, iki kişi

⁴⁶⁷ M.Seligsohn, "Seth-Rabbinical Literature", JE, (Ed. Isidore Singer),Ktav Publishing House, USA, C.XI, s.207; Ginzberg, (Legends) s.115.

⁴⁶⁸ Gaon, C.I, s.293.

⁴⁶⁹ Seligsohn, C.XI, s.207

⁴⁷⁰ PRE, 22:26A, s.158.

⁴⁷¹ 1.Tarihler, 1:1.

⁴⁷² Lieve M. Teugels, "The Twin Sisters of Cain and Abel: A Survey Of The Rabbanic Sources", **Eve's Children: The Biblical Stories Retold and Interpreted in Jewish and Christian Traditions**, (Gerard P.Luttikhuisen), Brill, Leiden, 2003, C.V, (Children)s.49.

⁴⁷³ MR, Genesis I, 22:2, s.180.

⁴⁷⁴ Teugels,(Children) s.48.

yatağa girdiler dört kişi olarak yataktan çıktılar; dokuzuncu saatte yasak ağaçtan yememesi emredildi, onuncu saatte yasak ağaçta yiyerek günah işledi; onbirinci saatte yargılandı ve on ikinci saatte Aden'den kovuldu.”⁴⁷⁵

3.2.1.4. Havva'nın Samuel'den Çocukları

Tevrat'ta Samuel'in kendisini yılan kılığına sokarak Havva'ya yaklaştığından ve bu birliktelik sonucu Kain'in dünyaya geldiğinden bahsedilmez. Kitabın beşinci bölümünde Şet'in Adem'in suretinde yaratıldığına dair bir ifade bulunurken, Kain'in Adem'in suretinde yaratıldığına dair bir ibare görülmemektedir.⁴⁷⁶ Sadece Şet'in Adem'in suretinde yaratıldığını belirtmesi Kain'in babasının Samuel olduğu görüşünü desteklemektedir yorumu yapılmaktadır.

Kain'in babasının Samuel olduğu hakkında detaylı bilgilere Tanah dışı kaynaklardan ulaşılmaktadır. Babil Talmudu'nda Havva ile Samuel arasında cinsel birliktelikten bahsedilir.⁴⁷⁷ Pirke De Rabbi Elezar Tekvin, 3:3'teki “*Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesinden yemeyin!*” pasajını sembolik olarak yorumlar. Buradaki yasağın cinsellik olduğunu belirttikten sonra bahçenin kadın olduğunu ifade eder. Buna delil olarak Tesniye, 20:19 “*Çünkü insan tarlanın ağacıdır*” pasajını ileri sürer. Tarlaya ne ekersen onun çıkacağı gibi kadın da cinsel ilişkiyle hangi tohumu alırsa onu doğurur. Tıpkı bunun gibi Havva'nın Samuel birlikteliğinden de Kain dünyaya gelmiştir.⁴⁷⁸ Ayrıca Pirke Rabbi Eliezar göre “*Adem eşi Havva'yı bildi*” ifadesinden kasıt Adem'in eşi Havva'nın Samuel'den hamile olduğunu biliyordu manasında kullanılmıştır.⁴⁷⁹

Ayrıca Kain ve Abel'in doğumu ile Şet'in doğumu arasında 130 yıl bir boşluk yer almaktadır. Hahamlar bu boşluğu Havva'nın Adem'den ayrı yattığını öne sürerek açıklamaya çalışmışlardır.⁴⁸⁰ Numbers Rabbah'ta Adem ve Havva'nın ayrı yattığına dair şu ifadeler yer almaktadır: Bu yüz otuz yıl boyunca karısından ayrı durdu ve

⁴⁷⁵ TB, Sanhedrin 38b.

⁴⁷⁶ Preston, (Creation), s.22.

⁴⁷⁷ Yılanın Havva'ya gelerek şehvet aşıladığına bkz TB, Aboda Zarah 22b; TB, Shabbat 146a; TB, Yevamoth 103b.

⁴⁷⁸ PRE, 21:25A, ss.150-151; Ginzberg, (Legends) s.101.

⁴⁷⁹ PRE, 21:25A, ss.150-151.

⁴⁸⁰ Kwam ve diğerleri, s.97.

sonunda Şet'in babası oldu.⁴⁸¹ Havva'nın 130 yıl boyunca Adem'den ayrı kaldığı süre zarfında erkek iblislerle birlikte olduğuna dair Genesis Rabbah'ta şu bilgiler yer almaktadır: R. Simon şunları söyledi: Adem'in Havva'dan uzak durduğu yüz otuz yıl boyunca, erkek iblisler Havva tarafından kızdırıldı ve Havva doğurdu.⁴⁸²

Midraş literatüründe ise Tekvin, 3:20'deki "*Tüm yaşayanların annesi oldu*" ifadesinden yola çıkarak Havva'nın sadece insanların değil iblislerin de dahil tüm yaşayanların annesi şeklinde geniş bir anneliğine vurgu yapılmıştır.⁴⁸³ R.Simon Eleazar'a göre Adem Havva'dan 130 yıl uzak kaldığı süre zarfında Havva erkek iblisler tarafından hamile bırakılır.⁴⁸⁴ Midraş'ta üstü kapalı olarak bu iblislerin nerde oldukları konusunda bilgi verilir. Adem ve Havva'nın ayrılmasından sonra ortaya çıkmışlardır ve Havva'yı hamile bırakmışlardır.⁴⁸⁵

3.3. ADEM'İN HASTALANMASI VE ÖLÜMÜNDE HAVVA

3.3.1. Adem'in Hastalığında Havva

Adem 930 yıl yaşadıktan sonra hastalanır ve artık bu dünyadaki günlerinin sona erdiğini hisseder.⁴⁸⁶ Adem tüm çocuklarını Tanrı'ya nimet vermesi için daima dua ettiği nimet kapısının önünde toplar.⁴⁸⁷ Ailesi acı ve ızdırabın ne olduğunu bilmemelerinden dolayı Adem'i hasta yatağında görünce şaşkına dönerler.⁴⁸⁸ Şet

⁴⁸¹ **MR**, Numbers Rabbah II, 14:12, s.618.

⁴⁸² **MR**, Genesis, 20:11, s.170. Yorumculara göre Şet'in doğumu Adem ve Havva'nın yeniden birleşmesi anlamındadır. Bu durum Genesis Rabbah'ta şu şekilde geçmektedir: Havva'dan herhangi bir sebeple ayrı mı kaldın! Bunu duyunca Adem hemen çocuk sahibi olma görevine geri döndü (Daha detaylı bilgi için bkz. **MR**, Genesis I, 20:4, s.195). Midraş Rabbah 21:9'a göre Adam, sürekli dönen ateşli kılıcı gördüğünde, oğullarının Gehinnom'da kaybolmaya mahkum olduğunu anlar ve bu nedenle üremeden kaçınır. Ancak yirmi altı kuşaktan sonra İsrail'in bir kılıca benzetilen Tevrat'ı alacağını görünce, çocuk üretmeye karar verir. Bkz. **MR.**, Genesis I, 21:9, 178-179

⁴⁸³ Margel Poorthuis, "Eve's Demonic Offspring a Jewish Motif in German Literature", **Eve's Children: The Biblical Stories Retold and Interpreted in Jewish and Christian Traditions** edt. Gerard P. Luttikhuisen, Brill, Boston, 2003, C.V, s.58.

⁴⁸⁴ **TB**, Eiruv 18b, **MR**, Genesis I, 22: 11, s.170.

⁴⁸⁵ Poorthuis, C.V, s.59. Kabil, Habil'i öldürdükten sonra, Adem karısıyla ilişkilerden kaçınmaya karar verir ve yüz otuz yıl boyunca bekar bir hayat yaşadılar, bu sırada erkek iblisler Havva tarafından ateşlenir ve sonra doğurdular, dişi ruhlar ise Adem tarafından meyve verdi ve sonra doğurdular. Bu nedenle Havva, tüm yaşamın annesi olduğu için "tüm canlıların annesi" olarak adlandırılır. Bkz. **MR.**, Genesis I, 20:11, 170.

⁴⁸⁶ "The life of Adam and Eve (Vita)", **Life of Adam and Eve**, C.II, 30:1; Ginzberg, (Legends) s. 91.

⁴⁸⁷ Ginzberg,(Legends) s.91.

⁴⁸⁸ Ginzberg,(Legends) s.91.

babasının Aden'deki meyvelere arzu duyduğunu düşünür ve babasını iyileştirmek için hemen Aden'den meyve getirmek ister.⁴⁸⁹

Adem'in şiddetli acılar içinde kıvranmasına ve gözlerinden yaşlar gelmesine⁴⁹⁰ Havva dayanamayıp yüreği param parça olur. *"Efendim Adem kalk ve hastalıklarının yarısını bana ver. Çünkü bütün bu olup bitenler, olanlar benim yüzümden oldu. Benim yüzümden sen acılara ve belalara katlandın"* der.⁴⁹¹

Adem ise Havva ve Şet'e Aden'in yakınlarına gidip yerleşmelerini ve Tanrı'nın merhamet etmesi için ona yalvarıp yakarmalarını ister. Tanrı bu yakarışları duyduğunda merhamet eder ve meleğini hayat ağacından çıkan yağı⁴⁹² getirmesi için Aden'e gönderir.⁴⁹³ Böylelikle hayat ağacından akan yağ Adem'in acılarına son verecektir.⁴⁹⁴

Havva ve Şet Aden'in yakınına giderken vahşi bir hayvan tarafından saldırıya uğrarlar.⁴⁹⁵ Havva, hayvana *"Tanrı'nın suretine saldırmaktan korkmuyor musun? Senin ağzın nasıl açıldı? Senin dişlerin güçlü ve sert bir şekilde nasıl büyüdü? İtaati nasıl hatırlamazsın? Tanrı'nın suretine itaat etmen gerekmez miydi? diyerek bağırır.*⁴⁹⁶ Vahşi hayvan ise Havva'ya bağırarak *"Hey Havva ne aç gözlülüğün, ne hırsın ne de üzüntün bizim yüzümüzdedir. Hayvanlar senim emrine âmâde verildiği halde senin ağzın Tanrı'nın yememeyi emrettiği ağaçtan yemek için nasıl açıldı? Bunlardan dolayı bizim doğamız değişti. Bu yüzden ben seni eleştirmeye kalkarsam sen buna tahammül edemeyebilirsin"* der.⁴⁹⁷

Havva ve Şet Aden'in kapısına geldiklerinde acı bir şekilde ağlamaya başlarlar. Merhamet ağacından yağ vermesi için Tanrı'ya yalvarırlar⁴⁹⁸ ve saatlerce dua ederler. Sonunda baş melek Mikael ortaya çıkar⁴⁹⁹ ve *"Tanrı'nın kulu Şet boşuna uğraşmayın.*

⁴⁸⁹ "The life of Adam and Eve (Vita)" , **Life of Adam and Eve**, C.II, 31:1-4, Ginzberg, (Legends), s.91.

⁴⁹⁰ Ginzberg, (Legends), s. 91.

⁴⁹¹ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)" , **The Life of Adam and Eve**, C.II, 9:1-3.

⁴⁹² Hayat ağacı Yahudi ve Hristiyan yazılarında ayrıca gnostikler arasında zeytin ağacıyla tanımlanır. Haham literatüründe de hayat ağacının kesin bir tespiti bulunamaz. Ayrıca hayat veren yağ da bilinmemektedir. Detaylı bilgi için bkz; Ginzberg, (Legends), s. 92.

⁴⁹³ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)" , **The Life of Adam and Eve**, C.II, 9:3.

⁴⁹⁴ Ginzberg, (Legends), s. 91.

⁴⁹⁵ Ginzberg, (Legends) s. 91.

⁴⁹⁶ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)" , **The Life of Adam and Eve**, C.II, 10:3.

⁴⁹⁷ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)" , **The Life of Adam and Eve**, C.II, 11:1-3; Ginzberg, (Legends)s.91.

⁴⁹⁸ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)" , **The Life of Adam and Eve**, C.II, 13:1.

⁴⁹⁹ Ginzberg, (Legends) s. 91.

Babanız Adem'in başına sürmek için akıcı yağı olan ağaç hakkında niyaz ederek dua etmeyin" der. Onlara isteklerinin kabul edilmeyeceğini söylemesinin ardından ayrılır.⁵⁰⁰ Havva ve oğlu Şet güzel kokular yani hint sümbülü yağıyla safran kalemiiyle ve tarçınla birlikte geri dönerler.⁵⁰¹ Adem'in bulunduğu çadıra giderek durumu izah ederler. Adem Havva'ya *"Bize ne talihsizlikler getirdin gördün mü? Gazabı üzerimize çekti mi?"* der.⁵⁰²

3.3.2. Adem'in Ölümünde Havva

Adem acılar içinde kıvrınmasına dayanamayan Havva Adem'e *"Niçin sen ölürken ben yaşıyorum? Sen öldükten sonra benim daha ne kadar yaşamam gerekecek? Bunu bana söyle"* der. Adem ise *"Bu konuda endişe etmene gerek yok. Çünkü benden sonra uzun süre yaşamayacaksın"* der.⁵⁰³

Adem Havva'dan öldüğünde, *"Yalnız bırakılmasını ve Rabbin melekleri gelip bir şey söyleyene kadar bedenine dokunulmamasını gerektiğini"* söyler. Ardından Adem Havva'dan *"Ruhum bedeninden çıkıncıya kadar Tanrı'ya dua et. Çünkü biz yaratıcımızla nasıl karşılaşacağımızı bilmiyoruz. Onun bize merhamet edip etmeyeceğini bilmiyoruz"* der.⁵⁰⁴ Havva dizleri üzerine oturup Tanrı'ya dua edince melek gelir ve *"Kalk Havva, tevbinden kalk. Senin kocan Adem bedeninden ayrıldı. Kalk ve onun ruhunun yaratıcıyla buluşmak üzere yükselmesine bak"* der.⁵⁰⁵ Havva ellerini yüzüne koyarak kalkar ve melekler *"Kendini yeryüzüne ait olan her şeyden uzaklaştır"* derler. Havva gözünü göklere diktiğinde ışık saçan dört kartal tarafından çekilen ışgın iki tekerlekli savaş arabasının geldiğini görür.⁵⁰⁶ Bu arabada meleklerin göğe götürdüğü Adem'in ruhu yatmaktadır.⁵⁰⁷ Melekler Adem'in yanına geldiklerinde savaş arabası durur ve melekler aşağı inerler. Ve melekler şöyle diyerek Tanrı'ya dua

⁵⁰⁰ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, C.II, 13:1-4.

⁵⁰¹ "The life of Adam and Eve (Vita)", **The Life of Adam and Eve**, C.II, 43:4.

⁵⁰² "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, C.II, 14:1-3.

⁵⁰³ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, C.II, 31:1-3; Ginzberg,(Legends) s. 96.

⁵⁰⁴ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, C.II, 31:3-4; Ginzberg, (Legends), s. 96.

⁵⁰⁵ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, C.II,32:3-4.

⁵⁰⁶ "The life of Adam and Eve (Apocalypse)", **The Life of Adam and Eve**, C.II, 33:1-2.

⁵⁰⁷ Ginzberg,(Legends), s.96.

ederler “*Kutsal Yael affet çünkü o senin suretindendir ve senin kutsal elinin işindendir*” der.⁵⁰⁸

Havva korkudan ağlayarak oğlu Şet’e bağırır ve “*Şet baban Adem’in bedeninden kalk ve yanıma gel sen hiçbir gözün asla göremeyeceği şeyleri görebilirsin*” der.⁵⁰⁹ Sonra Şet kalkar ve annesinin yanına gider ve annesine “*Niçin ağlıyorsun?*” der. Annesi ise ona “*Gözlerinle yukarı bak ve yedi göğün açıldığını gözlerinle gör*” der.⁵¹⁰ Şet annesine “*Bunlar güneş ve aydır onlar birlikte inecekler ve babamıza dua edecekler*” der.⁵¹¹

3.4. HAVVA’NIN ÖLÜMÜ VE DEFNİ

Havva’nın vefatı ve defni ile ilgili Tevrat’ta bir bilgi bulunmamaktadır. Biz bu bilgilere Tevrat dışındaki Apokrif metinlerden ulaşabilmekteyiz.

Adem’in vefatına dayanamayan Havva bu dünyaya gözlerini yumuncaya kadar yaşamını yas tutarak geçirir. Özellikle Adem’in bedenine ne olduğunu bilmediği için çok üzülür.⁵¹² Ölüm saati geldiğinde Havva kendisinin de Adem’in gömüldüğü yere gömülmesi için “*Tanrım Adem’in bedeninden beni ayırma çünkü Sen beni onun bir uzvundan yarattın. Fakat günahkâr ve haksız olsam dahi onun bedeninin yanına gömülmeye hakkım olduğunun düşünülmesi gerekir. Cennette onunla beraberdim ve günahattan sonra dahi ondan ayrılmamıştım. Bu yüzden hiçbir şeyin bizi ayırmasına izin verme.*” diyerek yalvarır. Havva’nın bu yalvarışından sonra göğsü çarpmaya başlar ve “*Her şeyin Tanrısı benim ruhumu kabul edecek*” diyerek ruhunu Tanrı’ya teslim eder.⁵¹³

Bir başka apokratif metin olan Vita’da ise Havva’nın ölümü ile ilgili şu bilgilere ulaşılmaktadır: Havva Adem’in vefatından altı gün sonra öleceğini bildiği için bütün oğullarını ve kızlarını yani otuz erkek ve otuz kız kardeşiyle birlikte Şet’i de etrafında toplar Havva çocuklarına kocası ile kendisinin Tanrı’nın emrini nasıl

⁵⁰⁸ “The life of Adam and Eve (Apocalypse)” **The Life of Adam and Eve**, C.II, 33: 3-5.

⁵⁰⁹ “The life of Adam and Eve (Apocalypse)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, 34: 1-2.

⁵¹⁰ “The life of Adam and Eve (Apocalypse)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, 35:1-2.

⁵¹¹ “The life of Adam and Eve (Apocalypse)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, 36:1.

⁵¹² Ginzberg, (Legends), s.98.

⁵¹³ “The life of Adam and Eve (Apocalypse)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, s.295; Ginzberg,(Legends) ss. 98-99.

çiğnediklerini anlatır ve “*Melek Mikael bize dedi ki ‘sizin Tanrı’nın emrine karşı olan gizli anlaşmanız nedeniyle Tanrı neslinize gazap verecek. İlk olarak suyla, sonra ateşle bütün insanları yargılayacak*” der. Daha sonra ise ekler “*Çocuklarına taştan tabletler ve topraktan tabletler yapın ve babanızdan işittiklerinizi ve bizden gördüklerinizi yazın*” der. Havva tüm bunları söyledikten sonra ellerini göğsüne kaldırır, yere diz çöker, şükranlarını sunarak Rabbe ibadet eder ve ruhunu teslim eder.⁵¹⁴

Havva vefat ettikten sonra bütün çocukları ağlayarak onu defnederler. Sonra dört gün boyunca matem tutuktan sonra melek Mikael onlara görünür⁵¹⁵ ve Şet’e Havva’nın cenazesinin nasıl hazırlayacağını ve nasıl gömüleceğini öğretir. Daha sonra üç melek gelir ve Havva’yı Adem’in ve Abel’in gömüldüğü yere gömer. Sonra Mikael Şet’e “*Kıyamet gününe kadar ölen tüm insanları bu şekilde gömeceksin*” der ve sonra ekler “*Altı günden fazla yas tutmayacaksınız çünkü yedinci gün Rab dinlendi*” der.⁵¹⁶

⁵¹⁴ The life of Adam and Eve (Vita)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, ss.291-294.

⁵¹⁵ The life of Adam and Eve (Vita)”, **The Life of Adam and Eve**, C.II, s.294.

⁵¹⁶ Gary A. Anderson ve Michael E. Stone, **A Synopsis Of The Books Of Adam and Eve Second Revised Edition**, The Society of Biblical Literature, USA, 1999, s.94. Tevrat, Havva’nın ölümü ve mezar yeri hakkında hiçbir şey söylemez. Buna karşın Midraş Rabbah’ta onun Kiriath-arba’ya gömüldüğünü anlatır; çünkü dört (arba) Ana orada gömülüdür: Havva, Sara, Rebeka ve Lea. Bkz. **MR.**, Genesis II- 58:4, 510-511.

SONUÇ

Havva, Yahudi dininde önemli bir figürdür. Havva Yahudilik'te kadının sosyal ve kültürel hayattaki rolünü temsil etmektedir. Yahudilik'te kadının konumuyla ilgili anlayışların şekillenmesinde bu dinin ortaya çıkışı ve gelişim sürecinde diğer dinlerin etkisi görülmektedir. Yahudilik'in sistemli bir din haline gelmesi "İkinci mabed ve Talmud" dönemlerinde gerçekleşmiştir. Köken olarak İsrailoğullarının yaşadığı coğrafya Yakındoğu kültürüne dayanır. Monoteist bir dine mensup olan İsrailoğulları çok erken dönemlerden beri pagan inancına sahip topluluklar karşısında varlıklarını devam ettirmeye ve dini-etnik kimliklerini korumaya çalışmışlardır. Toplumdaki kadın ve erkek cinsinin rollerinin de belirlenmesi böyle bir ekseninde gerçekleşmiştir. Yahudilik'te toplum yapısı erkek egemenliği üzerinde kurulmuştur. Bunda Kutsal kitapta geçen ifadelerin etkisi olduğu aşikârdır. Tekvin'de "Yaratılış" ve "İlk günah" ile ilgili geçen ifadeler erkek ve kadın cinsinin anlam ve değeri üzerinde belirleyici rol oynamıştır.

Tekvin'de yaratılışla ilgili iki farklı anlatım vardır. Bu yaratılışla ilgili birinci anlatım olan "*Ruhban*" metne göre kadın ve erkek aynı zamanda Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. Cinsiyet ayrımı ya da bir cinsin diğerine egemenliği yoktur. Tanrı'nın sureti erkekle bağdaştırılmamış ve tüm insan ırkı Tanrı suretinde yaratılmıştır. Fakat ikinci anlatım olan "*Yahvist*" metne göre ise Tanrı Adem'i kaburga kemiğinden yaratmıştır. Bu anlatımda kadının yaratılışının sebebi erkeğin yalnızlığını gidermek ve ona yardımcı olmaktır. Erkeğin önce yaratılmış olmasının kabul görmesi, kadının sonradan gelen olarak itaatkârlığını meşrulaştırmaktadır. Yahudi geleneğinde baskın kadın algısının ve kadın erkek rollerinin oluşumunda Yahvist yaratılış hikâyesinin önemli bir etkisi vardır.

Yahvist yaratılış hikâyesi Eski Ahit yazarlarından çok Rabbani yazarlar üzerinde etkilidir. Çünkü Yahvist yaratılış hikâyesi yazıldığı ve derlendiği dönemlerdeki mevcut bakış açısını yansıtır. Bu bakış açısının bir nevi norm hale gelmesi Eski Ahit dönemi sonrasına ait Yahudi literatürü bilhassa Rabbani literatür yoluyla gerçekleşmiştir. Çeşitli Kutsal Kitap araştırmacıları tarafından işaret edildiği üzere, kadınla alakalı olumsuz çağrışım yapan ifadelerin bir kısmı sanıldığı kadar olumsuz mana içermezken söz konusu ifadelerdeki asıl olumsuzluğun Rabbani gelenek de dâhil olmak üzere sonraki dönemlerde yapılan yorumlarla ortaya çıktığı

görülmektedir. Bunda da bilhassa Grek-Roma döneminin şartlarının tesirinden söz etmek mümkündür. Sonuçta, kadınla ilgili olumsuz çağrışımlar Eski Ahit dönemi sonrası Rabbiler'in yorumuyla birlikte ortaya çıkmıştır.

Yahudi bilginleri "Ruhban" metinde erkekle kadının birlikte yaratılması, Yahvist metinde ise kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması arasındaki çelişkiyi ve cinsiyet eşitsizliğini giderebilmek için çareyi Tora tefsirlerine Lilith'i eklemekte bulmuşlardır. Buna göre ilk yaratılan kadının Havva değil Lilith'dir. Aslında Adem'in ilk eşi Lilith'tir ve Adem ile birlikte yaratılmıştır. Yaratılış zamanlarının aynı olması ve ikisinin de topraktan yaratılması ve cinsiyet bakımından herhangi bir eşitsizlik bulunmamakla birlikte Lilith daha sonra kendisini Adem'den daha değersiz görür ve kaçar. Ardından Tanrı Lilith'i geri getirmesi için meleklerini gönderse de Lilith geri gelmez. Bu olaydan sonra Adem yarım kalmış ve yalnızlıktan canı sıkılmıştır. Adem'in yalnız kalmasını istemeyen Tanrı Adem'in sıkıntısını ve yalnızlığını gidermek için kendisinden bir parça olan kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Böylece yarım kalan Adem tamamlanmış olur. Yahudi din âlimleri Tevrat'taki iki farklı yaratılış hikâyesi arasındaki çelişkiyi bu şekilde gidermeye çalışmışlardır.

Bir nevi kadının sembolü olan Havva'nın konumunun ikincil plana atıldığını anlamamıza yardımcı olan ikinci ifade ise ilk günahıdır. Adem ve Havva Aden'de mutlu bir şekilde günlerini geçirirken, Havva'nın Tanrı'nın yasak kıldığı ağaçtan yemesi ve Adem'i ayartması sonucunda suçu tescillenmiştir. İlk günahın müsebbibi Havva olması nedeniyle Tanrı tarafından bazı yaptırımlara maruz bırakılmıştır. İlk günah işlenmesi ve bu günahın failinin Havva olması dolayısıyla Yahudi dininde kadının konumu olumsuz bir imaja bürünmüş ve kadın adeta günah keçisi ilan edilmiştir. Kadının bu olumsuz imajı Yahudilik'te erkeğin sorumluluğunu artırmış ve kadınların ancak erkeğe bağlı kalırlarsa olumsuz durumlarının kontrol altına alınacağı ifade edilmiştir. Buna sebep ise tüm kötülüklerin başı olarak, Havva'nın neden olduğu yasak ağaçtan yeme suçu gösterilmiş ve kadınların ayartıcı olduğu belirtilmiştir. Kadının fitrat bakımından zayıf, duygusal olması ve günaha yatkın olması gerekçesiyle olumsuz durumların oluşmasını engelleme görevi erkeğe verilmiştir. Buradan da anlaşılabileceği üzere kadın kendi aklı ve iradesiyle hareket edemeyen, erkeğe bağlı ve onun kontrolünde olan bir figür olarak sunulmuştur. Böylece otoritenin sahibinin erkek

olduğu, kadının kocasından arka planda kalması ve ona itaat etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan Rabbani literatürde erkekler bireysel olarak cezalandırılırken, kadınlar cins olarak kusurlarından yerilmekte, suçlanmakta ve cezalandırılmaktadır. Kusur erkek tarafından işlenmiş olması durumunda tüm erkekler suçlanmak yerine suçun ferdiliğine uyulmakta, fakat kusuru ya da hatayı bir kadın yaparsa kusur tüm kadın cinsine yüklenmektedir. Tıpkı, İlk günah sadece Havva tarafından işlenmiş olmasına rağmen tüm kadın cinsine yüklenmesi gibi.

Kadına dair olumsuz ifadeleri Grek-Roma döneminin bir ürünü şeklinde görmek daha isabetli olur. Bu döneme ait Apokrif ve Pseudepigrafik yazılarda da ölüme götüren en büyük suç olan ilk günahın müsebbibi olmasından dolayı, tüm kötülüklerin başı olarak doğrudan Havva gösterilmiştir ve kadınların ayartıcı olduğuna işaret edilmiştir. Kadın gerek eş olsun gerekse kız çocuğu olsun günahkârlığa yatkın kabul edilmiştir. Kadına dair bu negatifliği dengelemek ya da dizginlemek için erkeğe bağlı olması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Rabbani dönemin kadın algısının şekillendiği döneme tanıklık eden diğer iki önemli kaynak, İskendriyeli antik Yahudi düşünürü Philo ve antik Yahudi tarihçisi Josephus'un yazılarıdır. Philo'ya göre Tanrı'nın suretinde yaratılan ve Adam Kadmon adıyla anılan ilk insan, cinsiyetsiz ve cisimsiz sırf zekâdan yani ruhtan ibaretken, topraktan yaratılan insan ise beden ile ruhtan, erkeklik ve dişilikten oluşan ölümlü bir varlıktır. Philo'ya göre erkek aklı ve ruhu temsil etmekte, kadın bedeni ve duyguyu, yılan zevki, iyilik ve kötülüğü bilme ağacı ise insanın iki yönelimini temsil eder. Hatta Philo'nun düşüncesinden etkilendiği Aristo'ya göre erkek aktif ve mükemmel ilkeyi kadın ise pasif ve kusurlu ilkeyi temsil eder. Yılanın aracılığıyla erkek ile kadın arasında oluşan arzunun günaha götürmesiyle birlikte ölümsüz ve mutlu varoluş yerini ölümlü ve talihsiz varoluşa bırakmaktadır. Zevk doğrudan erkek yoluyla değil kadın yoluyla erkeğe ulaşmaktadır. Dolayısıyla ontolojik manada mükemmel ilk insanın felaketinin başlangıcı Havva'dır yani bir kadındır.

Rabbani döneme tanıklık eden ikinci kaynak Josephus'ta da Havva Adem'i yasak meyveden yemeyi ikna eder. Adem'in zayıflık gösterip karsının sözünü dinlemesinden dolayı Tanrı Adem'i cezalandırır. Adem'in mahvına sebep olduğu için Havva cezalandırılır. Josepus, kadınların fıtrat olarak zayıf ve gereksiz ölçüde açık sözlü olmalarından dolayı şahitlik edemeyeceğini söyler. Kadınların erkek üzerindeki

gücünün doğurganlık, emek ve güzellik olduğunu belirtir. Kadının evliliğe zorlanmamasını, fakat kadının kocasına göre ikinci planda yer almasını ve kocasına itaat etmesi gerektiğini vurgular.

Yahudilik'te kadına göre erkeğe üstün muamele yapılması erkek lehine pozitif ayrımcılık yapıldığını göstermektedir. Buna kanıt olarak ilk olarak Adem'in, ardından da erkeğin yalnızlığını gidermek için kadının yaratılması, ayrıca kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması örnektir. Yine "*Verimli olun çoğalın*" emrinin erkeğe verilmesi, kadınının fitratının zayıf olmasından dolayı yılanın ilk önce kadına yaklaşp vesvese vermesi, ilk günahın sebebinin kadın olmasından dolayı kadının günah keçisi ilan edilmesi, ilk günaha sebep olduğu için erkeğe kadına hakim olması gerektiği emri verilmesi diğer örneklerdir. Keza yasağın çiğnenmesinden sonra Havva'nın adının asla zikredilmemesi, ilk günahıktan dolayı Adem'den önce kadının cezalandırılması, yılanın Havva ile kurduğu yakınlığı gösterebilmek için Havva'nın Samuel'le birlikte olduğunun düşünülmesi, Aden'den kovulmanın sebebinin tamamen kadın olması ve bundan dolayı insanın dünya hayatında Aden'deki nimetlerden mahrum bırakılması anlayışı bu konudaki başka örneklerdir. Bütün bu örnekler Yahudilik'te Havva'ya bakışı ortaya koymaktadır.

Araştırmamızda Yahudilik'teki Havva'ya olumsuz yaklaşımın temel sebebinin Tora'daki pasuhların olduğunu tespit etmiş olduk. Diğer taraftan Tora'dan sonra yazılan kutsal metinlerde Havva ile ilgili olarak Tora'da bulunmayan pek çok detayın yer aldığını da görmüş olduk. Bu kitaplardaki malumatın Havva aleyhtarlığının yayılmasına büyük bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Havva'nın yaratılışından ölümüne kadar pek çok kez sınıldığı ve bu süreçte pek çok sıkıntı çektiği Yahudi literatüründe ortaya konmaktadır. Günümüzde dahi Yahudilerin kadınına bakışına etki eden bu kutsal metin literatüründeki kadın karşıtı söylemler son zamanlarda feminist okumalar adı altında araştırmalara konu olmaktadır. Bu çerçevede metin kritiği yapılmakta ve rivayetler üzerinde durulmaktadır. Bu durum mevcut haliyle kadın konusunda yahudilik'te bir problem olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ileride Yahudi kadını farklı açılardan konu edinen çalışmaların yapılacağı da şimdiden görülmektedir.

KAYNAKÇA

Adam, Baki, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat (Mahiyeti, Tahrifi ve Yahudi Hayatındaki Yeri**, Seba Yayınları, Ankara, 1997.

Amir, Yehoyada ve Maren Niehoff, “Philo Judaeus(Philo of Alexandria)”, **EJ**, edt. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, C.XVI.

Andersen, F.I. “**2 (Slavonic Apocalypse Of) Enoch**” in: **James H. Charlesworth**, The Old Testament, Pseudepigrapha, Doubleday Company publishing, ABD, 1983, C.I, ss.150-213.

Anderson, Gary A. ve Michael E.Stone, **A Synopsis Of The Books Of Adam and Eve Second Revised Revised Edition**, The Society of Biblical Literature, USA, 1999.

Arbel, Daphna .“On Adam, Enoch, Melchizedek and Eve”, **New Perspectives on 2 Enoch**, Editors: Andrei A. Orlov and Gabriele Boccaccini, Brill, Leiden Boston, 2012, s.434.

Bacher, Wilhelm. “Talmud-Gemara” **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.XII,

Barker, Margaret. **Creation: A Biblical Vision for the Environment**, T&T. Clark International, New York, 2010.

Barton, John ve John Muddiman. **The Oxford Bible Commentary**, Oxfod University Press, USA, 2007.

Batuk, Cengiz. “ Adem ve Havva’nın Kitabı: Eski Ahit Apokrafisinde Adem ve Havva’nın Hayatı”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, S.10, 2006, ss.51-96.

Becking, Bob. “Once in a garden: Some remarks on the construction of the identity of woman and in Genesis 2-3”, **Out of paradise: Eve and Adam and their interpreters**, edit; Bob Becking and Susanne Hennecke, Sheffield Phoenix Press, 2011.

Bennett, W.H. “Adam”, **ERE**, T&T Clark, Newyork, 1908, C.I.

Besalel, Yusuf. **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazeticilik, İstanbul 2001, C.I-III.

Bialik, HayyimNahman ve Yehoshua Hana Ravnitzky. **The Book of Legends Sefer Ha-Aggadah**, Schocken Books, Newyork, 1992.

Blau, Ludwig. “Bible Canon”, **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.III.

Blau, Ludwig. “Gabriel”, **JE** Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.V.

Blau, Ludwig. “Lilith”, **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.VIII.

Blau, Ludwig. “Raphael”, **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.X.

Blau Ludwig. “Samael”, **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.X.

Bolay, Süleyman Hayri , “Âdem”, **DİA**, İstanbul, 1988, C.I, ss.358-363.

Byron, John. **Cain and Abel in Text and Tradition**, Brill, Boston,2011, C.XIV.

Campbell, **Joseph**, **Tanrı’nın Maskeleri-Batı Mitolojisi**, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, İstanbul 2003.

Cassuto, U. **A commentary on the book of Genesis**, Varda books, C.I, 2005.

Charles, R. H. (trans.) **The Book of Jubilees or The Little Genesis**, Adam and Charles Black, Londra 1902.

Charlesworth, James H, **The Old Testament Pseudepigrapha**, Doubleday, New York 1985, C.1-2.

Collins, C. John. “Adam and Eve in the Old Testament”, **SBJT**, 2011, ss. 4-25.

Collins, J.J , “**Sibylline Oracles**” in: **James H. Charlesworth, The Old Testament, Pseudepigrapha**, , Doubleday Company publishing, ABD, 1983, I, ss.335-344.

Çınar, Aynur. “Lilith: Yahudi Mitolojisiinde Ana Tanrıça’nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni”, **Bilimname Dergisi**, C. 2018, S.35, 2018, ss.361-393.

Eichler, Raanan. When God Abandoned The Garden Of Eden: A forgotten Reading of Genesis 3:24, **Vetus Testamenmentum**, Brill, 2015, V, ss.1-13.

Endo, Masanobu. **Creation and Christology: Astudy on the Johannine Prologue in the Light of Early Jewish Creation Accounts**, Mohr Siebeck, Germany, 2002.

Erdem, Mustafa. **Hazreti Adem (ilk insan)** ,TDV yayınları, Ankara,2017.

Epstein, Isidore (edt.). **Soncino Hebrew/English Babylonian Talmud**, Soncino 1990, C.I-XXX.

Fishbane, Michael. “Adam”, **ER**, (by Lindsay Jones), IIND Edition, USA, 1987, C.I.

Feliks, Jehuda.“Myrrh”, **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.XIV.

Frazer, Sir James George, **Folklore in The Old Testament: Studies in Comparative Religion Legend and Law**, London, 1918.

Friedlander, Gerald (trans.). **Pirke de Rabbi Eliezer**, Kegan Paul T.T.&Co.Ltd., London 1916.

Friedman, Richard Elliott. **Who Wrote The Bible?**, Harper Collin Publishers, USA, 1997.

Gaon, Sa'adyo. **Tefsirü't Tevrat Bi'l Arabiyye**, İmak ofset basın yayın, İstanbul, C.1, 2018.

Ginsberg, Harold Louis. "Michael", **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, XIV.

Ginzberg, Louis. "Adam", **JE**, Ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, USA, 1901, C.I.

Ginzberg, Louis. **Legends of the Jews**, trs. Henrietta Szold, London, The Jewish Publication Society, USA, C.I, 2003.

Gotthril, Richard. "İbn Ezra", **ERE**, T&Clark, Newyork,1915, C.VII.

Graves, Robert ve Raphael Patai. **İbrani mitleri(Tekvin-Yaratılış Kitabı)**, Say yayını, İstanbul, 2009.

Grintz, Yehoshua M. "Apocrypha and Pseudepigrapha", **EJ**, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007,C.II.

Grintz, Yehoshua M. "Tobit", **EJ**, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XX.

Grintz, Yehoshua M. "Jubilees", **EJ**, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XI.

Gutmann, Joshua. “Uriel”, **EJ**, edt. F. Skolnik-M.Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XX.

Gündüz, Ahmet. “Eski ve Yeni Ahid’in Kadın Anlayışına Mukabil Kur’an’ın Medeniyeti”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.32, ss.78-103.

Gündüz, Şinasi. “Şit”, **DİA**, İstanbul, 2010, C.XXXIX.

Gürkan, Salime Leyla. “Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten Düşüşü”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.9, 2003, ss.1-48.

Haleva, Yitshak. Tora ve Aftara-Bereşit, çev. Moşe Farsi, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2010, C.I.

Halevy, Elimelech Epstein, “Adam”, **EJ**, edt. F. Skolnik -M. Berenbaum, IInd edt, Jerusalem, 2007, C.I.

Halkin, Abraham Solomon. “Saadia Gaon”, **EJ**, edt. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND edition, Jerusalem, 2007, C.XVII.

Harman, Ömer Faruk , “**Metin Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**”, İstanbul, 1988.

Harman, Ömer Faruk. “Habil ve Kabil”, **DİA**, İSTANBUL, 1996, C.XIV.

Herr, Moshe David. “Midrash”, **EJ**, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, C.XIV.

Hiçyılmaz, Muhammed İsmail ve İsmet Eşmeli. “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı” **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 2020, ss.72-87.

Hirsch, Emil.G. "EVE", **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.V.

Hirschberg, Haïm Z'ew. "Eve- İn the Aggadah", **EJ**, (Ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND edition, Jerusalem,2007, C.VI.

Hooke, Samuel. **Ortadoğu Mitolojisi**, çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitap evi, Ankara, 1991.

Hutter, M. "Lilith", **DDD**, edt: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge, 1999.

Jacobs Louis , "Passover", **Ej**, Ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, C.XV.

Kadavi, Tamar. "Eve: Midrash and Aggadah", **The Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Woman**.

Kadosh, David ve Adele Wolfe, "Adam-Medieval Jewish Philosophy", **EJ**, edt . F. Skolnik -M. Berenbaum, IInd edt, ,Jerusalem,2007, C.I.

Kahn, Paul W. **Out of Eden: Adam and Eve and the Problem of Evil**, Princeton University Press, Oxford, 2007.

Kıwam, Kristen E. Linda S.Schearing ve Valarie H.Ziegler, **Eve and Adam: Jewish, Christian, and Muslim Readings On Genesis and Gender**, Indiana University Press, 1999.

Kosior, Wojciech. "A Tale of the Sisters: The Image of Eve in Early Rabbinic Literature and Its Influence on The Portrayal of Lilith in The Alphabet of Ben Sira", **Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gende Issues**, Jerusalem, S.32, 2018, ss.112-130.

Kramer, Samuel Noah. **Sümer Mitolojisi**, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Kugel, James L. **A Walk through Jubilees: Studiees in the Book of Jubilees and the World of its creaiton**, Brill, Leiden-Boston, 2012.

Lesses, Rebecca M. “Lilith”,**ER**, by Linsay Jones, IIND edition, USA, 2005, C.VIII.

Littman, Robert J.**Tobit: The Book of Tobit in Codex Sinaiticus**, Briil, Leiden Boston, 2008.

Lumpkin Joseph B. **The Books of Enoch: The Complete Volume Containing: 1 Enoch (The Ethiopic Book of Enoch), 2 Enoch(The Slavonic Secrets of Enoch), 3 Enoch (The Hebrew Book of Enoch)**, Fifth Estate, USA, 2010, s.219.

Malan, Solmon C., **The Book of Adam and Eve, also Called The Conflict of Adam and Eve with Satan**, London,2016.

Mete, Duygu. Kutsal Kitaplar Bağlamında İlahi Dinlerde İnsan Kavramı (Yüksek Lisans Tezi), Tc. Erzincan Binali Yıldırım üniversitesi Sosyal Bilimler Enstisüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzincan, 2019.

McCurdy, J. Frederic. “Adam”,**JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, 1901, C.I.

Midrash Rabbah (Çev. H. Freedman and Maurice Simon), The Sancino Press, London, 1939, C. I, Deuteronomy-Lamentations.

Midrash Rabbah (Çev. H. Freedman and Maurice Simon), The Sancino Press, London, 1939, C. I, Leviticus.

Midrash Rabbah (Çev. H. Freedman and Maurice Simon), The Sancino Press, London, 1939, C.1, Numbers I-II .

Midrash Rabbah (Çev. H. Freedman and Maurice Simon), The Sancino Press, London, 1961, C. I, Genesis (Bereshith).

Mondriaan, Marlene E, “Lilith and Eve- wives of Adam”, **OTE**, C.18, S.3, 2005, SS.752-762.

Montgomery, Marry M. “Eden, Of Garden”, **The Jewish Encyclopedia**, (Ed.Isidore Singer), Ktav Publishing House, USA, C.V,

Momigliano, Arnaldo. ”SibyllineOracles”, **ER**, by Lindsay Jones, IIND edition, USA, 1987, C.XII.

Neusner, Jacop. **Judaism’s Story of Creation: Scripture, Halakhah, Aggadah**, Briil, Netherlands, 2000.

Orlov, Andrei A. **Secrets of Creation in 2(Slavonic) Enoch**, Brill, USA, 2007.

Öztekin, Selma, **Dinlerde Hayat Ağacı** (Yüksek Lisans Tezi), T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Ankara,2018.

Parry, J.H. &Company, **Sefer Ha Yashar (Book of Jasher)**, Salt Lake City 1887.

Partin, Harry B. “Paradise”, **ER**, by Lindsay Jones, IIND edition, USA, 2005(1987), C.X.

Paul, Shalom M.“Cherub”, **EJ**, edt. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.IV.

Pines, Shlomo. "Enoch, Slavonic Book of", **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Second, Jerusalem, C.VI.

Poorthuis, Margel. "Eve's Demonic Offspring a Jewish motif in German Literature", **Eve's Children: The Biblical Stories Retold and Interpreted in Jewish and Christian Traditions**, ed. Gerard P. Luttikhuizen, Brill, Leiden, 2003, C.V.

Pope, Marvin H. Pope ve S. David Sperling, "Eve", **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND edition, Jerusalem, 2007, C.VI.

Preston, Steve. **Adam's First Wife: Was She The Mother of The Human Race**, 3rd Edition, 2017.

Preston, Steve. **The Creation of Adam and Eve**, Publish America, USA, 2018.

Ruiten, J.T.A.G.M. VAN. "The creation of man and woman in early Jewish literature", **The Creation of Man and Woman: Interpretations of the Biblical Narratives in Jewish and Christian traditions**, ed. Gerard P. Luttikhuizen, Brill, Boston, 2000, C.III.

Sarna, Nahum M. ve S.David Sperling, "Genesis, book of", **EJ**, (Ed. F. Skolnik and M. Berenbaum), IInd ed, Jerusalem, 2007, C.VII.

Scholem, Gershom. Lilith, **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XIII.

Scholem, Gershom. "Raphael", **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XVII.

Scholem, Gershom. "Samael", **EJ**, ed. F. Skolnik -M. Berenbaum, IIND Edition, Jerusalem, 2007, C.XVII.

Schöneman, Katja Von **Evolution of Rabbinic Discourse on the Creation of woman in Late Antiquity** (Master's Thesis), University of Helsinki, Master's Program in Theology and Religious Studies, 2019.

Seligsohn, M. "Michael", **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.VIII.

Seligsohn, M. "Moriah", **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House USA, C.IX.

Seligsohn, M. "Seth- Seth-Rabbinical Literature", **JE**, Ed. Isidore Singer, Ktav Publishing House, USA, C.XI.

Simpson, Cuthbert A. "The Book of Genesis", **The Interpreter's Bible**, New York Abingdon-Cokesbury Press, USA 1984, C.I.

Skolnik, F.-M. Berenbaum (ed.). "Tanakh", **EJ**, 2nd ed., Jerusalem 2007, C.XIX.

Sproul, Barbara C. **Yaratılış Mitleri**, Hil yayın, İstanbul, 2018.

Greenblatt, Stephen "The Life of Adam and Eve", **The Rise and Fall of Adam and Eve**, London, 2017.

Teugels, L. "The Creation Of The Human in Rabbinic Interpretation", **The Creation of Man and Woman: Interpretations of the Biblical Narratives in Jewish and Christian traditions**, ed. Gerard P. Luttikhuisen, Brill, Boston, 2000, C.III.

Teugels, Lieve M. "The Twin Sisters of Cain and Abel: A Survey Of The Rabbanic Sources", **Eve's Children :The Biblical Stories Retold and Interpreted in Jewish and Christian Traditions**, ed. Gerard P. Luttikhuisen, Brill, Leiden, 2003, C.V .

"The Life of Adam and Eve (Apocalypse)", **Life of Adam and Eve**, trans. by. M.D. Johnson, in **The Old Testament Pseudepigrapha**, Doubleday, New York 1985, C.II.

“The Life of Adam and Eve (Vita)”, **Life of Adam and Eve**, trans. by. M.D. Johnson, in **The Old Testament Pseudepigrapha**, Doubleday, New York 1985, C.II.

The Mishnah(by.Herbert Danby), translated fromthe Hebrew with introduction and brief explanatory notes, Oxford University Press, New York, 1933.

Tigay, Jeffery Howard. “Paradise-Literary and Folkloristic Affinities”, **EJ**, (Ed. F. Skolnik -M. Berenbaum), IInd edt, Jerusalem, 2007, C.XV.

Twersky, İsadore, “Maimonides”, **ER**, by Linsay Jones, IIND edition, USA, 2005(1987), C.VIII.

Ünal, Asife.“Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi”, **Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı:2, 2017, ss 103-115.

Vanderkam, James C. “Genesis 1 in the Jubilees 2”, **“Dead Sea Discoveries”** , Brill, C.1, S.3, 1994, ss 300-321.

Walton, John H.**The Lost World of Adam and Eve**, IVP Akademik, 2015.

Wegner, Judith Romney. **Chattel or Person? : The Status of Women in the Mishnah**, Oxford University press, Newyork, 1988.

Yasdıman, Hakkı Şah, **Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), TC. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.

Yasdıman, Hakkı Şah. “Yılan, Havva, Adem arasında geçen olaylara İslam ve Yahudiliğin bakışı”, **DEÜİFD**, S.34, 2011, ss 9-35.

Zevit, Ziony. **What Really Happend İn the Garden of Eden**, Yale University Press, New Haven-London, 2013.

Zingsem, Vera. **Lilith Adem'in ilk Karısı**, çev. Devrim Doğan Yüzer, İlya Yayınevi, İzmir, 2007.

